Anul II. Septemvrie—Octomvrie, 1908. Nr. 9—10.

REVISTA TEOLOGICĂ

organ pentru ştiinţa şi vieaţa bisericească.

Abonamentul: Pe un an 7 cor.; pe o jum. de an 3·50 cor. — Pentru România 9 Lei.
Un număr 50 fil.

DIN TRECUTUL BISERICII ROMÂNEŞTI.

Căsătoria a doua a preoţilor.

I. Ce înţelegem sub căsătoria a doua a clerului şi de câte feluri e?

Admisibilitatea căsătoriei a doua la preoţii româneşti, fungenţi, iarăş a devenit actuală. Vorbim de preoţii fungenţi, devreme ce nu mai încape nici umbră de îndoială, că în general în biserica răsăriteană,[1] şi special în biserica română din Ungaria, fie unită[2] fie ortodoxă,[3] preoţimea se poate căsători, de câteori vrea; căsătoriile acestea sunt valide şi adeseori după împrejurări şi legitime, numai că la astfel de preoţi nu li se mai dă voie a funga ca preoţi.

Căsătoria a doua a preoţilor în izvoarele dreptului canonic se numeşte ***bigamie***, iar căsătoria lor întâie, ocură sub terminul de ***clerogamie.***

Bigamia se împarte în trei categorii, sau mai corect zis, *căsătoria* a doua a preoţilor, în faţa iurisprudenţei sacre, are trei înţelesuri, bigamia: *adevărată, interpretativă şi similitudinară.*

[1] Împăratul Leon înţăleptul cu novela 79, a abrogat legea lui Justinian, carea desfiinţă căsătoriile contrase de preoţi după hirotonire.

[2] Conciliul I blăjan, pg. 95—97, nu pune preoţia între pedecile dărâmătoare de căsătorie; totuş însă ţine a: „le condamna cu totul, dictând pedepse canonice contra celorce ar tenta astfel de căsătorie". (Ibid pg. 141). Conciliul II apoi pg. 106 decretează, că toate cazurile de a doua căsătorie a preoţilor, să fie trimise la Roma, ca acolo să se judece. Cu toate acestea cei mai mari canonişti uniţi români: *Dr. Szilágyi* „enchiridion" Magno-Varadini 1880 pg. 255 şi *Dr. Raţiu* „prelec. teolog. despre Matrimoniu" pg. 140, idem în „Foaia biser. şi şcol." Blaj 1889 pg. 274, 294, zic, că preoţia dărâmă căsătoria. *Nilles* 1055.

[3] Compend. drept. can. de *Şaguna* pg. 69, 142 şi 143, numeşte căsătoriile preoţilor *„neertate"*; la pg. 76 preoţia nu o înşiră între impedimentele nimicitoare. În România nu se ţine ca validă căsătoria a II. a preoţilor; mai vârtos pentru motivul, că Şaguna permite în dreptul său astfel de căsătorie, mitropolitul din Bucureşti au pus la indice cartea lui Şaguna. *(Szilágyi* ibid. 254).

Bigamie reală, faptică, e numai cea dintâi, când adecă preotul a încheiat şi consumat[1] căsătorii mai multe ca una.[2] Pentru conceptul acestui fel de bigamie, e irrelevant că cineva se însoară de două sau mai de multe ori, înainte de hirotonie, ori după hirotonie. Bigamia din vorbă se mai numeşte altcum şi *succesivă*, pe motivul, că o însurare urmează alteia în faptă. Deci se excepţionează cazul, că în unul şi acelaş timp cineva să se căsătorească cu două femei, — bigamia *simultană*. Asta dealtcum nici nu e *bi*gamie, ci *poli*gamie, oprită şi la mireni.

Bigamia interpretativă e numai o ficţiune de drept; prin analogie cu căsătoria adevărată, se presupune, că celce se căsătoreşte cu o văduvă[3] sau cu o femeie nefecioară[4] ori că continuă împărtăşirea sexuală cu soţia sa şi atunci când s'a încredinţat, că dânsa a frânt credinţa conjugală, zic unul ca acela se presupune a fi contras căsătorii mai multe.[5]

Bigamia similitudinară iarăş nu e căsătorie repetată, ci imaginară; când preotul[6] sfinţit, celibe sau călugărul[7] mărturisit şi inaugurat, se căsătoreşte apoi cu o fecioară[8] odată.[9]

Pânăce bigamia adevărată şi cea interpretativă viţiază statul preoţesc «prin lipsa întipuirii legăturii lui Isus cu biserica sa, (defectus sacramenti, vel defectus misticae significationis matrimonii) în aceiaş vreme bigamia similitudinară se mai împotriveşte preoţiei şi în tip de crimă; deci aceasta bigamie pricinueşte aşanumita *inregularitate din defect şi din vină*, deodată, iară cele două dintâi fac «inregularitatea numai din defect».

Căsătoria creştinilor după S. Pavel[10] închipueşte legătura de taină alui Isus cu biserica sa; legătură nemaculată a unuia cu una. Apoi bărbatul cu muerea sunt «un trup»,[11] «o persoană morală». Deci, dacă bărbatul se însoară a doua oară, aceasta

---

[1] C. 20. Dist. XXXIV.
[2] C. 1. Dist. XXXIII; C. 8, 14, Dist. XXXIV.
[3] C. 9, 10, 12, Dist. XXXIV; C. 5 Dist. LI; C. 8, Dist. L.
[4] C. 9, Dist. XXXII; Can. 17, 18 apostolic; Can. 8 Neocezar.
[5] C. 11, 12, Dist. XXXII; Can. 84 în pravilă.
[6] C. 4, 7, de bigamis non ordinand (I, 21).
[7] C. 24, c. XXVII, O. 1.
[8] Încât însă leagă căsătorie, cu văduvă, ori nefecioară, bigamia e interpretativă.
[9] Dacă mai de multeori se însoară, atunci e bigamie adevărată. Ibid C. 7.
[10] Efes V. 32.
[11] Efes V. 31. Matei XIX 5, 6 şi Marcu X, 8.

nuntă nu mai reprezintă, mistica legătură a Mântuitorului cu mireasa sa, a unuia cu una, căci prin două căsătorii preotul şi-ar împărţì trupul său în două părţi.[1] De aici vine apoi, că preotul nu poate păşì la nuntă cu o nefecioară, sau să susţină contact sexual cu propria sa consoartă adulteră, pentru-că corpul lor are să fie unul, etice nedespărţit; soţia însă l-a oferit şi altuia. La cei căsătoriţi a doua oară, ar lipsì oarecumva semnul, însemnătatea sacramentului (signaculum sacramenti deest).[2] Tot aşa se judecă şi căsătoria acelora cari se căsătoresc după ce s'au preoţit deja, ori dupăce s'au călugărit, de vreme ce cei preoţiţi ori călugăriţi închee un fel de «matrimoniu sufletesc» cu biserica,[3] şi aşa al doilea matrimoniu fizic, nu ar mai avea loc în ordinea supranaturală. Ştiut este adecă, că orice căsătorie creştină, este act al ordinei naturale şi supranaturale deodată.

După aceasta întroducere, în înţelesul ce-l dă sf. maica biserică bigamiei, să cercetăm, că oare în biserica românească din patrie află-se urme istorice de bigamia clerului, şi dacă se află, ce fel de bigamii sunt acelea...

Credem anume, că spre rezolvirea meritorică literară şi ştienţifică, a chestiunei care azi pasionează pe teologii şi canoniştii români, e neapărat de lipsă, ca să fie examinată după puteri şi partea istorică a problemei. Până acum s'a insistat numai în jurul domeniului dogmatic şi iuridic.

Scopul nobilei mişcări de acum, după cum apriat se vede, nu e numai teoretic, de a mâna adecă întrebarea cu un pas ori doi spre limpezirea dorită, ci se aşteaptă, că după pronunţarea aşa zisă de valoare academică, să urmeze fără amânare şi deslegarea definitivă, prin cei puşi de spiritul Sfânt,[4] să lege şi deslege pe pământ, aşa, cum cere binele bisericei, şi atunci tot aşa, va să se lege şi ***deslege şi în ceriuri.***[5]

Să nu ne scape din vedere nici când, că nu biserica e pentru lege, ci întors, legea s'a făcut pentru biserică şi de către biserică. Biserica a fost şi înainte de prohibiţiunea căsătoriei a II-a a preoţilor. Ea a făcut dreptul canonic, pentru scopurile sale. Ea e

---

[1] I. Cor. VI, 16, Moisi I. c. II. v. 24.
[2] Papa Inocentie III, c. 3, 5, tit. de bigamie non ordinandis X (I, 21).
[3] Dr. *Raţiu* drept biser. pg. 488—490.
[4] Fapt. XX, 28.
[5] Matei XVIII, 18, Ion XX, 23.

preste dreptul canonic, şi *când şterge ceva, nu strică, ci îndreaptă canoanele.* Zisa ceea, nu omul e pentru sâmbăta,[1] ci sâmbăta pentru om.

II. Urmele istorice vechi.

Întâia urmă de bigamie la clerul nostru o întimpinăm în legislaţiunea soborului, ţinut de clerul român transilvan, la 16 Noemvrie 1569 în Aiud, sub prezidènţia episcopului Pavel Tordasi.[2] Aici în articolul III se legiferează,[3] că preoţii văduvi, dacă voiesc, se pot însura, căci dacă vor fi apţi pentru preoţie vor rămânea *preoţi mai departe.*

Hotărârea aceasta, împreună cu altele, fu confirmată fără nici o schimbare şi de către principele Ardealului, Ioan Sigismund Zápolya la 31 Noemvrie 1569.[4]

Din desbaterile acestui sinod ne încredinţăm, că protestantismul deloc la începutul său, în primele trei decenii, cercă să influinţeze în unele privinţe biserica noastră, carea demult ducea lipsa unui episcopat bine organizat. Aici la Aiud, se şterge liturgia şi pomenirile morţilor, se regulează ceremonialul oriental şi în urmă se lasă totul la discreţiunea domnitorului eterodox, să facă cum va afla cu cale.

In urma studiului lui Dr. Grama,[5] azi nu mai este nici o îndoială, că întroducerea căsătoriei a II-a la clerul nostru, este de provenienţă curat calvină.

Dacă la anul Domnului 1569, în sinod se află de bine a decreta admiterea preoţilor la cununia a doua, trebue pe dreptul să presupunem, că aceasta cununie era de mult deja în praxă la clerul nostru. Se ştie adecă, că legile ce se aduc adeseori nu sunt alta, decât numai consfinţirea practicei de până acì.

Nu se stânge bine însă nici o generaţiune de preoţi dela întroducerea sinodală a căsătoriei a doua, când un român viteaz, Mihai Eroul, este chiemat de soartă a unì pentru primadată efemer pe toţi Românii sub un sceptru.

---

[1] Marcu II, 27.

[2] Pavel Tordasi a ajuns episcop în 8 II. 1569 în locul lui Sava, ori alui George de Sângeorz (=Vizaknai). Pavel poate, şedea în Orăştie; în 21 April 1577 e mort deja. Stf. *Pop* „Orizontul“ Cluj 1906 nr. 7 pg. 35--40.

[3] Limba protocolară era în sinod cea ungară.

[4] *Iorga* „Ştef. cel Mare, Mih. Viteazul şi Mitropolia Bălgradului“. Buc. 1904 pag. 27, 28.

[5] „Instituţiunile calvineşti în bis. românească din Ardeal“, în foaia „Unirea“ Blaj 1895, nr. 42 pg. 339.

Voevodul Românilor, crescut în altă atmosferă bisericească, văzându-se stăpân şi preste Sionul ardelean, nu întârzie a-l reforma, conform vederilor sale de domnitor ortodox. Aşa la[1] 20 Iulie 1600, dieta din Alba-Iulia, în articolul XXXVI dispune, că «Care popă românesc s'ar însura şi a doua oară şi cu ocaziunea vizitaţiunei nu ar descoperì vlădicului: de pe acel sat comitele suprem să scoată 200 floreni pentru voevodul».

Abia va fi fost timp, ca vlădicii să facă vizite canonice, şi aşa să li se dea prilej a scoate câte 200 florini de pe pielea clerului bigam, pe sama lui Mihai Vodă. Către finea acestui an[2] deja se încurcară rău iţele şi steaua voevodului mergea cu grăbire spre peire totală, ce se întâmplă la 1602.

Cine s'ar îndoì apoi, că legile aduse de Mihai în Transilvania, nu s'ar fi şters cu căderea acestui erou fenomenal.[3]

O jumătate de veac şi mai bine trece până când dăm iarăş de o urmă mică, ce se referă la istoria bigamiei clerului nostru.

Urma preste care dăm, nu duce drept în Transilvania, ci în Bihor; dar Bihorul pe lumea domnitorilor pământeni, se ţinea de corpul politic al marei Transilvanii istorice...

La 1664 patriarhia din Constantinopole, cu îndemnizarea marelui vizir, trimite un episcop vizitator, cu scop ca să pună dăjdii asupra: juzilor, preoţilor şi libertinilor. Despre acest trimis al patriarhiei ştim, că a umblat în părţile Popmezeului şi a Beiuşului, şi că românii şi ungurii de pe acolo, l-au gonit.[4]

Arhiereul călător (perideuta) judeca astfel despre preoţii însuraţi a doua oară, (secundae nuptiae) că: sau să se despartă de soţii, sau să plătească în tot anul 40 de taleri sau să se facă ţărani, separându-se de preoţie.[5]

---

[1] *Cipar* arhiv pg. 319.

[2] În adunarea gener. din 25 X 1600, — deci numai la 3 luni după legea lui Mihai — din Séczfalva, în art. 19, se hotăreşte, sub pedeapsa perderii capului şi a averii, că nime dintre ardeleni să poată întra în ţările românilor, fără indult mai înalt. Preoţii şi călugării din România se opresc dela întrarea în Ardeal... „pentrucă *stricăciunea şi pericolul* nostru de acum (a ungurilor din Ardeal) a venit din cele două ţări române.

[3] În dieta din Cluj 21 Ianuarie 1601 art. 3 se pune dare pe preoţii români; în art. 12 apoi preoţii cari au ţinut cu Mihai, se scot din ţară. *Cipar* ibid 319.

[4] „Rev. Teolog." 1907 pg. 415, 416.

[5] Az mely pap ad secundas nuptias transit; vagy megváljék feleségétől, vagy negyven tallért adjon minden esztendöben, vagy paraszt emberré leszen papságátúl megválvan revista „Magyar Sion", Esztergom VI an pg. 834—6 în *Bunyitay* unio 31—34.

Nu se strecurară nici doue decenii şi iată iarăş aminteşte Clio de căsătoria a doua la preoţii noştri.

Data istorică, la carea se va face acum provocare, e ruşinoasă pentru preoţimea română, din a doua jumătate a veacului al XVII-lea.

Sub influinţa protestanţilor, această preoţime îşi perduse într'atâta simţul pentru o disciplină orientală mai rigoristă, încât sinodul mare din 13 Iulie 1682, prefăcut în tribunal formal, se încumetă a înşira între capetele grele de învinovăţire a episcopului său Ioasaf, acea împrejurare, «că s'a înţeles cu patriarhul grecesc, cum să înlăture pe toţi preoţii bigami».[1]

De aici înainte mereu întimpinăm acte, menite a regula a doua căsătorie a clerului nostru. Urme de o astfel de regulare se află apoi mai multe pe timpul când influinţa calvină e pe sfârşite, şi când o parte din români se unesc cu biserica Romei. Maì vârtos în sânul bisericii româneşti, desbinate de biserica ortodoxă, aflăm la început, pas de pas, încercări de a oprì clerul său a se însura a doua oară. Pe lângă toate opintirile acestea, preoţii ortodocşi şi uniţi urmează a păşì la a doua nuntă, până pe la începutul jumătăţii a doua a veacului trecut, fără a se despărţì de slujba altarului, decât în cazuri foarte rari.

III. Urme de bigamie dela unire încoace.

Arhiereul grec din Munkács, cunoscutul Ioan Iosif de Camellis, pe ziua de 3 Maiu 1690 st. v. adună săbor topic în Sătmar[2] (Szatmárnémeti). La acest săbor au participat preste 60 de preoţi,[3] între cari fără îndoială au fost şi români mulţi.

Privitor la bigami s'au orânduit, că «bigamii, cari au fost înălţaţi la treptele sfinte, fără dispens, trebue să ceară acest dispens». (Bigamia adevărată antecedentă).

«Cari au păşit la căsătorie, după primirea darurilor, se vor oprì (suspendantur) până nu îşi vor delătura soţiile şi până nu vor cere şi dobândì deslegare dela episcop». (Bigamia adevărată consecutivă).

[1] *Bunea* v. e. 137. Odissea lui Ioasaf, a se mai vedea şi în *Dobrescu* pag. 49 şi urmat. apoi *Iorga,* sate 81—84.

[2] „Rev. Teolog." an 1908.

[3] *Ardelean* l. c. II 23.

«Satele acelea apoi, în cari se vor afla astfel de preoţi, negreşit să împedece pe preoţi dela administrarea sfintelor taine. In caz contrar, parohienii vor trebuì să plătească floreni 50, pentru mănăstirea şi rezidenţa episcopului. Amenda aceasta se va repeta de atâteaori, de câteori vor da voie preoţilor acestora, de a celebra».[1]

In luna lui Ianuarie 1698, pe când Atanasie mitropolitul din Bălgrad, petrecea la Bucureşti, pentru sfinţirea sa întru arhiereu, vestitul patriarh de Ierusalim Dositei, îndreaptă o instrucţie către nou hirotonitul mitropolit. In punctul 11 aşa se glăsueşte în cauza clerobigamiei: «..... şi încă preoţii şi diaconii, se iai aminte, să fie au nici decum însuraţi, sau numai cu o muere însuraţi, adecă să fi luat sau să fi ţinut fieştecare una şi o singură muere şi aceea să nu fi fost văduvă, sau lăpădată dela bărbat, sau curvă, şi oricare preot sau diacon după hirotonie va lua şi altă femee, să fie lipsit de preoţie, că nici liturgie, nici alt veri ce taină să nu poată lucra».[2]

In 14 Septemvrie 1700, Atanasie, acum deja ca episcop unit, însă neconfirmat, ţine sinod mare disciplinar[3] în mănăstirea sa din Alba-Iulia. Acolo se legiferează în canonul al XVI-lea: «Cari popi sunt cu a doua căsătorie, nici într'un chip să nu slujească liturgie, iar de s'ar găsì, să se tundă de tot şi să fie mireni».[4]

Privitor de acest canon, scrie Petru Maior în istoria bisericească[5] «că în Ardeal a fost datină, că preoţii români uniţi ori neuniţi, dacă se-ar căsătorì a douaoară să se oprească singur dela slujirea sfintei liturgie, precum şi sinodul acesta în canonul al 16-lea dela nimica alta nu-i opreşte. Pentru aceea şi astăzi vedem, că unii preoţi ca aceia slujesc s. maslu, împreună cu alţi preoţi, ascultă mărturisirea şi fac şi altele, afară de liturgie».

Aceasta ni-o spun şi însemnările (missionis castrensis), din anul 1697 ale iezuiţilor, reproduse la Nilles în Symbolae,[6] cu acel adaus, că preotul trecut la a doua nuntă putea să oficieze la liturgie, ca diacon, pe lângă un alt preot liturgisitor.

---

[1] *Nilles* 860.
[2] *Cipar* acte 245.
[3] Cele 28 canoane aduse de sinod, vezi-le la Petr. *Maior* istor. biser. 358 şi următ. şi la Treb. *Laurian* magazin istoric III 312.
[4] *Grama,* istoria bis. unite pg. 92.
[5] pg. 362.
[6] pg. 145.

Sigur sub impulsiunea catolicilor, Atanasie nu se mai mulţămeşte cu sancţiunea adusă de sinodul din 1700, ci la 25 Octomvrie 1711, în o curendă adresată clerului eparhiot, revine din nou asupra întrebării, şi se nevoeşte a restaura praxa veche rigoroasă a bisericii orientale de pe timpul de înainte de desbinare. Zice adecă «Popii, cari îs cu a doua muere, nici la liturgie, nici la ispovedanie să nu îndrăznească, nici la alte slujbe preoţeşti să nu se tindă, fără la cântare. Aşişderea şi cari de acum înainte se vor însura a douaoară, nici cum să nu mai slujească nici o taină, ci să fie lipsit de toate trebile preoţeşti şi se va globì cu 66 de florinţi».[1]

Trebue că căsătoria a doua la preoţi era tare lăţită[2] de aceea să iau dispoziţiuni energice şi solemne, pentru cazuri ivite sporadic nu se recurge la astfel de mijloace.

Altcum mitropolitul unit, faţă de stârpirea bigamiei clericale se obligase chiar cu jurământ.

In primăvara anului 1701, Atanasie se afla la Viena şi acolo îşi solicita întărirea sa întru episcop unit. În 7 Aprilie iscăleşte ceva act cu formă de jurământ reversal, conţinător de articole 16. În al 8-lea articol, între altele, se mai obligă şi la aceea, că nu va sfinţì întru iereu, pe cel ce s'a recăsătorit, «nullum bigamum ordinabo[3]... a doao muerii (o) noi popi».[4]

Relevăm aici, că duşmanii lui Atanasie, l-au fost pârît cu multe de toate la Viena, în speranţă, că astfel i-se va denega întărirea mai înaltă.

În privinţa recăsătoririi jalba sună: «După legea (ritus) noastră este oprit, ca preotul însurat a doua oară să administreze cele dumnezeeşti. Aceasta nu a îndreptat ci a admis».[5]

Mihai Kébell, canonic şi vicar al episcopului catolic de Oradea, (conte Emeric Csáky) prin Mai 1711, petrecea între românii din jurul Beiuşului, cari se lăpădară de unire în acel an.[6]

---

[1] P. *Maior* l. c. 374, 375.

[2] *Agrama* „Unirea“ 1895 pg. 339.

[3] *Nilles* 284, 285.

[4] Alexandru *Pop*, „Desbinarea în biserica românilor din Ardeal şi Ungaria“ Bucureşti 1892 pg. 79. *Ms.* românesc la academia română în colecţiunea Nic. Densuşan nr. 372 vol. 12 pg. 1—10.

[5] *Nilles* 260.

[6] „Rev. Teolog.“ 1907 pg. 414—415.

Vicarul scrie stăpânului său, că între aceşti preoţi cari au părăsit unirea s'ar fi aflând şi de aceia, cari au a doua preoteasă, ba şi a treia... «És igy, kinek két felesége vagyon, kinek három még mostanában is. Megválik tovább, mit végezhetek vélek».[1] Următorul lui Atanasie, în episcopatul Făgăraşului, Dr. Ioan Pataky, încă se vede că a regulat recăsătoria preoţimei sale, şi ordinul l-a publicat în scris protopopilor.[2]

După moartea lui Pataky, administrează biserica rectorul iezuit din Cluj, Adam Fitter. Sub prezidenţa lui se ţine în 15 Noemvrie 1728, în Cluj-Mănăştiur, prima şedinţă sinodală. Acolo în punct 3 se legiueşte şi despre recăsătoria preoţilor. Dar nu se statuează ceva nou, ci simplaminte se repetă cele ce au ordonat episcopul Pataky: «Contra popos bigamos, (ebriosos, convitiatores, aliosque quallibet his similia committentes crimina) stat prius conclusum, vivente pie defuncto Dno Eppo. determinatum, ac scriptotenus DD. archidiaconis communicatum, cui quilibet exacte satisfacere et morem gerere, obtemperareque se se adstrictum esse noverit, etiam in praesentiarum imponitur».[3]

Clerul însurat a douaoară, a dat de lucru şi înflăcăratului naţionalist Inocenţiu Klein. In 1733, a pregătit un şematism al clerului ardelean, aflător şi azi în arhiva arhidiecezană din Blaj. «In acela se cuprind mulţişori preoţi cu a doua căsătorie».[4] Probabil şematismul din vorbă la care se provoacă regretatul Grama, e identic cu conscripţia lui Klein, din 1733, editată de d-l Dr. Bunea. In conscripţie sunt induşi 277 de preoţi bigami; ba 3 inşi sunt căsătoriţi chiar a treia oară».

Preste 9 ani, vlădicul Klein, la 14 Mai 1742, ţine sinod la Blaj, şi în sesiunea I la punct 6, dispune desnou a se consemna preoţii cu a doua căsătorie. «Fiecare protopop să strângă sinod de eparhie şi să scrie cu dreptate preoţii câţi are în eparhie.... *şi câţi sunt cu a doua căsătorie*, cari toate să se trimită.[5]

Probabil de aceea fură consemnaţi preoţii recăsătoriţi, ca apoi să fie opriţi dela acţiunile preoţiei, ori cel puţin dela oficiarea sfintei liturghii. In o astfel de presupunere ne întărim şi prin

---

[1] *Bunyitay* „Unio" 36, 37.
[2] P. *Maior* l. c. 94 şi Ioan *Moldovan* „acte sinodali" II 102.
[3] *Nilles* 492. P. *Maior* 94. *Moldovan* „acte sinodali" II 102.
[4] Dr. *Grama* inst. calv. „Unirea" 1895, pg. 339.
[5] *Moldovan* „acte sinodali", tom. I pg. 147, 148.

împrejurarea, că la cererea vlădicului Klein, împărăteasa regină, Maria Terezia, cu datul de 9 Septemvrie 1743, regulează tariful taxelor de ierurghii (stola). Dela dreptul de a beneficia de aceste venite însă expres exchide pe preoţii bi- şi trigami, precum şi pe ceice numai simulează unirea.[1]

Meletie Kovács, arhiereul român şi vicar al episcopului maghiar de Oradea, Paul conte Forgách, în raportul său din 1751, despre vizitele canonice, făcute în părţile: Eriului, Bărgăului, Bălului, Beiuşului şi Vascăului scrie, că între preoţi sunt mulţi de aceia cari se căsătoresc a douaoară.[2]

Mare trebuia că era numărul preoţilor necăsătoriţi la românii uniţi, ca şi la cei ortodocşi, deşi uniţii, mai ales în jurul Orăzii, stăteau acum de 60—70 ani deja sub influinţa ierarhiei apusene, căci la anul 1760 aflăm, că episcopul maghiar al Orăzii, Adam baron Patachich spesează numai în luna lui Iunie 70 fl.[3] pentru trebuinţele acestui cler bigam. Negreşit, că acestea cheltuieli nu le va fi făcut prelatul apusan ca să remunereze pe preoţii noştri cu a doua preoteasă, ci cheltuelile trebuiau făcute pentru de a împuţina şi stârpi acest obiceiu calvin. *Gruia.*

(Va urma).

CÂTEVA DATE DESPRE FAMILIA MITROPOLITULUI SAVA BRANCOVICI.

Izvorul principal pentru cunoaşterea originii şi trecutului familiei mitropolitului ardelean Sava Brancovici e cronica «aventurierului» său frate George Brancovici. Altfel avem păstrate numai puţine ştiri, cari întăresc în parte cele ştiute şi expuse în cronica lui George Brancovici.

Cu mitropolitul Sava şi cu fratele său «despotul» George se sfârşeşte istoria acestor Brancoviceşti, o istorie plină de suferinţe şi merite, amintite cu evlavie de generaţiile trecute, româneşti şi sârbeşti, şi contestate numai de unii istorici mai noi pe motivul, că Sava a fost Sârb şi a lucrat pentru «neamul

---

[1] *Nilles* 551.
[2]—[3] *Bunyitay* 61, 78 cu nota 4.

său sârbesc»,[1] iar fratele său George a «lucrat și fățărit românește»[2].

După cronica lui George Brancovici se amintesc episcopi la Ienopole: Matei, *Sava* și *Longin* din familia Brancovici.[3] Despre Sava se face mențiune și în niște diplome dela începutul veacului XVII și P. Cuvioșia Sa părintele arhimandrit Mangra îl pune mitropolit în Bălgradul Ardealului între anii 1608—1622. Despre Longin, văr cu Sava de mai sus și unchiul mitropolitului Sava Brancovici de mai târziu, se știe că a trecut în țara românească și s'a așezat în mănăstirea Comana.

Mitropolitul de acum al Sârbiei, *Dimitrie*, într'un articol publicat în «Spomenik»-ul academiei sârbești, descrie o icoană scumpă a voivodului român Matei Basarab, ce se păstrează în mănăstirea sârbească Hilandar de pe muntele Atos.[4] Pe dosul icoanei se aflǎ următoarea inscripție:[5] «Aceasta sfântă și minunată icoană a preasfintei, curatei și preabinecuvântatei măritei noastre Stăpâne, Născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară Maria și a preamăritului ei fiu, pe care îl ține în preacuratele sale brațe și care șede cu cheruvimii și e preamărit de serafimi — a împodobit-o credinciosul și iubitorul de Hristos, marele și preastrălucitul cnez și Domn a toată țara Ungrovlahiei Io Matei Basarab Voievod, împreună cu soția sa credincioasa Doamnă Elena, să-i pomenească Domnul Dumnezeu în vecii vecilor, amin, — cu binecuvântarea Preasfințitului arhiepiscop și mitropolit a toată țara Ungrovlahiei, Chir Teofil; cu osteneala și silința mea a smeritului mitropolit din Ioanopolie Login Korenici. Și în acest sfânt și dumnezeesc lucru au fost ajutători jupan Stroe, mare vistiar și jupan Udgiște,[6] al doilea logofăt și jupan Șarban, al doilea vistier, acoperemânt și ajutătoare să le fie preasfânta Născătoare de Dumnezeu; — s'a sfârșit acest lucru sfânt în anul 7151, iar dela Nașterea Mântuitorului Isus Hristos 1643, 15 a lunii August...»

Nu se știe cine a făcut icoana aceasta, nici cum a ajuns în Hilandar. După o tradițiune să o fi purtat împărații (cei sârbești)

---

[1] Dr. Aug. Bunea „Mitropolitul Sava Brancovici" și celelalte scrieri ale D-Sale.
[2] Ilarion Ruvarač, *Odolmci o grofu G. Brancoviču* i Ars. Crnoičviu" p. 51.
[3] V. Mangra Mitropolitul Sava II Brancovici p. 36 și urm., 4 Ibidem p. 42.
[4] Spomenike XXXIII din 1898.
[5] în limba slavă. Textul slav vezi-l la loc citat.
[6] poate *Udriște.*

înaintea oştirii şi cu ea să fi reportat multe învingeri asupra duşmanilor. Dar sigur se ştie numai atât, că şi icoana aceasta a ajuns în Hilandar împreună cu alte obiecte ce au fost proprietatea «mitropolitului» Longin Brancovici şi cari se păstrează şi astăzi în acea mănăstire.[1] Icoana împrejmuită cu ramă de argint e astfel întocmită, că în partea din jos serveşte drept ascunzătoare pentru un pomelnic scris pe o hârtie lungă de un metru şi lată de 8 cm. Pe acest pomelnic sunt însemnaţi ctitorii, mulţi cu nume româneşti, cari aveau să fie pomeniţi. Între alţii e amintit şi «arhiepiscopul şi mitropolitul din Ioanopolia Longin Korenici Brancovici», iar mai jos un Feldvári Gábor cu soţia sa Ana Brancovici şi socrul său Ognian Brancovici şi soacră-sa Catarina. Precum vedem, aşadară Longin în inscripţiunea de mai sus e numit *mitropolit*, în pomelnic *arhiepiscop* şi *mitropolit* de Ioanopolia, iar pe o lespede de piatră din mănăstirea Comana unde e îngropat Longin Brancovici se află următoarea inscripţie: «Bojieiu milostiu Loggin rodom ot Korenici Brancovici *arhiepiscop* Ienopoljski.»[2] Să fi fost Longin într'adevăr mitropolit a Ienopolei? Despre aceasta astăzi ştim prea puţin, decât ca să o putem afirma cu toată siguranţa. Ioanopolia nu era numai Inăul, ci după Gheorge Brancovici cuprindea un teritor mai întins, căci iată ce scrie el în cronica sa românească:[3] «Ioan despot luând pildă dela moşu-său Gheorge despot, care a fost făcut cetatea Smederova, el încă din Vilagosvar a făcut cetatea Inăului, şi aceea o a numit după numele său şi despre numele locului, care loc a fost cât cuprinde ţara sârbească pe dincoace de Dunăre şi se hotăreşte cu munţii ţării munteneşti şi cu munţii ţării Ardealului şi peste Tisa până la apa Dravei, în preajma munţilor ţării leşeşti. *Acel şes şi tins loc pe unde sunt Sârbii de pe lângă Dunăre despre Timişoara şi mai din vremile bătrâne s'au chiemat sloveneşte Ioanopolu* şi pentru acele pricini a pus despotul şi cetăţii Inăului nume să-i zică Ioannopolu; iar după graiul unguresc în vremile deacum îi zic Inău». Iar în diploma lui de grof cetim:[4] «Te Georgium Brancovich in haereditate praespecificatorum Her-

---

[1] Ibidem.
[2] Il. Ruvarač, Odlomci.. p. 10.
[3] Revista critică-literară anul I p. 387—8.
[4] N. Tincu Velea: Istorioară bisericească politică-naţională p. 78—79.

czegovinae, Sirmii et *Ioanopolis (in qua nimirum Bacska et Vlaška continentur)* districtuum confirmandum esse duximus». Aceste afirmaţiuni ale lui George Brancovici trebue însă să *le primim cu rezervă, căci Bacica şi Bănatul* nu s'au numit nici când Ioanopolia, ci sub aceasta se înţelegea numai câmpul din jurul cetăţii Inăului.»[1]

Ana Brancovici, fiica lui Ognian şi a Catarinei, amintită în pomelnicul de mai sus, poate să fi fost vre-o soră de a mitropolitului Sava măritată după căpitanul din Komárom, Földvári Gábor.[2]

La sârbi a scris arhimandritul Ilarion Ruvarač despre originea Brancovicilor şi despre rolul ce l-a avut George Brancovici la Sârbi. Până când vechii istoriografi sârbi (ca Raici, Stoiacicovici, Krstici, Sandici, St. Pavlovici) susţineau că George Brancovici, fratele mitropolitului Sava, se trăgea din neamul despoţilor sârbi, cari au domnit în ţara sârbească dela 1427 până la 1459, singur arhimandritul Ruvarač în două scrieri ale sale, întâi în studiul despre patriarhii din Ipec,[3] apoi în «Fragmentele» sale despre Groful George Brancovici şi Arseniu Ţruoievici — a dovedit, că Brancovicii din Ienopolea nu au nimic a face cu loza despoţilor sârbi şi genealogiile lui George sunt născocite, iar el însuş a fost un înşelător şi «şvindler» fără păreche.[4] Istoricii mai noi sârbi au adoptat părerile lui Ruvarač privitoare la originea Brancovicilor din Ienopolia, fără să susţină însă şi aceea, că George Brancovici a fost «şvindler», căci e ştiut, că el a lucrat în bună credinţă, amăsurat ideii ce a moştenit-o dela familia sa că se trage din neamul despoţilor sârbi.[5]

Două momente sulevate de Ruvarač ne impoartă şi pe noi, *originea* lui George Brancovici, deci şi a mitropolitului Sava, şi motivele pentru cari a fost prins şi întemniţat acest George; motive cari aruncă o lumină nouă şi asupra nizuinţelor împăra-

---

[1] Il. Ruvarač o. c. p. 7. In sensul indicat de G. Brancovici s'a folosit Ioanopolia şi în diplomele date Sârbilor.

[2] Mangra o. c. p. 28 se face amintire despre două surori a lui Sava Brancovici.

[3] Il. Ruvarač, o Pečkim patriarsima od Makarija do Arsenija III (1557—1690), p. 100 şi urm.

[4] Il. Ruvarač, Odlomči o grofo G. Brankoviču Ars. Truojeviču passim.

[5] Tichomiz Ostoici, Srpska knjičevnost od velike seobe... p. 44—50. *Ljub. Iovanovici*, Gyorgye Brancovici, lazni potomak starich srpskich despota, in „Delo" an. 1896, XI—XII.

tului austriac de a întroduce catolicismul în Ardeal și țările nou cucerite.

In cronica sa sârbească George Brancovici, fratele mitropolitului Sava, scrie, că despotul sârb George Brancovici (1427—1456) a avut trei feciori, *Grigorie*, Stefan și Lazar, dintre care Grigorie ar fi avut pe lângă Vuk-Zmaj încă un fiu, pe *Lazar*, dela care s'ar trage familia Brancovicilor din Ienopolia. Dar despre acest Lazar nu ştie nici un letopiseț sârbesc, ba chiar nici aceea nu se ştie, de a fost Grigori, fiiul cel mai mare al despotului George însurat, aşa că și Vuk-Zmaj, despotul titular din Sirmiu, apare ca fiu nelegitim. Până la George Brancovici nime nu a ştiut de neamul domnesc a *Brancovicilor*, căci pretutindeni la Sârbi, Turci și Latini, Brancovici (adecă fiu alui Branco) s'a numit numai Vuk[1], tatăl despotului George, iar George și frații lui au fost *Vukovici* (fii alui Vuk), cei trei fii ai despotului George *Giurgevici*, iar Vuk-Zmaj după tatăl său *Grguravici*. Numai George Brancovici ştie chiar și de un Volfgangus olim *Brankovics* Podgoricensis, cărui deja Carol cel Mare (pela 800) i-ar fi dăruit titlul de knez a sf. imperiu roman.[2] Predicatul *de Korenits* din titlul lui Longin și a mitropolitului Sava[3] arată originea acestei familii. Ei se trag din o localitate din Herțegovina, *Korenici*,[4] unde după *tradițiune* s'ar fi născut și Vuk Brancovici. E explicabil deci pe ce s'au răzimat aceşti Brancovici când se țineau coborîtori din neamul despoților sârbi. In diploma de grof a lui George Brancovici e adaus predicatul *de Podgoricza* și nu cel de Korenici, desigur la insistința lui George, care a avut înaintea sa pe acel Bojidar Vukovici din Podgoricza, care tipărise un Sbornic şi se ținea rudenie cu neamul despoților sârbi. George a avut acest Sbornic şi de aici şi-a luat predicatul de Podgoricza în diploma sa de grof.

Din toate aceste[5] face arhimandritul Ruvarać concluziunea, că George Brancovici și prin urmare și fratele său mitropolitul

---

[1] *Vuk Brancovici* în gura poporului sârb e afurisit (prokleti Vuk) căci după tradițiune ar fi tradat pe Sârbi la Kosovo.

[2] Volffgangus Brankovich Podgoricensis haereditarius Herczegovinae, Syrmiae et Ioanopolis districtuum dominus — deşi atunci Herțegovina n'a existat și nici n'a fost cândva vre-un Brancovici domn al Sirmiului și a „Ienopolei".

[3] Vezi la *V. Mangra* o. c. pag. 51.

[4] Există acolo și râul Korenița.

[5] Vezi la Ruverač o. c. p. 3—50.

Sava Brancovici nu se trage din neamul despoţilor sârbi, ci dintr'o familie simplă sârbească *Brancovici*, care a emigrat din Herţegovina din *Korenici* şi s'a aşezat în Ienopolea.

Faptul, că mitropolitul Sava Brancovici a fost de origine sârb nu-i detrage nimic din meritele sale, căci ştim şi noi la sfârşitul veacului XVI un român pe scaunul patriarhal din Ipec, care prin străduinţele sale a pornit un curent pentru eliberarea de sub jugul turcesc şi cărui istoria sârbească îi dedică frumoase şi elogioase pagini.[1] Şi nici Petru Maior nu rămâne de minciună când esclamă, că «deşerţi sunt acei sârbi, cari grăesc, cumcă acest mitropolit a fost de neam sârb şi nu român»,[2] căci într'adevăr aceşti Brancovici trăind între Români s'au romanizat. Chiar George Brancovici, care a aspirat la despoţia sârbească, a scris o cronică sârbească, din care se vede, că nu a ştiut bine sârbeşte. «Când ceteşti puţin acest manuscript, vezi, că limba e plină de greşeli foarte ciudate, de cari nu obvin în alte manuscrise, greşeli cari dovedesc, că scriitorul nu a ştiut bine limba sârbească» — se esprimă despre aceasta cronică d-l Stoian Novacovici.[3] Iar despre cronica sa românească spune A. Densuşianu, că e «scrisă de un *român* de peste munţi».[4]

George Brancovici dupăce a fost ridicat la rangul de baron (1683) şi apoi la cel de grof (1688) se puse să lucre pentru împăratul şi să facă agitaţie printre Sârbi.[5] Dar încurând prevăzù el un pericol ce ameninţa pe creştinii răsăriteni din partea austriecilor. Din articolul rusului N. *Kapterev*[6]: «Venirea în Moscva a

---

[1] Vezi despre patriarhul *Ioan* la Il. Ruvarač o peckim patriarsima... p. 70 şi urm.

[2] La Mangra o. c. p. 56.

[3] *Glasnik* srpskog učenog društva, knj. XXXIII p. 143 şi la Tih. Ostoici o. c. p. 54. O ediţiune a acestei cronice pregăteşte profesorul din Belgrad Dr. I. Radonici, când va apărea vom vorbì mai mult despre ea.

[4] Revista crit. literară an. I. p. 100. Observ aici, că dacă mitropolitul Sava s'a subscris pe un act sârbeşte *piscup Sava* (Bunea o. c. p. 26) din aceasta nu se poate deduce o tendinţă de sârbizare, căci sârbeşte *piscupi* se numesc numai episcopii catolici, iar pentru cei ortodocşi se întrebuinţează cuvântul *vladica*. S'ar putea deduce din aceasta şi o simpatie a lui Sava faţă de catolici?

[5] Schwicker, Pol. Geschichte der Serben in Ungarn p. 5.

[6] N. *Kapterev*: „Prijezd v' Moskvu pavlovskago atonskago monastirja arhimandrita Isaiji v' 1688 godu s gramotami ot prežde biošago konstantinopotskago patriarha Dionisia, serpskago patriarcha Arsenia u valachskago gospordarja Serbana c prosboju, što bi gosudari osvobodili ich ot turetkago iga. în „Pribavlenija k izdaniju tvoreniji svatich otčev, 44. — *Il. Ruv. Odlomci* p. 50 şi urm.

arhimandritului mănăstirii sf. Paul din Atos, *Isaia* în anul 1688 cu scrisori dela fostul patriarh constantinopol *Dionisie*, dela patriarhul sârb *Arseniu* şi dela domnul român Şerban cu rugămintea să-i elibereze domnitorii (ruşi) de jugul turcesc» — se vede limpede, că domnul românesc, care sta în legătură [1] cu George Brancovici, împreună cu patriarhii amintiţi, nu au cerut ajutor numai împotriva Turcilor, ci şi împotriva altei primejdii, care ameninţa pe toţi creştinii de legea ortodoxă, împotriva nemţilor, cari în ţările eliberate de sub Turci au început îndată a închide şi dărâma bisericile ortodoxe şi a constrânge pe ortodocşi la unire. «Iar când Râmlenii (Nemţii) înaintează şi ţările răsăritene creştine ajung de sub jugul turcesc în mânile lor, sau de vor cucerì Constantinopolul, atunci creştinii răsăriteni din ţările amintite ajung în şi mai mare năcaz decât sub Turci, căci Râmlenii dărâmă sfintele mănăstiri şi biserici şi pe ortodocşi îi constrâng la afurisita unie şi răul acest din urmă va fi mai amar decât cel dintâi (sub Turci) — spunea arhimandritul Isaia în Rusia.[2] Dar când venì înapoi din Rusia prin Ardeal, în urma uneltirilor lui Constantin Bălăcean şi a lui Ladislau Csáky, arhimandritul Isaia fù prins de austrieci în Braşov şi dupăce îi luară toate scrisorile, fù deportat la Sibiiu. Aici îl ţinură până ce sosì şi George Brancovici prins şi el de marhisul de Baden la Cladova. Amândoi fură ascultaţi, aşa însă, că nici unul nu ştia de celalalt şi apoi deportaţi mai departe la Viena. La întrepunerea Rusiei arhimandritul Isaia slobozit se duse la Bucureşti la mitropolie, unde şi murì nu peste mult. George Brancovici fù ţinut în prinsoare până la moartea sa. Zadarnic se rugară de împăratul pentru eliberarea lui Sârbii, cari imigraseră într'aceea în Ungaria, zadarnică fù şi întervenţiunea împăratului rusesc, — li se respundea numai că «nihil mali fecit, sed ratio status sic requirit».[3]

Iată de ce îl ceartă şi Ilarion Ruvarać pe George Brancovici, că a lucrat «româneşte» şi cu două feţe împreună cu voivodul

---

[1] Generalul Hausler scrie marchisului de Baden despre G. Brancovici „indem er wegen allzu genauer Correspondenz mit dem Fürsten aus der Walachey nicht wenig suspect ist".

La Il. Ruvarac o. c. p. 55.

[2] Il. Ruvarač: Odlomči... p. 52.

[3] Vezi la V. Mangra: Mitropolitul Sava II Brancovici p. 23.

român Şerban Cantacuzino (vlaski radio i dvolicio sa vlaskim voivodom Serbanom Kantakuzinom).[1]

O nouă dovadă pentru *simţemintele româneşti* a lui George Brancovici, fratele mai mic a *mitropolitului ardelean Sava Brancovici.*

S. Dragomir.

MODERNISMUL ŞI ENCICLICA „PASCENDI".

(Urmare).

În Francia. Ca şi cei Italieni, moderniştii Francezi au ţinut să răspundă şi ei, şi au răspuns printr'un volum întitulat *Lendemain d'Encyclique* (a doua zi după enciclică). Semnătura autorilor e cuprinsă în numele general *Catholici.* A apărut în editura Nourry în Paris.

Ei spun în întroducere, că dacă Papa Piu X i-ar fi condamnat, ei n'ar avea decât să aştepte până la alt papă, căci înălţimea lucrului pe care-l reprezintă face ca ei să rabde jertfele la cari se supun. Dar nu opera lui Piu e această condamnare, ci a sistemului, din care numai se trag consecvenţele. Ea încheie condemnările făcute deja de Grigorie XVI şi Piu IX şi la care şi Leon XIII s'a văzut constrâns, cu toată aversiunea sa.

Răspunsul continuă mai departe spunând, că enciclica pune capăt catolicismului liberal. Acei cari au crezut că-şi pot împăca conştiinţa lor ştiinţifică cu credinţa, vor trebuì să deie înapoi.

Arată rolul slab al episcopatului în aceste chestiuni. «Noi azistăm acum la un joc straniu. Din 1200 sau 1300 de episcopi cari sunt chemaţi de Duhul sfânt la cârmuirea bisericii lui Dumnezeu, se găsesc numai câţiva cari trec peste nivelul mediocrităţii, vre-o treizeci sau patruzeci cari sunt cu adevărat învăţaţi şi familiarizaţi cu ideile moderne. Cu toţii sunt uimiţi şi uluiţi, şi umblă cu tânguiri lungi, cari nu rămân totdeauna în cercul celor iniţiaţi. Nici unul însă nu îndrăzneşte să-şi libereze sufletul şi să vorbească cu glas tare. Tocmai asta dă însă măsura morală a unei biserici, a conducătorilor ei şi a spiritului care îi însufleţeşte. Papa poate fi sigur de supunerea episcopilor. Oricât de monstruoase sunt poruncile cari li se trimet de ministerele

---

[1] Ruvarač o. c. p. 51.

curiei romane, ei le primesc fără a le discuta şi fără a cugeta asupra lor; se fac pur şi simplu credinciosul lor ecou, fără cotituri, fără sfială şi fără şovăire».

Mai departe vorbeşte răspunsul de modul cum e reprezentată ştiinţa în catolicism. El zice:

Din nenorocire pentru Roma, nu arhiepiscopii şi episcopii, nu profesorii institutelor catolice decid asupra soartei ştiinţei. Moderniştii cei mai distinşi n'au voit nimic alta, decât să aducă la cunoştinţa publicului catolic progresele unei ştiinţe şi ale unei critice care nu dela biserică şi-au cerut dreptul ei de existenţă; şi mişcarea pe care au produs-o era, după cum chiar unul dintre dânşii spunea, aşa de slabă şi nesigură, că nu aveau nici un motiv să fie mândri de dânsa. Totuş tăcerea la care sunt constrânşi nu va împedeca marile ateliere de a lucra mai departe cu mii de lucrători, cărora le pasă de biserică tot atât de mult ca şi cum n'ar exista. Tânguirile episcopilor şi ale foilor pioase vor influinţa puţin activitatea filologilor. Ele nu vor schimba nimic în textele uneori neplăcute cu cari se ocupă istoricii, iar imnurile cântate de seminarişti în onoarea Doctorului Angelic Toma nu pot oprì munca nimicitoare a criticei filozofice. Toate problemele cari se impun catolicismului rămân existând mai departe. Ba chiar cresc şi devin mai acute prin probleme nouă, cari n'au existat mai nainte de enciclică şi de syllabus. Graţie intervenirii pompoase şi răsunătoare a lui Piu X, ele sunt rostogolite acum dinaintea unui public mai mare, mai atent şi mai neîncrezător. Ele nu vor putea fi date la o parte dela privirile îngrijorate ale catolicilor şi preoţilor cari nu şi le pot ascunde deşì vor să ascundă altora, că întreaga lor vieaţă religioasă şi morală e în joc. Încheerea va fi, că publicitatea marilor foi anticlericale şi predicile contra modernismului ţinute în bisericile la modă, vor pune aceste probleme dinaintea curiozităţii publicului, care în cea mai mare parte ureşte disputaţiunile teologice. Cu aceasta se va ajunge apoi acolo, că problemele vor fi expuse într'o formă cât se poate de periculoasă, într'un moment ales cum nu se poate mai rău pentru biserică, precum şi pe un teren în care discusiunea nu poate fi nici evitată, nici amânată şi când toate spiritele familiarizate cu metodele ştiinţifice sunt prin ele însele în stare să decidă între pretenţiunile îngâmfate ale teologilor şi între rezultatele pozitive ale criticei biblice şi istoriei.

Răspunsul stabileşte apoi, că scopul urmărit de Papa nu s'a îndeplinit. Căci:

Piu X credea să se poată descotorosì de modernişti, pe cari tot atât de puţin îi poate suferì ca şi pe modernismul lor. Dacă nu i-a putut convertì prin argumentele predicii sale de pocăinţă, voia cel puţin să-i revolte, să i silească a o rupe cu biserica şi să părăsească o casă în care prezenţa lor e un pericul. Dar nu se poate vedea ce mare folos ar fi tras această mare societate a bisericii, afară doar de o mică satisfacere

pentru amorul ei propriu, dacă ea singură şi-ar fi alungat pe cei mai plini de vieaţă, mai inteligenţi şi mai învăţaţi membri ai ei. Dimpotrivă e limpede, că dacă, ca şi odinioară în Anglia, două sau trei mii de preoţi, floarea eparhiilor şi a învăţământului catolic şi cu ei un mare număr de laici aparţiind institutelor şi reprezentanţi ai carierelor liberale s'ar fi întrunit şi ar fi declarat public, că biserica desperând de a ieşì cu cinste dintr'o dispută ştiinţifică, a îndeplinit un act violent şi s'a făcut vinovată de minciună şi falsificare; mai departe că ei, având să aleagă între cerinţele unei teologii despotice şi obligaţiunile conştiinţei lor, n'au mai putut înlătura jertfa dureroasă şi, ca şi Avraam, părăsesc acum casa părintească şi vor să se ducă acolo unde Dumnezeul adevărului îi va călăuzì, e limpede, afirmăm, că dacă moderniştii ar fi făcut aceasta, biserica romană ar fi primit una din cele mai grele lovituri şi n'ar fi ieşit fără grele perderi dintr'o poziţiune atât de penibilă şi neplăcută. Roma nu va căpăta însă această periculoasă satisfacţiune. Nu va avea loc la modernişti nici o revoltă sgomotoasă nici o ieşire în masă, şi puţin vor fi ceice vor ieşì. Dar mai puţin încă se vor supune. Vor lăsa ierarhia să vorbească şi să gesticuleze; în pacea sufletului lor vor rămânea ce sunt şi unde sunt.

Răspunsul arată apoi, că poziţiunea moderniştilor faţă de biserica oficială nu e atât de rea cum ar vrea ea să facă să se creadă, căci Biserica însăş învaţă, că între credinţă şi raţiune nu e nici o opoziţiune, că nu trebue să ne temem de loc de raţiune şi că trebue să cultivăm ştiinţa. Moderniştii pot rămânea cu asta mulţămiţi în conştiinţa lor.

Acesta e răspunsul moderniştilor francezi. Dar nu e singurul. Afară de ei, a răspuns în special unul din cei mai puternici stâlpi ai modernismului francez, abatele Alfred Loisy.

Vizat special în enciclică şi în decretul *Lamentabili,* el răspunde punct cu punct, fără a ceda asupra unuia singur. Abatele Loisy, despre care noi ne întrebam odată aici, dacă se va retracta vreodată, nu s'a retractat. El a jertfit bisericii situaţiunea sa de profesor la şcoala de Înalte Studii, s'a supus poruncilor Romei în măsura în care acestea nu atingeau decât interesele sale. S'a retras singur la ţară spre sărăcie şi singurătate. Dar a continuat să cugete şi să scrie. Răspunsul său *Simples Réflexions* e o capo d'operă de dialectică. Totuş zădarnic ai căuta într'ânsul un strigăt de credinţă. Celebrul exeget ne apare din ce în ce mai mult ca un spirit pur critic, neîncrezându-se în nici un sistem filozofic, nevoind să caute a prinde adevărul *religios.* Singurele sale instrumente sunt acele ale istoricului; «nu există istorie catolică ori protestantă, ci numai istorie». Afirmarea cuprinsă în aceste cuvinte rar a găsit pe vre-unul mai capabil s'o justifice decât abatele Loisy. Astfel el nu se apăra în numele conştiinţei sale religioase, ceeace ar fi curat protestantism, ci într'al criticei istorice şi a legilor comune ale raţionamentului. El foloseşte toate lucră-

rile teologiei protestante, dar respinge spiritul lor, pietatea, tendenţa fundamentală de a rămânea în părtăşie spirituală cu Isus Hristos. Din cauza asta Abatele Loisy nu va fi pentru mulţi decât un simplu «distructor». Ii lipseşte însufleţirea religioasă pentru a fi un adevărat reformator[1].

În general se poate spune, că din acest punct de vedere modernismul italian e mai viu şi mai aprins, ferbând mai tare de simţire religioasă. La baza lui nu e numai savantul cu logica rece, ci şi apostolul învăpăiat. Ei nunumai se leapădă de modernismul pe care teologii papii li-l pune în spinare, nunumai, ca şi abatele Loisy, afirmă drepturile criticei moderne faţă de vechiul şi noul Testament, ci arată încă, că tradiţiunea veche catolică e opusă teologiei scolastice; amintesc, că credinţa îşi are căile ei proprii faţă de ştiinţă.

Moderniştii italieni stăruiesc asupra comunităţii omului cu Dumnezeu asupra realităţii prezenţei spirituale alui Hristos în conştiinţa creştinului, şi scriu rândurile următoare, al căror caracter evangelic nu va scăpa nimărui: «... Noi ştim prea bine să distingem pe Hristos al istoriei de Hristos al legendei şi al teologiei[2]. Dar fie sub Hristos al istoriei, fie sub cel al legendei şi al teologiei, cu ochii credinţei noi vedem pretutindenea pe Hristos după spiritul a cărui cunoştinţă evangeliştii, compunându şi scrierile lor, au căutat s'o răspândească exclusiv, *ca fiind singura care serveş'e la mântuirea noastră*»[3]. Moderniştii italieni sunt *credincioşi*. Afirmaţiunile caracteristice ale credinţei sunt mai slabe la moderniştii francezi, şi par a lipsì cu totul la abatele Loisy, care vrea să se ţie numai pe terenul istoriei şi-şi ia numai atitudinea critică. Dar atitudinea critică e folositoare numai pentru opera necesară a curăţirii, spre a ajunge la locul unde comoara de vieaţă este ascunsă. Odată descoperită, ea rămâne în afară de cercul vieţii omeneşti, dacă voinţa nu îndeplineşte mişcarea necesară pentru a pune mâna pe dânsa; această mişcare de voinţă spre a îmbrăţişa comoara, e credinţa.[4]

În sfârşit, oricum ar fi în simţirile sufletului lor, în afară păstrează şi unii şi alţii aceiaş atitudine de ataşament către biserică. Catolicii, modernişti sau liberali, rămân într'una fii supuşi ai bisericii. Ierarhia, ritul, oficiarea îşi păstrează mersul lor de veacuri, numai cuvintele pronunţate nu mai au aceeaş însemnare» [5].

---

[1] *Journal de Genève* 8 Martie 1908.

[2] Aici se vede cât de înaintat e modernismul în unele puncte; şi totuş câtă căldură religioasă păstrează! N. Tr.

[3] Subliniarea e a lui *Journal de Genève* din care traduc.

[4] *Journal de Genève* 8 Martie 1908.

[5] *Journal de Genève* 8 Martie 1908.

Despre abatele Loisy se spune că ar fi exaclmat: «In ziua în care am să fiu excomunicat, am să-mi cumpăr o nouă giubea».

Din toate acestea se vede, că acești oameni, cu toate extremitățile în care au ajuns față de unele puncte ale învățământului tradițional, păstrează un principiu sfânt în suflet, și pentru asta merită respect. Ei vor să rămâie fii ai bisericii și să lucreze pentru dânsa, bine înțeles în sensul în care conștiința lor le spune că trebue să lucreze. Și în această hotărîre rămân cu toate persecuțiunile, cu toată nevoia de a se lăsa de posturi însemnate, expunându-se la sărăcie și mizerie, ceeace mult mă tem că n'ar avea puterea să facă persecutorii lor, îmbrăcați în vestminte violete și purpurii.

Dar aceasta ne obligă să credem în curăția sentimentelor moderniștilor și a conștiinței lor.

*

În Germania. În Germania modernismul nu e atât de tare. Aceasta nu din lipsă de temeinicie și de oameni de studiu, ci dimpotrivă: Catolicismul fiind bine reprezentat științific, terenul pentru nemulțămiri nu putea fi atât de productiv ca în Francia și Italia. Nu anticipez nimic în această privință, fiindcă se va vedea mai bine din articulele pe cari le traduc mai la vale. Totuș trebue să spun, că nu lipsesc nici de acei care declară că catolicismul german e mult mai slab reprezentat în forța științifică creatoare și deci din această scădere, modernismul n'avea cum să apară ca aiurea. Astfel susține un preot din Florența, S. Minocchi într'un lung articul publicat în revista sa, acum dispărută, *Studi Religiosi* (Septemvrie—Decemvrie 1907, pag. 567—8). Această părere e împărtășită și de Profesorul Karl Holl din Berlin. [1]

Oricum, erau în Germania personalități cărora enciclica nu putea să le placă, personalități cunoscute prin vederile lor liberale. Astfel este Dr. Albert Erhard, profesor de istoria bisericească la universitatea din Strassburg. Fiecare se întreba: ce zice acuma Ehrhard, și astfel m'am întrebat și eu.

Ehrhard se lasă așteptat câteva luni, dar în sfârșit vorbì, și vorbì cu multă putere, ceeace i-a atras perderea titlului de prelat. Cuvântul lui fù o ușurare pentru mulți catolici cari cugetau mai

---

[1] *Modernismus,* Tübingen 1908, pag. 18.

liber. Un preot din Bavaria scoase un strigăt de bucurie pentru articulul lui Erhard și prinse și el curajul de a scrie un articul de ziar contra enciclicei. Indată însă bietul preot, al cărui nume e Würzberger, fù chemat înaintea judecății și trebuì să se retracteze.

Articulul lui Ehrhard e de o deosebită importanță, și cum el aruncă asupra catolicismului lumini de cari în părțile noastre ortodoxe nu se prea are idee, îl voi traduce aproape în întregime. Il dau după revista *Internationale Wochenschrift* (18 Ianuariu 1908) în care a apărut. Iată-l:

Criza teologiei catolice, despre care am vorbit la încheierea privirii mele asupra poziţiunii ei internaţionale în prezent (Nr. 9 al acestei reviste din 1 Iunie 1907), a întrat iute, mai mult decât se putea aştepta cineva, într'un stadiu acut care preocupă într'o măsură însemnată întreaga lume cultă. Abstracţiune făcând de numeroasele manifestări prin presă în Italia Francia, Anglia şi Germania, cari dau la iveală priviri foarte pesimiste faţă de noua poziţiune a teologiei catolice şi viitorul ei apropiat, o întreagă literatură asupra noului Syllabus şi a enciclicei contra modernismului e deja în curs de apariţiune, fapt care desvălueşte ce contraste însemnate există în lumea reprezentanţilor teologiei catolice. Sunt puţine săptămâni de când Heiner, profesor de drept canonic în Freiburg, a dat la lumină «în urma îndemnului lămurit al sf. Părinte», un amănunţit comentar la cunoscutul decret *Lamentabili,* silindu-se să probeze că toate cele 65 de propoziţiuni cuprinse în decretul numit în graiul zilnic Syllabus, cu drept cuvânt trebue osândite. Şi dacă autorul vesteşte, că «după dorinţă de sus se va ocupa în curând şi de enciclică, nu e nici o îndoială în ce sens o va face. Dar deja înainte fù Roma teatrul unui eveniment, care neexceptând nici sbuciumările ianseniste, stă singur în istoria modernă a teologiei catolice: Teologii italieni au publicat, la adăpostul anonimatului, un răspuns la enciclică (sub titlul *Il Programa dei Modernisti),* care nunumai impută enciclicei inexactităţi în felul cum înfăţişează ea vederile moderniştilor, ci încă caută a proba, că conţine şi erori teologice, şi anume din punctul de vedere al tradiţiunii catolice însăşi, pe care ei declară serios că voesc s'o menţie sus şi sunt siliţi s'o apere contra alcătuitorilor enciclicei. Cunoscutul P. Tyrrel din Anglia s'a pus făţiş pe acelaş punct de vedere. Asta înseamnă însă o criză internă a teologiei catolice, cum nu se poate cugeta mai cumplită.

Că această criză internă va duce şi la una externă a facultăţilor de teologie catolică, era de prevăzut şi s'a şi întâmplat, atât în Austria cât şi în Germania, singurele ţări în cari asemenea facultăţi mai există la universităţile statului. În ce măsură însemnată profesorul *Frederic Paulsen* a arătat acum câteva săptămâni puterea acestei crize, va fi încă în via amintire a cetitorilor acestei reviste. Dar în timp ce Paulsen priveşte

excluderea teologiei catolice din organismul universităţii în chip neîndoelnic ca o grea pagubă, atât pentru stat, cât şi pentru biserica catolică însaşi, în parlamentul austriac s'a prezentat propunerea pentru înlăturarea facultăţilor de teologie catolică din organismul universităţilor statului. Iar de foarte puţin timp, contele Paul de Hoensbroech, într'o broşură a sa destinată să se răspândească în public, s'a făcut advocatul aceleiaş năzuinţe în Germania, strigând: «Afară cu facultăţile de teologie catolică din universităţile noastre» (pag. 48).

Se înţelege că este cine să poarte grijă pentru a împedeca împlinirea dorinţei socialistului Pernerstorfer în Austria şi a fostului iezuit contele de Hoensbroech în Germania; ar fi însă să ne amăgim straşnic, dacă noi cei ce stăm mai pe aproape, am lăsa nebăgate în seamă astfel de năzuinţe. Nu se poate nega că ultimele evenimente bisericeşti, cari dela scrisoarea cea către Commer răspândită în toate cercurile, (14 Iunie 1907), dela aşanumitul nou Syllabus (3 Iulie), enciclica contra modernismului (8 Septemvrie), Motu proprio al Papii (18 Noemvrie), până la cuvântarea sa către noii cardinali (16 Decemvrie), au venit lovitură după lovitură, unul după altul, nu se poate nega, zic, că toate acestea sunt nu numai de natură să favorizeze acele năzuinţe în ochii susţiitorilor lor, ci să mişte încă adânc şi cercurile culte binevoitoare catolicismului, dar mai cu seamă pe colegii noştri, şi se clatine poziţiunea profesorilor de teologie catolică. Căci cine va crede, că acestea sunt numai procese interne catolice, cari nu privesc pe concetăţenii noştri de altă credinţă, ar trebuì să vie la o părere mai dreaptă, văzând interesul şi căldura cu care aceste cercuri se interesează într'adevăr de mişcare. Un asemenea miop ar ignora însă şi legătura care există încă la noi între vieaţa bisericească şi vieaţa sufletească generală, şi afară de asta, ar scăpa din vedere legăturile comune, cari cu toate separaţiunile confesionale, ştiinţifice şi de altă natură, unifică toate facultăţile universităţilor germane într'un organism total, spre binele patriei comune şi spre folosul, nu neînsemnat al elementului catolic.

Dacă, din aceste consideraţiuni m'am hotărît, ca o urmare la articolul meu trecut, apărut în această revistă, să-mi exprim câteva cugetări privitoare la starea de faţă în care, după părerea mea, se găsesc facultăţile de teologie catolică din Germania, cu linişte şi însufleţit de dorinţa de a servì păcii şi voitorilor de bine, nu scap din vedere greutatea care zace în tratarea oricărei chestiuni bisericeşti. Sunt înse clipe în vieaţa omenească, când conştiinţa cu glas lămurit şi poruncitor îţi arată ce ai de făcut. Aşa de departe parcă nu suntem încă la noi, ca cei din apropierea mişcării să fie nevoiţi să se învăluiască în tăcere tocmai în clipa, când lumea cu dreptul aşteaptă dela dânşii să deie mulţimii care îi întreabă şi aşteaptă răspunsul la care ei nu numai sunt îndreptăţiţi, ci la care pot fi chiar îndatoraţi după împrejurări, în puterea poziţiunii lor publice ca învăţători universitari.

Între mai sus amintitele măsuri ale autorităţii centrale bisericeşti, enciclica *Pascendi dominici gregis* asupra doctrinelor moderniştilor se pre-

zintă de sine ca cea mai importantă; după apariţiunea ei, noul Syllabus a scăzut mult în interesul publicului, oricât de important rămâne el pentru specialişti. De acì urmează, că atenţiunea noastră trebue mai nainte de toate s'o dăm enciclicei, dacă voim să precizăm mai deaproape starea actuală teologico-ştiinţifică. Ei bine, eu cred acuma că nu mă înşel presupunând, că puţini catolici cu judecata sănătoasă vor fi cari să nu fi trecut prin multe surprinze la cetirea acestei scrieri neobişnuit de lungi. Sub Leon XIII noi am fost deprinşi multă vreme să vedem în marile lui enciclice expuneri doctrinale, cari, distingându-se atât prin forma lor clasică cât şi prin cuprins, purtau pe ele pecetea unei bunătăţi părinteşti şi a unei înţelepte bunăvoinţe. Desfăcute de feluritele înfăţişări ale vieţei de toate zilele, ele ridicau pe cetitor în sfera senină a înaltelor cugetări, şi umpleau astfel spiritul şi inima cu un simţ de libertate şi fericire. Nici un cetitor al enciclicei Pascendi nu va putea nega adânca diferinţă dintre aceasta şi marile enciclice ale Papii întrat în nemurire; nimenea nu va putea pretinde, că tonul ei e părintesc; nimenea nu va fi de părere, că numeroasele aluziuni la «mesteşugirile cu care moderniştii îş vând marfa lor oamenilor» (artificia, quibus modernistae merces suas vendunt), la sgomotul «laudelor şi insultelor lor», la «rolul de raţionalist şi catolic pe care ei cu îndemânare le schimbă» etc., erau necesare pentru a ajunge scopul enciclicei! Mai degrabă trebue să fii surprins cu durere, că fraze ca cea următoare trebue să le ceteşti într'o enciclică pornită dintr'un loc aşa de înalt către întreaga lume catolică: «În faţa întregii Biserici trebue să smulgem masca care doar numai pe jumătate ascunde adevărata lor fiinţă»... «În seminarele preoţeşti şi în universităţi, ei pândesc locuri de profesori pentru ale ticăloşì numai decât în catedre ale stricăciunii»... Pe lângă aceasta se mai adaugă la dânşii o vieaţă petrecută în activitate, o ocupaţiune statornică şi zeloasă cu lucrări savante de tot felul şi mai cu seamă o severitate de moravuri pe cari le place s'o înfăţişeze ochilor lumii» fraze cari nu se prea împăca cu scurtele, dar adevăratele cuvinte creştine cari le preced «asupra lăuntrului inimii lor judecă, se înţelege, numai Dumnezeu singur».

Din toată asta rămâne cel puţin o singură mângăere, anume că tonul şi forma literară a enciclicei nu provin dela Papa Piu X însuş. Din potrivă, foarte vrednic de credinţă e ceeace se susţine: că Papa a îndulcit tonul în care se scrisese la început. De altfel se dau şi nume de ale autorilor cari ar fi scris enciclica.

Mai important însă decât tonul şi forma literară e conţinutul enciclicei papale. Acesta se vede în următoarea frază a ei: «Moderniştii întrebuinţează mesteşugirea din cale afară de vicleană de a-şi expune doctrina lor nu sistematic şi unitar, ci totdeauna numai izolat şi ruptă din legătura frazelor. Dacă lucrează astfel, e numai pentru a face să se creadă că ei nu fac alta decât numai a căuta şi cerceta, pe când în realitate sunt tari şi hotărîţi. Pentru aceasta e bine să înfăţişăm aici doctrinele lor şi să arătăm legătura în care stau, pentru ca apoi să putem căuta rădăcina

răului şi să prescriem mijloacele de a-l îndepărta». Astfel enciclica se împarte în trei părţi, din cari cea dintâi, care cuprinde expunerea doctrinei moderniştilor, e cea mai întinsă. Căci ea expune nu numai sistemul doctrinal al modernismului, ci şi o critică a acestuia, aşa că această parte a enciclicei se ceteşte ca un tratat ştiinţifico-teologic, a cărui idee fundamentală e de a desvălui premisele şi consecvenţele sistemului, şi apoi, pe baza argumentelor filozofico-teologice, a demonstra incompatibilitatea sa cu dogma catolică.

Că această parte a enciclicei trebue să fie bogată în surprinze, urmează din împrejurarea, că, după cum însăş enciclica ne asigură, pentru prima oară se expune într'un sistem doctrina moderniştilor, doctrină pe care ei până acuma au expus-o numai «izolat şi ruptă din legătura frazelor». Aici dăm peste întrebări aşa de multe şi aşa de grele (căci, după cum însăş enciclica se exprimă, «fiecare modernist joacă mai multe roluri într'o singură persoană: el e filozof, credincios, teolog, istoric, critic, apologet şi reformator), că nu poţi să te ţii la cercetarea numai a unei singure laturi. Spre a judeca întregul, trebue să distingem două chestiuni: una istorică şi alta teologică. Reproduce enciclica doctrina moderniştilor exact, atât în întregul său, cât şi în amănunte? Această întrebare trebue pusă în mod necesar, pentru că e vorba de stabilirea unui fapt. Am arătat deja, că autorii operei italiene *Programma dei Modernisti* neagă că enciclica ar reproduce exact ideile lor în puncte esenţiale şi chiar decizive, şi eu nu văd ce ar putea îndreptăţi să se pue la îndoială mărturisirea lor. Cine însă să hotărască această întrebare? Antimodernistul de sigur nu, căci pentru asta îi lipsesc izvoarăle trebuincioase Şi că aceste izvoare lipsesc, o mărturiseşte însăş enciclica când spune, că moderniştii întrebuinţează meşteşugirea din cale afară de vicleană de a nu-şi expune doctrina sistematic şi unitar, ci numai izolat şi ruptă din legătura frazelor.

Independent de deslegarea definitivă a chestiunii istorice, stă cea teologică. Căci la întrebarea: Este compatibil cu dogma catolică sistemul doctrinal pe care enciclica îl atribue moderniştilor? orice teolog instruit va răspunde cu nu. In privirea retrospectivă asupra întregului sistem dela sfârşitul expunerii, numeşte enciclica următoarele patru semne caracteristice ale modernismului: 1) stricătoarea doctrină a agnosticismului, care duce la ateism şi ireligiozitate, 2) doctrina despre simbolism, care deschide drum liber panteismului, 3) doctrina despre imanenţa divină, care de asemenea duce la panteism, 4) despărţirea dintre credinţă şi ştiinţă proclamată de modernişti, care nu îngădue nici o altă încheiere. Dar caracterul anticatolic al agnoticismului ateist, al panteismului simbolist, al imanentismului naturalist, în sfârşit al acelei despărţiri dintre credinţă şi ştiinţă, care neagă caracterul intelectual al credinţei, e evident; deci partea dogmatică a enciclicei nu oferă nici o greutate.

În ceeace priveşte partea a doua, cauzele modernismului, n'am nevoe să mă întind mult. «O foarte apropiată şi nemijlocită cauză stă, fără îndoială, într'o rătăcire a minţii. Drept cauze mai depărtate însă vedem două,

curiozitatea şi îngâmfarea»...» «Dacă dela cauzele morale trecem la acele cari zac în domeniul cugetării, ca cea întâi şi mai principală găsim ignoranţa». Sub această ignoranţă enciclica înţelege, nu neştiinţa sf. Scripturi ori a tradiţiunii, cum ar fi de aşteptat, ci a filozofiei şi teologiei scolastice, care e «cu totul batjocorită şi despreţuită de modernişti».

Cine pune modernismul în cadrul mare al vieţii sufleteşti moderne, în care şi este locul lui, în special cine judecă obiectiv poziţiunea învăţământului teologic în ţările în care modernismul s'a născut, nu va putea ajunge la convingerea, că dacă enciclica a arătat factorii negativi numiţi mai sus, care în definitiv sunt numai de natură individuală psihologică, cu asta s'a încheiat cu problema originii modernismului. Eu am să revin mai târziu asupra cauzelor sociale-psihologice şi de cultură generală, cari după părerea mea, au influenţat apariţiunea modernismului.

Ceeace a produs aprinderea şi neliniştea multor cercuri din Germania, ceeace în special periclitează într'o mare măsură poziţiunea facultăţilor de teologie catolică la universităţile germane, sunt măsurile practice luate în partea a treia a enciclicei, ca mijloace prin cari calamitatea modernismului să fie alungată.

Trec peste ceeace profesorul Ehrhard înşiră mai la vale, pentru-că expune măsurile enciclicei de a înăduşi modernismul, măsuri cunoscute cetitorilor dela începutul acestei tratări. El le înfăţişează numai mai pe larg şi ţinându-se mai aproape de textul enciclicei. Aceasta nu ne va împedeca însă înţelegerea concluziunilor de mai la vale la cari şi trec.

Mi-a părut de folos să reproduc acest sistem de măsuri aproape cu vorbele enciclicei, pentru a nu face loc imputării de exagerare. Acum, ceeace într'o mare proporţiune surprinde la aceste măsuri, e mai întâi întinderea lor până departe, peste marginile modernismului, expus amănunţit în prima parte a enciclicei. Căci ele se referă la «semne şi urme» de modernism, la scrieri «inspirate» de modernism, «infectate» sau care cultivă modernismul, la «tot ceeace miroase a modernism», la critica părinţilor bisericeşti şi a scolasticei, ba chiar şi la căutarea de deslegări nouă în istoria bisericească, în arheologie şi exegeză! Dar cu asta se deschid porţi slobode ori cărui arbitrariu. Căci ce nu se poate băga în sacul cu eticheta «semne şi urme» de modernism? *Dar cu aceasta suntem în acelaş timp puşi în imposibilitate de a răsturna cu temei susţinerile colegilor noştri dela universitate, dacă enciclica proscrie orice tratare istorico-critică a teologiei catolice.* Această răsturnare e cu atât mai imposibilă, cu cât enciclica pune în aceiaş căldare modernismul şi cercetarea istorico-critică, atunci când se plânge, «că mulţi, cari ce e dreptul nu merg atât de de-departe (ca moderniştii), totuş sunt infectaţi de atmosfera rea şi se obişnuesc să cugete, să vorbească şi să scrie cu o libertate care stă rău unui catolic». Sunt unii, continuă enciclica cu aluziuni destul de transparente

la anumite persoane, cari, tocmai au ieşit în relief prin lucrări critice», atât între laici cât şi între clerici; şi-i găseşti chiar şi între ordinile monahale, adecă unde mai puţin te-ai aştepta. Chestiunile biblice se tratează după regulele modernismului. Dacă se face istorie, se scoate la lumină cu vădită plăcere, sub aparenţa obiectivităţii, tot ce ar putea să arunce o pată asupra bisericii. După păreri preconcepute, se caută cu toată hotărârea să se distrugă pioase tradiţiuni populare. Relicvii cari de mult se află în cinste, sunt date dispreţului».

E dureros, că imputări de această natură se pot aduce autorilor catolici, cari cu bună ştiinţă şi conştiinţă n'au făcut alta decât au mânuit regulele criticei istorice, cari azi sunt proprietatea comună a întregii lumi ştiinţifice. Mai dureros este încă a vedea într'un document papal următoarea reflecţiune: «Deşărtăciunea cere, se înţelege, să faci lumea să vorbească despre tine, şi la aceasta se crede, că nu se poate ajunge dacă vei spune numai ceeace totdeauna şi în deobşte a fost spus!»

Dar cum să justificăm noi faţă de colegii noştri, sau numai să facem plauzibile, măsuri care stau într'o contrazicere atât de strigătoare cu concepţiunea generală despre înveţământul universitar, cu sensibilitatea morală a profesorilor şi studenţilor şi chiar cu onoarea personală a profesorului de teologie catholică, măsuri ca acele citate mai sus privitoare la cenzori, la institutul de privighere, care pune drept datorie să se pătrundă până în sălile de cursuri, ceiace, practic vorbind, nu e alta decât a *câştiga denunţători printre studenţii teologi* şi în sfârşit *a pune pe profesorul de teologie catolică sub epitropie duhovnicească!* Nu pot reproduce cuvintele aspre şi cari te umple de ruşine ale unui catolic din toată inima devotat bisericii sale, faţă de aceste măsuri, cuvinte cari de altfel se pot auzì destul de des; mărturisesc însă, că eu nu le pot respinge ca neîndreptăţite.

Noi n'am fi fost puşi în această poziţiune, pentru profesorul de teologie insuportabilă, iar pentru biserică foarte compromiţătoare, dacă enciclica ar fi făcut deosebirea, uşoară de priceput, dintre filozofia modernă şi căile cugetării moderne, dacă ea ar fi arătat periculele dependenţei de diferitele sisteme filozofice, cari stau în opoziţiune de principiu cu creştinismul şi revelaţiunea, religiunea şi credinţa în Dumnezeu şi dacă ar fi înfierat acele opiniuni teologice ale timpului mai nou, cari sunt nu rodul metodei istorico-critice sau psihologico-empirice, ci ale rătăcirii conştiente sau inconştiente printre falsele cercuri de gândire ale cutărui filozof modern. Acest punct de vedere se poate justifica şi în mod curat ştiinţific; căci orice sistem de filozofie modernă se reduce la o singură persoană ca creatorul ei, care oricâte elemente adevărate a întrupat s'au recunoscut în sistemul său, nu poate pretinde, că întroduce în tot adevărul. Ba încă o astfel de persoană a stat şi sub toate influenţele interne şi externe cari au împedecat deplina cunoaştere a adevărului, şi aceste influenţe se pot demonstra cu siguranţă.

Astfel e cu căile cugetării moderne îndrumate după principii empirice, istorice, critice, psihologice. Acestea nu sunt productul individului;

nu sunt nici moderne, ca şi cum mai nainte n'ar fi existat, ci corăspund unor părţi esenţiale din alcătuirea spiritului omenesc însuş. Şi dacă astăzi trebue să mergem pe dânsele mai iute şi mai des decât lumea antică şi evul mediu, nu e o apariţiune arbitrară a vieţii noastre sufleteşti, ci o necesitate determinată de totalitatea condiţiunilor timpului nou, şi pe care eu o refer la providinţa lui Dumnezeu, care veghiază peste toate timpurile şi treptele desvoltării spiritului omenesc. *Deci şi teologul catolic trebue să meargă pe aceste drumuri, dacă nu vrea să se facă vinovat de un păcat împotriva Duhului sfânt.* Căci cu toată tăria trebue să se afirme, că filozofia şi teologia scolastică n'au deslegat toate chestiunile pe cari spiritul omenesc poate fi motivat să şi le pue cu privire la creştinism. Scolastica a fost produsul timpului ei, după cum şi tovarăşa, ba şi sora ei arta gotică. Sistemizarea învăţăturii de credinţă întreprinsă de ea înseamnă desigur o cucerire importantă a spiritului creştin; dar după cum nu ea a făcut conţinutul credinţei întrupat în predicarea apostolică, tot aşa nu l-a epuizat. Noi cunoaştem factorii cari au adus la naşterea, înflorirea şi decăderea ei, şi de asemenea şi hotarele filozofice, teologice şi istorico-psihologice peste cari ea n'a putut trece.

Ei bine, numai atunci teologia catolică poate pretinde că are temeinicie ştiinţifică, când va întrebuinţa mijloacele nouă pe cari desvoltarea vieţii spirituale moderne i le pune la îndemână, şi când va căuta să răspundă la toate întrebările pe care obiectul ei, care cuprinde toată vieaţa creştinismului, i le pune înainte. Prin urmare nici o politică teologică în felul struţului nu va fi în stare să alunge din lume faptul, că există şi pentru teologul catolic o chestiune biblică, apologetică, dogmatico-istorică, fiecare la rândul său, cuprinzând o sumă imensă de întrebări speciale. Dar aceste chestiuni îşi cer imperios deslegarea lor, şi numai acela poate colabora să le deslege, cari simte intern, sufleteşte nouăle probleme, ba chiar şi sufere în preocuparea cu ele, nu însă acela care numai se mulţămeşte să repete ceeace generaţiunile trecute au transmis ca deslegări ale chestiunilor lor. Cum ar putea oare teologia timpului trecut să ne deslege probleme pe cari nu le-a simţit deloc? Astfel de probleme există însă cu grămada. Voi arăta numai un exemplu concret, Nimenea nu va susţinea, că epoca strămoşilor sau scolastica a simţit naşterea şi desvoltarea dogmei bisericeşti ca o problemă istorică. Astăzi însă o simţim ca atare, şi anume pentru aceea, că procesul istoric al formării dogmelor, depus mai cu seamă în monumentele scrise ale anticităţii creştine a pătruns în conştiinţa noastră teologico-ştiinţifică. Acest fapt psihologic duse la formarea unei discipline teologice nouă, istoria dogmelor, nu ca product al iniţiativei câtorva spirite arbitrare doritoare de înoiri, ci printr'o trebuinţă teologico-ştiinţifică, care e tot aşa de legitimă ca şi acea care a împins pe scolastici la speculaţiunile lor asupra dogmei bisericeşti. Din aceasta decurge însă ca consecvenţă ce nu se poate înlătura, datoria serioasă de a pune în lumină procesul de fapt al formaţiunii dogmelor cu toate mijloacele explorării istorice actuale, şi această datorie teologia ca-

tolică trebue s'o observe, dacă nu vrea să ajungă în coadă. Dar procesul formaţiunii dogmelor este o apariţiune istorică atât de complicată, că încercarea de a-l lămurì trebue să tragă după dânsa un şir de ipoteze şi discusiuni. Doar şi scolastica înaltă a secolului XIII n'a ieşit într'o noapte din pământ, ci presupune toate acele lupte şi contraste teologice pe care le-a văzut secolul XI şi XII. *Pentru aceasta nu s'ar fi ajuns de loc la formarea scolasticei înalte cu Toma de Aquino ca principele ei, dacă ar fi existat şi pe atunci autorităţi de supraveghiere cum s'a orânduit azi ca instituţiune statornică în fiecare eparhie!*

Din cauza aceasta mijlocul care să opereze dinăuntru în afară pentru alungarea calamităţii combătute de enciclică, se poate găsì numai în legătura celor vechi cu cele nouă, în împreunarea concepţiunii vechi speculative cu cea istorico-critică a timpului de faţă. Prin aceasta fireşte că nu înţeleg să avem dinaintea ochilor două curente cari ar curge alăturea, ci ambele să se pătrundă reciproc în internul lor. Aceasta şi este singura cale prin care se pot înlătura privirile unilaterale cari sunt proprii atât metodei abstracte-speculative, cât şi celei concrete empirice a teologiei.

Această consideraţiune ne aduce la adevăratul caracter al crizei teologiei catolice, care de mult timp există şi pe care evenimentele din urmă n'au creat-o, ci numai au desvăluit-o înaintea lumii întregi. În scurt, ea s'ar putea numì o luptă culturală catolică internă, dacă această expresiune nu şi-ar avea cunoscutul său trecut istoric[1] Pentru aceasta aleg mai degrabă următoarea formulă! *Biserica catolică din timpul de faţă are fără îndoială o dogmă unitară; nu posedă însă o teologie unitară.* Două teologii se luptă într'ânsa după întâietate: cea scolastică şi cea modernă: Această luptă îşi găseşte începutul tocmai în timpurile umanismului când, după cum se ştie, pentru întâia oară mai multe din adevărurile stabilite ale scolasticei au fost dovedite de legende ce nu se pot susţinea. Perioada de polemică antiprotestantă a abătut dela această cale. Dar dela mijlocul secolului al XVII lupta n'a mai încetat, ba în decursul secolului XIX a devenit tot mai acută, până ce a luat în zilele noastre caracterul incurabil al unei lupte pe vieaţă şi pe moarte. Pentru unii ea contează ca hotărîtă deja prin enciclică, şi anume în paguba teologiei moderne. Nu e adevărat însă, fiindcă modernism şi teologie modernă nu e tot una. Corect vorbind, modernismul e numai o direcţiune în cuprinsul teologiei moderne. E adevărat totuş, că unele desvoltări teoretice ale enciclicei şi măsurile ei practice lovesc şi teologia modernă istorico-critică, aşa că contrarii ei teologici se pot fălì, că şi-au găsit un puternic aliat în cea mai înaltă autoritate bisericească.

Cine ia aminte la contrastele cari caracterizează desvoltarea spiritului omenesc, va găsì această luptă dintre fraţi nu numai explicabilă, ci şi ca o inevitabilă urmare a contrastului dintre vieaţa spirituală a evului mediu şi

[1] E vorba de aşa numitul *Kulturkampf* (lupta pentru cultură) dintre biserica catolică şi statul prusian pe timpul lui Bismarck. N. trad.

cea a timpului nou. Ca orice luptă sufletească, şi acest contrast dintre teologii catolici îşi găseşte hrana sa principală în greşelile de cari ambele taberi s'au făcut vinovate. Exagerări în mânuirea metodei critice, concluziuni precipitate de valoare dogmatică, generalizări nejustificate şi câteva alte greşeli de o parte, alcătuiesc de sigur baza pe care s'a brodat enciclica contra aşa numitului modernism. Dreptatea cere însă ca şi greşelile celeilalte părţi să fie mărturisite.

Până la sfârşitul sec. XIX Francia şi Italia erau ţările clasice ale scolasticismului în filozofie şi teologie. Cât de mizerabilă era însă poziţiunea teologiei catolice şi cât de neînsemnată influenţa ei asupra vieţii sufleteşti a ambelor ţări, ale căror cercuri conducătoare s'au pus în cursul secolului într'un contrast crescând faţă de catolicism, până ce în Francia a ajuns la deplină ruptură, iar în Italia va ajunge deasemenea mai curând ori mai târziu, dacă vieaţa sufletească catolică nu se va înoi! Şi cum se face, că tocmai Francia a devenit ţară de naştere a aşa numitului modernism în senzul enciclicei, a acelei «cvintesenţe a tuturor ereziilor», a acelei «căi spre ateism şi nimicirea oricărei religiuni», şi că Italia supse modernismul cu sete straşnică? Explicarea acestui fapt izbitor înseamnă o grea apăsare pentru filozofia şi teologia scolastică şi apărătorii lor; căci o vom găsì în cu totul neîndestulătoarea cultură teologică pe care reprezentanţii scolasticei o dădeau tinărului cler francez şi italian. Nu vreau să reproduc descrierile pe cari însu-mi le-am auzit din gura a foarte inteligenţi preoţi tineri, despre proasta hrană sufletească pe care ani dearândul au trebuit s'o îndure, despre slaba competenţă a profesorilor lor de seminar în chestiuni exegetice şi istorico-bisericeşti, şi despre deplina lor ignoranţă în ceeace priveşte filozofia modernă. Deci nu poate mira pe nimenea, dacă tineri preoţi mai bine înzestraţi, venind în atingere cu vieaţa sufletească a patriei lor şi cu literatura teologică protestantă a Germaniei, care a trebuit să le impue grozav, au început să-şi simtă toată ştiinţa lor teologică ca o ştiinţă falsă, şi însufleţiţi de suflul proaspăt care bătea spre ei, s'au avântat în largul mării spre a căuta o nouă ţară teologică, în care să poată sărbătorì împăcarea credinţei vechi cu critica nouă şi cu filozofia modernă!

De repetateori s'a arătat, de curând chiar de noul nunţiu apostolic din München, că enciclica priveşte mai mult alte ţări decât Germania. Dar nu tot aşa de des se arată pentruce modernismul enciclicei nu se prea găseşte în Germania. Cauza e, cel puţin în mare parte, faptul că, *prin munca trecută a unui Möhler, Döllinger, Hefele şi a şcoalei catolice din Tübingen, s'a asigurat concepţiunii istorice-critice dreptul de cetăţenie în teologie, iar prin facultăţile noastre de teologie catolică s'a păstrat atingerea cu vieaţa sufletească naţională şi cu ştiinţa modernă.* Cu toate acestea Germania posedă o teologie catolică unitară tot atât de puţin cât şi celelalte ţări. Cazurile Schrörs şi Günter vorbesc o limbă foarte lămurită şi nu e nici o îndoială, că teologia istorico-critică se izbeşte adeseori în Germania de o tot atât de puternică pe cât şi de neîndreptăţită încredere şi că are de luptat cu foarte mari greutăţi. Acum, dacă măsurile practice

ale enciclicei vor fi aplicate şi în Germania (şi, după cum sunt ele orânduite, Germania nu e de loc lăsată la o parte), *vor fi sugrumate şi la noi arterele de vieaţă ale explorării teologice.* Să se ştie însă, că atunci vor apăreà şi toate celelalte consecvenţe pe care domnia unilaterală a scolasticei le-a adus deja în Francia şi Italia. Şi în Germania vor trebuì atunci să dispară facultăţile de teologie catolică, după-cum au dispărut deja în Francia şi Italia.

Pentru aceea cine vede cât de inexorabilă este înlănţuirea logică a acestor raporturi lăuntrice, trebue să privească ca o sfântă datorie de a-şi ridica glasul cât mai este încă timp şi câtă vreme nu s'au luat încă măsurile hotărîtoare, cari vor mâna teologia catolică, şi cu ele vieaţa sufletească catolică din Germania, pe o linie moartă. Ceeace trebue să se ceară în interesul acţiunii vitale continui a facultăţilor de teologie catolică, este recunoaşterea finală, că metoda istorico-critică în tratarea problemelor teologiei e tot atât de îndreptăţită ştiinţificeşte ca şi cea scolastică-medievală. *Ceeace ne trebue ca indispensabilă condiţiune de vieaţă pentru ca facultăţile de teologie catolică să poată sta în organismul universităţilor germane, e libertatea opiniunilor doctrinale în interiorul dogmei bisericeşti, adecă recunoaşterea dreptului pentru explorarea teologică de a se putea ocupa pe toate terenurile ştiinţei teologice.* Ştiinţa teologică şi predicarea credinţei de către biserică niciodată n'au fost identificate în trecut; pentru aceasta să nu se identifice nici azi! Teologia catolică a văzut şi străbătut multe trepte până să ajungă la capătul caracterului său specific pe care timpul formaţiunii sale îl îngăduise. Să nu fie împedecată de a străbate şi încerca noua treaptă, în luptă cu problemele nouă cari i-se impun, treaptă în care au pus-o nu arbitrariul şi egoismul, curiozitatea şi mândria, ignoranţa şi dispreţul către trecut, ci factori foarte puternici, cari zac în totalitatea raporturilor vieţii sufleteşti moderne. Să se înceteze deci cu ideia, că aceste probleme nouă au fost artificial întroduse în teologie, în biblie, în teologie patristică. Să se alunge închipuirea, că cugetările despre D-zeu ar sta pe drum deschis ca şinele unui tramvai, în timp ce profetul, privind căile mântuirii lui D-zeu, exclamă: «Cu adevărat, tu eşti un D-zeu ascuns» (Isaia 45, 15). În sfârşit să nu se treacă cu vederea, că afară de modernismul enciclicei, mai este unul care poate cu mai mult drept merită acest nume: alcătuirea sufletească a acelor teologi, cari inconştient, dar cu atât mai puternic, influenţaţi de vieaţa sufletească de azi, întroduc particularităţile caracteristice ale acesteia în epoca antică, atribue Sfinţilor Părinţi simţul istoric modern, *modernizând* astfel începuturile creştinismului, predicarea credinţei de către apostoli şi teologia patristică. Acest modernism nu e, desigur, «împreunarea tuturor ereziilor»; dar leagănă pe adepţii săi într'un fals sentiment de siguranţă, le închide drumul pe care să iee cunoştinţă de marea distanţă care există între odinioară şi acum, şi-i împedecă de a auzì chemarea lui D-zeu, care cu glas pătrunzător ne îmbărbătează la revizuirea ştiinţei teologice a trecutului şi a multelor ei noţiuni şi speculaţiuni unilaterale.

Toate aceste cerinţe şi dorinţe pot fi îndeplinite, căci nu sunt nici antibisericeşti nici antidogmatice; nu cuprind nici agnoticism, nici imanetism naturalist, cum vorbeşte enciclica. *Dacă însă măsurile practice ale enciclicei întră în vigoare, nu va fi departe ziua când facultăţile universitare de teologie catolică din Germania vor trebuì să se scoboare în mormântul surorilor ei mai mari: «Iată, picioarele acelor cari au să te îngroape stau deja la uşă»*. Atunci însă se va petrece un fapt care va însemna nimic mai puţin decât începutul... sfârşitului.

Acestea sunt cuvintele învăţatului profesor. Ele îţi lasă în suflet o profundă impresiune şi nu se despart de tine fără a te fi lăsat cu capul plin de gânduri asupra rolului bisericii şi al teologiei. Te recunoşti în faţa bărbatului luminat, trăind în deplina realitate a secolului XX şi gândindu-se la căi nouă pentru activitatea bisericii, pe care vrea s'o vadă infiltrându-şi spiritul său religios în societate.

Sunt lucruri spuse pentru catolici, dar cari au nu mai puţină importanţă şi pentru noi ortodocşii. Căci, cu toate diferenţele, mi-se pare că sunt mai multe lucruri cari ne unesc decât cari ne despart, chiar şi în păcate şi-n lipsuri.

(Va urma) *Arhim. Iuliu Scriban.*

PRACTICA RELIGIOASĂ.[1]

I.

Ne apropiem, aşa văd eu lucrurile, în desfăşurarea vieţii noastre sufleteşti, de o fază din ce în ce mai priincioasă pentru cultivarea simţământului religios. Nenorociţii, cari au pierdut credinţa, tot se mai tem, ce-i drept, de puterea bisericii şi cred, că fac bine, dacă 'şi dau silinţa de a ţinea pe slujitorii altarului într'o stare de umilinţă, care e deopotrivă cu robia; mai ales în urma răscoalelor de astă primăvară s'au sporit însă oamenii cu bun simţ practic, care-şi dau seamă, că are şi religiozitatea importanţă pentru păstrarea bunei rândueli în societate. Maniacii necredinţei numai arareori se mai încumetă dar a-şi ridica glasul contra creştinismului, şi noi, încă puţinii, pentru care religiunea nu e numai cestiune de interes practic, ci o viuă trebuinţă sufletească, putem să stăruim pentru educaţiunea religioasă fără ca să mai fim, cum am fost în trecut, luaţi în bătaie de joc şi prezentaţi drept nişte duşmani ai «progresului».

Tocmai noi însă suntem cuprinşi adeseori de simţământul că înzadar căutăm în biserica noastră mulţumirea trebuinţelor noastre religioase, şi nu unul dintre noi a ajuns în cele din urmă s'o caute în vre-o altă biserică. Chiar simţământul de conservare ne împinge dar să căutăm ajutor

[1] Couform promisiunei date cetitorilor noştri mai nainte, publicăm acest studiu al d-lui I. Slavici, pentru însemnătatea care i-o atribuim. *N. R.*

dându-ne silinţa de a produce în fraţii noştri convingerea că asigurarea bunului mers al desvoltării sociale nici nu e fără de religiozitate cu putinţă şi că cel mai de căpetenie interes al orişicărei obştii e purtarea de grijă pentru educaţiunea religioasă.

Am fost pătruns totdeauna de convingerea aceasta; chiar şi dacă n'aş fi fost însă, trebuia neapărat să mă pătrund în timpul celor vre-o trei săptămâni, pe cari astă primăvară am fost, din întâmplare, nevoit să le petrec la Fribourg, în Elveţia.

Am mai fost sunt acum vre-o treisprezece ani, prin Elveţia şi am fost încântat şi de munţi, şi de văi, şi de curăţenia şi buna rânduială, pe care am găsit-o pretutindeni şi în toate. Făceam însă atunci o călătorie de studii speciale şi întreaga luare aminte îmi era îndreptată asupra unui singur fel de lucruri, iar pe celelalte le treceam cu vederea.

Acum plecasem pe neaşteptate, în mare grabă, cuprins de viuă îngrijare şi 'n urma ruşinoaselor întâmplări din Martie, ispitit mereu de gândul, că nu e în aievea cu putinţă lumea dorită de mine şi de mulţi alţii de felul meu. Chiar din clipa intrării mele în Elveţia, inima mi s'a liniştit şi mintea mi s'a limpezit. Văzându-mă în mijlocul acelor oameni mie cu desăvârşire străini, cari nu mă întrebau cine sunt şi de unde vin, ci cari sunt nevoile ce m'au adus la dânşii şi cum pot să-mi vie într'ajutor, mă simţeam ca omul ajuns după îndelungate sbuciumări la liman şi mi-am zis «Iată că e cu putinţă lumea, pe care o doreşti!». Făcusem călătoria ca într'o răsuflare, petrecusem două nopţi strâmtorat prin vagoane şi eram istovit, când am sosit la hotarul Elveţiei, unde trebuia să mă dau jos, ca să mi se facă reviziunea la vamă.

Intregul bagaj îmi era un geamantan, în care mi le îndesuisem în pripa plecării toate, o povară pentru mine cu atât mai grea, cu cât la Predeal doi hamali, bătându-se asupra lui, îi rupseseră una din urechile de piele. Înzadar am aşteptat însă, căci n'a dat nici un hamal năvală să mi-l iea şi am fost nevoit să-l cobor cu chiu cu vai şi să-l duc în sala de reviziune eu însu-mi.

Incă mai greu mi-a fost să-mi urc iar geamantanul în tren.

Un Elveţian, om tinăr şi plin de vigoare, a pus el însuş mâna, a luat dela mine povara, a ridicat-o la locul ei şi apoi m'a salutat, par'c'ar fi voit să-mi mulţumească, pentru că i-am dat voie s'o facă aceasta. Mulţumindu-i, mi-am exprimat mirarea, că nici nu sunt hamali.

«Sunt domnule, mi-a răspuns el. Cum să nu fie!? Aci însă trebue să chemi pe vre-unul dintre dânşii. Nechemat nu vine nici unul».

Peste puţin, la Sargans, a trebuit să schimb trenul. Am chemat acum un hamal, care mi-a şi luat geamantanul şi l-a trecut într'unul din vagoanele trenului ce aştepta.

Am băgat mâna în buzunar, am scos cinzeci de centime şi i-am dat.

Hamalul a băgat şi el mâna în buzunar şi mi-a dat un rest de 20 centime. 30 de centime îi erà taxa şi nici mai mult, nici mai puţin nu lua.

Am trăit în societate «bună» şi mai presus de toate, Român, i-am făcut semn, că-i las acei 20 bani. Cum aş fi şi putut să fac altfel, când în ţara mea ştiam — nu hamali, ci atâţi funcţionari bine plătiţi, cari nu numai primesc, dar pretind chiar «bacşiş» şi-ţi fac o mulţime de mizerii, dacă nu eşti destul de «deştept», ca să-i înţelegi.

«Vă mulţămesc pentru săracii mei» — mi-a răspuns hamalul.

Nu puteam să-mi dau seamă despre înţelesul acestor vorbe şi nu am avut timp să-i cer lămuriri. Am plecat dar mai departe, cuprins de simţământul, că am avut a face cu un fel de maniac.

In scurtul timp, pe care l-am petrecut în Elveţia, m'am încredinţat însă, că aşa sunt cei mai mulţi dintre hamalii din ţara aceea.

Locuiam în faţa gării şi, la plecare, mai aveam şi o geantă. Am chemat un hamal, ca să-mi ducă geamantanul. El a luat în o mână geamantanul, iar în alta pardesiul, umbrela şi o cuvertură, care erau legate în o curea, le-a dus la gară apoi s'a întors înapoi, ca să-mi ducă şi geanta. M'a întâlnit însă în drum, căci, grăbind, îmi luasem eu însu-mi geanta şi coborâsem scările cu ea.

«Ai făcut rău, domnule, îmi zise el. Asta e treaba mea dacă m'ai chemat, şi taxa e aceiaş şi pentru toate trei bucăţile».

O doamnă tineră pleca din oraş cu doi copii şi având mult bagaj, a luat două trăsuri, una pentru sine şi pentru copii, iar alta pentru bagaj.

Hamalul chemat să descarce bagajul, un om mai bătrân se uită lung la ea şi dete cu un fel de mirare la ea.

«Asta nu se face, doamnă, îi zise el într'un fel de ton părintesc; bagajul acesta puteam să l aduc eu cu căruciorul şi te costa mai puţin. D-ta ai copii, şi soţul d-tale munceşte, iar dacă eşti văduvă, cu atât mai rău».

Doamna aceea, o Româncă, nu era văduvă, dar nu-i era nici soţul om, care munceşte.

Cam aşa sunt însă în Elveţia oameni, cari trăiesc, cum se zice, dela mână la gură.

Câteva zile după sosirea mea, am făcut cunoştinţă cu Părintele Chancenotte unul dintre preoţii izgoniţi din Francia, acum paroh într'un sătuleţ din cantonul Geneva, de unde vine două zile pe săptămână la Fribourg, ca să ţie predici, la cari lumea se îmbulzeşte.

Am profitat de ocaziune, ca să mă dumiresc asupra vorbelor rostite de hamalul din Sargans.

Părintele Chancenotte, un om înalt şi frumos, vioiu, instruit şi cu deosebire luminos în expunerea stărilor sufleteşti, o «grădină de frumuseţe» cum s'ar zice de noi, se uita la mine zimbind cu mulţumire.

«Apoi da! — grăi dânsul. Nu se poate nimic mai desluşit. El nu a primit şi nici că avea să primească cele 20 centime pentru sine, ci pentru săracii săi. E lucru de sine înţeles că ceice pot munci au să muncească şi pentru ceice nu sunt în stare să-şi agonisească pânea de toate zilele, pe care noi o cerem în fiecare zi, nu fiecare pentru sine, ci orişicare

pentru toţi. Ar fi absurd să zicem «Tatăl *nostru*» dacă s'ar gândì fiecare numai la sine şi celce poate să agonisească n'ar face voia «Tatălui» făcându-i parte şi celui ce nu poate muncì: celce ia are să şi dea şi prin el dă «Tatăl» celor neputincioşi. Noi duhovnicii avem dar fiecare lista sa de săraci luaţi sub purtarea sa de grijă, pe cari îi împărţim între credincioşii ce vin la noi să le dăm mângăiere sufletească. Odată, de douăori pe lună îi vizităm, ca să ne încredinţăm, dacă sunt ori nu bine îngrijiţi şi dacă vedem, că au cuvinte de a se plânge îi luăm dela unul şi-i trecem la altul. Lucrul acesta e chiar în firea legii creştineşti şi nu mă îndoiesc că se face şi la D-voastră.

Aducându-mi aminte de popii noştri, cari cerşesc şi ei, dar nu pentru săraci, ci fiecare pentru sine, nu i-am dat nici un răspuns. «Dar, i-am zis, sarcina pe care o luaţi asupra D-voastră, e foarte grea».

«Vi se pare, — a întimpinat preotul, alungat din patria lui.

Lasă că n'avem altă treabă, dar fiecare dintre noi lucrează într'un cerc restrâns şi cunoaşte atât pe cei ce au nevoie de ajutor, cât şi pe cei ce pot să le dea ajutorul. Eu ştiu bine, cât are şi cât poate să agonisească fiecare din poporenii mei, decât are nevoie, ca să-şi asigure un trai tignit, şi cer numai din prisoasele lui. Avem fără îndoială şi greutăţi, căci trebue să privighem, ca fiecare să-şi întrebuinţeze bine timpul şi puterile şi să-şi chivernisească fără de risipă avutul şi să ne luptăm contra celor ce exploatează în mod neomenesc munca ori fac abuz de capitalul lor; dar aceste greutăţi sunt înlăturate şi ele cu oarecare osteneală, căci pentru ceeace luăm dăm în schimb mulţumirea, pe care o simte ori şi care om când săvârşeşte o faptă bună. Nu poţi să-ţi închipueşti, — urmă el zimbind iar cu mulţumire, — cât de mult ţin oamenii noştri să aibă mulţumirea aceasta şi cât de mulţi sunt cei ce dau chiar şi preste puterile lor şi-şi trag dela gură, ca să poată avea mulţumirea de a fi uşurat vieaţa altora. Vei fi ştiind, poate, că acela, care în congresul ţinut la Zürich anul 1897, în chestiunea ocrotirii muncitorilor a obţinut hotărârea privitoare la repausul duminecal, a fost Abbé Beck, profesor la universitatea din Fribourg, şi aici oamenii ţin foarte mult la repausul duminecal. Tot atât de mult ţin şi la ziua de opt oare, şi dacă o mare ruşine e să lucrezi duminecile, tot ruşine e să începi munca înainte de 8 oare, sau să nu încetezi cu ea la 6 seara. Sunt cu toate aceste mulţi, cari fac ore suplementare, nu însă pentru sine, ci pentru alţii, ceeace nu e ruşine. Eu, urmă iar, am înfiinţat în parohia mea o fabrică pentru ca tinerimea adultă să nu fie nevoită a se risipì spre a-şi căuta de lucru, căci, risipindu-se, ea foarte uşor se strică. Scopul meu nu e dar câştigul, ci ca să ţin tinerimea la casele părinteşti şi sub privigherea mea. Ţin dar să nu se lucreze preste 8 ore. Mai ales Sâmbetele însă şi în ajun de sărbători se fac şi aici ca aiurea ore suplimentare, pentru ca săracii să poată avea şi ei o zi bună, să se îmbrace mai bine, să iasă la vre-o excursiune ori să ia parte la vre-o serbare».

Mi-a mai spus multe Părintele Chancenotte, omul înzestrat în mare măsură cu darul, deci şi cu slăbiciunea de a vorbì, şi era pentru mine o mare mulţumire să-l ascult, dar stăteam la îndoială, dacă nu cumva sunt exagerate cele ce-mi spune. Mi-am dat deci silinţa de a mă încredinţa din propria mea intuiţiune despre adevăr, şi sunt multe lucrurile, cari m'au mişcat adânc.

E şi aici mizerie şi răutate omenească, dar e mizeria acoperită cu un văl des, iar răutatea stă ascunsă.

Aveam să plec spre Zürich cu o domnişoară, fată de vre-o 18 ani. «Te rog, — îmi zise ea stăruitor, ca până la Berna să iei bilete de clasa III».

«De ce? — o întrebai.

«Uite, — răspunse dânsa, — o să vie la gară câteva dintre amicele mele, şi mi-ar fi greu să mă vadă urcându-mă în clasa II. Şi-ar face o rea părere despre mine».

«Ei bine, i-am întâmpinat, să luăm clasa III chiar până la Zürich».

«Da, — strigă ea voioasă, — şi din economia, pe care o facem, să-i dăm spălătoresei vre-o 6 franci. Are, biata de ea, trei copii, iar soţul ei e un beţiv»:

Aşa se văd lucrurile în Elveţia, şi Elveţianul tot aşa le vede şi după ce pleacă în vre-o altă ţară.

Şedeam în timpul uneia din călduroasele zile dela începutul lunei August cu soţia şi cu copiii la recoare şi-mi luam, după masă, cafeaua, când cineva a bătut la uşă.

A intrat o damă ca de cincizeci de ani, neobişnuit de scurtă şi foarte grasă, care a făcut un compliment reverenţios şi a rostit franţuzeşte următorul discurs, precum se vede, pregătit de mai 'nainte:

«Mă scuzaţi, stimabilă Doamnă, că vă deranjez la timp atât de nepotrivit, dar am venit pe jos dela Bucureşti, am luat-o pe la cimitirul Belu, am greşit drumul, am trecut cu mare încungiur pe la Jilava şi am întârziat. Sunt guvernantă la o familie din Bucureşti, unde avem o bucătăreasă, o biată de văduvă cu trei copii, al căreia soţ a fost neguţător, dar a scăpătat. Mi s'a spus, că în şcoala D-voastră se primesc fete sărace, şi fiindcă acea văduvă nu ştie să-şi facă treburile, am venit să vă cer informaţiuni, dacă nu ar putea să fie primită şi una din fetele ei, copilă foarte gentilă, Doamnă, şi deşteaptă, vă încredinţez, Doamnă, deşteaptă, bună, cuminte, căci altfel nu m'aş interesa de ea şi n'aş fi făcut pe căldura aceasta un drum atât de lung. Ar fi o mare binefacere şi un câştig pentru Institutul D-voastră, stăruì dânsa scoţând actele copilei, ca să le prezinte».

«Doamnă, — i-am răspuns după ce am examinat actele, — e preste putinţă. Copila are, ce-i drept, media mare, dar e de abia de unsprezece ani, iar în şcoala noastră se primesc numai fete trecute de 12 ani. Va putea însă să se prezinte anul viitor şi chiar şi anul ce va urma, când va fi de 13 ani şi va avea încă mai mari şanse».

Pentru mai deplină dumerire, i-am dat şi o foaie din publicaţiunea făcută pentru concurs.

«Sunteţi foarte binevoitor, Domnule, — răspunse ea înveselită. — Vă mulţumesc! Ştiu că nu am făcut drumul de geaba. Biata de văduvă se va mângăia cu speranţa, că îi va fi primită fata în Institut. Vă mulţumesc, Doamnă! vă mulţumesc, Domnule, şi scuzaţi, că v'am derangiat, dar am făcut-o din iubire creştinească».

După aceea s'a dus în parc, şi-a căutat la izvor un loc mai răcoros, şi-a desfăcut bocceluţa, în care avea două cornuri şi o bucată de caşcaval şi şi-a astâmpărat foamea şi setea.

Aici la noi oamenii, cari fac asemenea lucruri, sunt luaţi ca fiind «cam într'o ureche»: acolo nu.

Trăsesem la un otel, unde pentru şase lei pe zi aveam întreaga întreţinere, şi eram foarte mulţumit, deşi abia pe ici pe colo puteam să iau câte ceva din cele cinci şase feluri de bucate ce mi se serviau la masa comună.

«Domnule, — îmi zise a treia zi Soeur Marie Germaine, touriera, în a căreia purtare de grije fusesem dat, — am fost pe la otel. Aflu, că eşti foarte bine acolo; mi se plânge însă stăpâna casei, că nu-ţi plac bucatele elveţiene».

«Bucatele îmi plac, — am încredinţat-o eu, — dar la vârsta mea oamenii, cari ţin să-şi păstreze sănătatea şi limpezimea minţii, mănâncă puţin şi nu ceeace le place, ci ceeace le prieşte, şi eu ţin să păstrez o anumită dietă».

«Acesta e lucru foarte supărător, — întâmpină ea strâmtorată, — căci într'un otel nu se poate să ţi-se gătească pe plac. Otelul acela e însă şi prea scump pentru d-ta, care ai să stai aici câteva săptămâni. Ai, te rog, bunătatea de a mă lăsa să-ţi caut eu, un pension, unde ţi-se vor servì bucatele ce-ţi priiesc şi vei fi şi mai liniştit decât la otel».

Am avut bunătatea aceasta, şi pe înserate am fost mutat la un pension unde pentru patru lei pe zi aveam un iatac curat cu vederea spre Alpii acoperiţi de zăpadă, lumină electrică, serviciu, întreţinerea după prescrierea făcută de Soeur Marie Germaine, ba, când serile era rece, şi butelia cu apă caldă în culcuş.

Mai 'nainte de a mă fi mutat, Soeur Marie Germaine mi-a dat informaţiunile cuvenite şi despre persoanele, cu cari aveam să iau masa. Erau câţiva studenţi italieni, câţiva polonezi, un bulgar, un brasilian, doi ruşi, dintre care unul cu soţia, o franceză cu fica ei, o Englezoaică cu băiatul şi un inginer din cantonul Chur.

«D-ta, — îmi zise ea, — ai să stai la masă cu Doamna franceză şi cu inginerul, care e om cum se cade, are trei copii şi îşi aşteaptă familia. Am vorbit cu el şi se bucură că va puteà să ia masa în societatea d-tale».

Am citit şi vor mai fi citit şi alţii în ediţiunea de dimineaţă a unui ziar din Bucureşti următoarea dare de seamă:

«In curtea acestui han locuim de-a valma gospodari cum se cade alăturea cu amantele a o mulţime de indivizi, cu cântăreţe ordinare de pe la berăriile şi tavernele infecte, cum şi de naţionalităţi deosebite cu fel de fel de obiceiuri şi moravuri.

Scandalul, de care e vorba, a luat naştere din cauza purtării unui individ cu oarecare femee cu moravuri uşoare în curtea caselor anumite. Individul în chestie, pretându-se la scene scârboase cu amanta sa în faţa unei gospodine cinstite, soţia unui funcţionar integru dela C. F. R., care are nenorocirea să locuiască sub acelaş acoperemânt cu cei doi.

Femeea plângându-se soţului ei, s'a născut un adevărat scandal, şi un agent de poliţie, amant al uneia dintre cântăreţe, interveni cu autoritatea sa ameninţând cu expulzarea pe funcţionarul român».

Cam aşa e prin hanurile de pe la oraşe şi agentul de poliţie, care a intervenit «cu autoritatea sa», avea toată dreptatea: omul cum se cade n'are ce să caute într'o societate, a căreia armonie o strică.

Acolo la Fribourg e altfel: îşi caută fiecare de treburile sale, trăeşte fiecare cum vrea şi umblă fiecare în drumul ce-şi alege, şi niciodată şi nicăiri oamenii nu se împedecă unul de altul.

Fribourgul e oraş de şcoli şi de ateliere, şi dimineţile pe la opt, la prânz şi seara pe la şase uliţile sunt pline de lume grăbită, care n'are vreme să se uite 'n dreapta ori în stânga şi să-şi dea seamă despre ceeace fac alţii. In timpul restului din ziua de muncă abia pe colo se iveşte pe stradă câte un om, grăbit şi acela, încât n'ai cu cine să stai de vorbă, ca să te dumireşti. «Da, Domnule» ori «nu, Domnule!» cu atât te alegi, dacă faci vre-o întrebare.

Duminecile oamenii sunt şi mai zoriţi. Unii se îndesuie prin numeroasele biserici, alţii ies cu cărucioarele pline de copii la plimbare pe nesfârşitele alee de prin împrejurimile oraşului, iar alţii ţin întruniri, fac excursiuni ori pun la cale serbări, căci în ziua aceasta caută cu toţii repaus nu trupesc, ci sufletesc. E a Domnului ziua şi voia lui se împlineşte, dacă omul se bucură de vieaţă. Pe înserate e o veselie sburdalnică: studenţi, muncitori, ori societăţi cântă mai ici, mai colo în cor; excursioniştii se 'ntorc cu muzica 'n frunte; oameni chefuiţi dau chiote; se înalţă în toate părţile rachete ori se aprind focuri bengale.

Cu cine să te mai opreşti în drum!? Ai să te dumireşti din propria ta intuiţiune.

Am umblat dar prin oraş şi prin împrejurimi, am fost pe la Berna, pe la Zürich, şi pe la Geneva, am cutreerat văile şi am străbătut prin păduri, am întrat prin grajduri şi pretutindeni m'au pus în uimire trei lucruri: solidaritatea, buna rânduială şi mai ales curăţenia şi anume aceasta mai mult la ţară decât prin oraşe şi nu pentru că se face, ci pentru că se păstrează. Pe o singură moşie din România sunt mai multe bălării decât în întreaga Elveţie, şi într'o singură curte de conac boieresc e mai mult gunoi decât în toate coteţele din Elveţia.

Oamenii, cari trăiesc şi sunt şi crescuţi în curăţenia aceasta îşi ţin curate şi sufletele, şi buna rânduială, pe care o găsesc în lucrurile ce-i înconjoară, o păstrează şi în faptele lor.

In partea de jos a oraşului Fribourg, pe ţărmurul Sarinei, e îndesuială, multă sărăcie şi mai ales mare spuză de copii, dar tot e mai curat decât la Bucureşti, pe'nserate, în strada Academiei ori în strada Câmpineanu, căci în Elveţia nici copiii n'aruncă nimic şi nu fac gunoiu.

Călătoriam cu clasa III spre lacul Leman. Un ţăran şi-a cumpărat la o staţiune o portocală, ca să-şi stâmpere setea. El a scos din buzunar o bucată de gazetă, a strâns în ea cojile şi sâmburii şi n'a aruncat hârtia pe fereastra deschisă, ci a păstrat-o la dânsul, căci nu face el gunoiu nici pe terasamentul căii ferate.

Omul acesta, care a crescut în biserică şi-şi petrece cea mai însemnată parte a vieţii lui în biserică, a ajuns încetul cu încetul să ia întreaga lume a lui Dumnezeu drept o mare biserică, şi în biserică păstrăm cu toţii curăţenia şi bunacuviinţă.

Mai e apoi un alt lucru mare. In biserică stăm alăturea, ca oameni de-opotrivă, mari şi mici, bogaţi şi săraci, stăpâni şi slugi, fericiţi şi nenorociţi, şi, deprinşi aşa în biserică, aşa rămânem pretutindeni. Am găsit la Berna, la Zürich şi mai ales la Geneva oteluri pompoase, restaurante, cafenele şi berării luxoase, acestea însă pentru străinii ce vin să-şi petreacă vieaţa în Elveţia: în Fribourg şi prin alte oraşe mai mici nu se găseşte un singur restaurant, o singură berărie ori o singură cafenea, în care poţi să stai fără ca să ai, ca la biserică, alăturea cu tine ici un ţăran, iar colo un muncitor cu palma groasă. Trebue să păstreze această curăţenie şi bunacuviinţă când se află pretutindeni în bună societate.

Inţelegând-o aceasta, am înţeles şi simţământul de dignitate al Elveţianului şi-am dat seamă, cât de uşor e să ţii buna rânduială într'o societate alcătuită de oameni, cari, având simţământ de dignitate, îşi pun înşişi frâu, căci li-e ruşine să facă ceeace nu se cade. Tot mai erau însă multe, pe cari nu puteam să le înţeleg, şi de aceea mă bucuram de societatea inginerului, cu care puteam să stau de vorbă şi în timpul mesii, şi la cafea.

El nu prea era însă pornit la vorbă. Luase'n întreprindere o lucrare de edilitate, îşi aştepta familia şi îşi expediase mobila şi uneltele cu mică iuţeală, iară timpul trecea fără folos. Lucra deocamdată cu două ajutoare la nişte planuri. Dar dacă planurile vor fi gata mai înainte de a-i fi sosit uneltele? El îşi făcea mereu socoteala, cât ar fi plătit, dacă ar fi făcut expediţiunea cu mare iuţeală, cât câştigă, dacă lucrurile îi sosesc la timp, şi cât pierde, dacă ele îi sosesc cu o zi, două ori trei prea târziu, şi mereu se plângea de neglijenţa administraţiunii, care după părerea lui nu avea alt rost decât să poarte grijă, ca el să nu piardă ci să câştige.

Viuă i-a fost dar bucuria şi sinceră mulţămirea patriotică ziua a patra, când a primit avizul.

Şedeam la fereastră pe la cinci după amează-zi, când a venit cu două camioane, ca să-şi încarce lucrurile şi să le transpoarte la locuinţa ce-'şi închiriase. Erau, pe lângă mobilă, lăzi, coşuri şi boccele, fel de fel de mărunţiş, şi oamenii dădeau zor să deşerteze vagonul şi să le ducă toate la camioane pentruca apoi să le încarce. Deodată însă ceasornicul dela biserica reformată, care se afla în apropiere, sună ora şase şi argaţii dela camioane deshămară caii şi plecară cu ei la grajd, lăsând avutul inginerului parte încărcat, parte aşezat pe jos prin apropierea camioanelor.

«Poftim plăcerile zilei de opt ceasuri!» — îmi zisei închipuindu-mi supărarea ce-l va fi cuprins pe inginer.

Peste vre-o jumătate de ceas însă el a venit la masă foarte voios că putuse să deşerteze la timp vagonul.

«Şi tot mai ţii la ziua de opt ceasuri?» — îi zisei eu.

«Fără îndoială că ţin, — îmi răspunse el fără ca să-şi dea seamă, de ce îi pun întrebarea. Omul, care munceşte numai opt ceasuri, lucrează cu toată inima şi cu voie bună, are spor, şi nu iese din mâna lui decât marfă solidă. Cu noi nu poate să susţină concurenţa ceice lucrează zece ori douăsprezece ceasuri. Apoi, — adăugând el apăsat, — lucrând zece ceasuri, aş intrebuința pentru aceiaş muncă mai puţini oameni: ce fac ceilalţi, care acum găsesc şi ei de lucru?»

La argumentul acesta nu mă gândisem, şi abia mai târziu mi-am dat seamă despre puterea lui.

«Toate bune, — i-am răspuns deci, — dar bagajul d-tale a rămas în mijlocul drumului».

«Ei şi!? întimpină el. Timpul e frumos şi n'am nevoie să mai plătesc şi chiria unei muşamale, ca să-l acoper.

«Dar dacă dispar până mâne dimineaţă câteva bucăţi din el?» — întimpinaiu eu.

El se uită nedumerit la mine.

«Cum să dispară!? — grăi dânsul. — Nu cumva crezi c'o să le fure cineva? — A, domnule, asta nu se poate! — Aş înţelege să-mi spargă cineva lada de fer, să-mi fure cineva ceasornicul din buzunar ori dentura din gură, dar un lucru lăsat în mijlocul drumului nu se poate fura. Ai înţeles, d-le, nu se poate. Asta ar fi o stricăciune de multe milioane, milioanele, pe cari ar trebuì să le cheltuim noi toţi, ca să ne punem împrejmuiri şi încuietori şi să ne ţinem câni de pază ca 'n timpurile de barbarie. — Nu..d-le, noi n'avem împrejmuiri pentru oameni ci pentru animale şi ţara aceasta e plină toată de lucruri lăsate în mijlocul drumului».

Ştiam, că aşa este, dar abia acum înţelegeam şi de ce anume e aşa.

«Atunci, — îi ziseiu, — în adevăr nu mai înţeleg, care e rostul administraţiunii la D-voastră».

«Care e rostul administraţiunii? — grăi dânsul tăindu-şi bucata de carne. — E curios lucru! — Intrebi: care e rostul ei? — Ia să-mi spui, — urmă el după o pauză, — România d-tale e ori nu ţară mănoasă?»

«Foarte mănoasă», — îi răspunseiu.

«Ca Elveţia?»

«Mult mai mănoasă».

«Şi braţele muncitoare sunt acolo mai scumpe decât acì?»

«Neasemănat mai ieftine».

«Bun, — zise el. — D-ta plăteşti acì patru lei pe zi: cât ai trebuì să plăteşti acolo, ca să ai locuinţă şi întreţinere la fel?»

L-am înţeles pe mişelul de Elveţian.

«Dac'ar fi cu putinţă, — i-am răspuns zâmbind, cam vre-o zece-patrusprezece lei».

«Atunci, — grăì dânsul tot zâmbind, nu mai întrebà, ci zi «merci!» — de o mie de ori «*merci*».

In adevăr nunumai multă, ci totodată şi foarte înţeleaptă purtare de grije se cere, ca să scurtezi şi să netezeşti drumurile, să înlăturezi abuzurile şi conflictele şi să le faci oamenilor vieaţă atât de uşoară şi de plăcută ca 'n Elveţia. Zadarnică ar fi însă şi purtarea de grije, şi înţelepciunea, dacă n'ar fi la mijloc şi bunăvoinţă, cu care acolo se fac toate, şi trebuia să fiu cuprins şi eu de simţământul, pe care împăratul Wilhelm II, l-a exprimat cu atâta claritate în discursul său rostit la Münster. Vieaţă tignită şi binecuvântată e cu putinţă numai între oameni, cari se iubesc între dânşii, şi laudă şi mărire li se-cuvine numai celorce ne îndrumează spre iubire.

Măsura dreaptă a religiozităţii, îmi zisese părintele Chancenotte — sunt numai contingentele de oameni, cari se spovedesc şi se cuminecă».

Il înţelegeam acum pe deplin.

Oamenii toţi sunt porniţi spre rele, şi, stând aşa singur, adeseori eram cuprins de simţământul, că sunt amăgit şi văd numai ceeace e bine din celece se petrec împrejurul meu. Mulţi dintre ceice vor fi cetind scrisa mea sunt cuprinşi şi ei de simţământul, că exagerez şi am căutat din adins numai ceeace e adimenitor în vieaţa oamenilor noştri din Elveţia. Adevărul e, că spun numai ceeace e comun şi se petrece pretutindeni şi totdeauna, iar micile mizerii, pe care le ştim din propria noastră vieaţă ca lucru comun, le trec cu vederea, fiindcă acolo se perd. Am văzut la Fribourg medici celebri şi profesori universitari, laici şi oameni tineri, cari luau sfânta cuminecătură alăturea cu salahorii şi cu precupeţele. Oameni păcătoşi sunt şi dânşii, căci n'ar fi cuprinşi de căinţă şi n'ar avea ce să ispăşească dacă n'ar fi păcătuit; ei însă nu stăruie în păcătuire şi luptă contra păcătuirii fiecare în cercul său de activitate. Noi păcătuim fără ca să ne căim, fără ca să simţim trebuinţa ispăşirii, ba săvârşim fapta rea pretinzând a ne fi împlinit datoria ori a ne fi folosit de dreptul nostru firesc şi propagăm demoralizarea fiecare în cercul lui de activitate. Foarte cu anevoie ne ridicăm dar la recunoaşterea adevărului, că nu prin învăţătură, nici prin întocmirile economice, nici prin organizaţiunea politică, ci prin religiozitate a ajuns Elveţia la starea în care

se află, şi că numai prin religiozitate poate să ajungă şi ori şi care alt popor la asemenea stare.

Formula dreptei vieţuiri este: Păcătueşte, căci din păcat te-ai zemislit şi spre păcate ţi-e pornită firea, dar păcătueşte căindu-te şi ispăşindu-ţi prin bună făptuire şi prin umilinţă păcatul.

Mai putem noi Românii să fim ridicaţi de biserica noastră din starea în care am căzut, la înălţimea acestei formule?

Asta e pentru noi cea mai mare din toate întrebările.

Dacă putem, toate celelalte vin ele de ele, iar dacă nu mai putem, zadarnice ne sunt toate întocmirile culturale, economice şi politice, căci vom rămânea tot oameni cari se mânâncă între dânşii ca cânii flămânzi.

II.

Eu nu eram la Fribourg om necunoscut, ba n'aş exagera, poate, dacă aş zice, că eram chiar mai bine cunoscut decât la Bucureşti, unde trăiesc de vre-o treizeci şi doi de ani acum. Acolo unde lumea nu se interesează numai de cestiunile politice şi de cele economice, erau mulţi oameni foarte cum se cade, cari ştiau, că eu sunt la Români aproape singurul scriitor laic, cari s'a dat cu toată stăruinţa silinţa de a propaga simţământul religios.

Acela, care a spus-o aceasta atât în lecţiunile sale dela universitate, cât şi în convorbiri particulare, e un om, pe care nu aveam mulţumirea de a-l cunoaşte. Monseniorul Jaquet, fost Episcop catolic la Iaşi, azi arhiepiscop de Salamina, un admirator al poporului român, pe care a ajuns, făcându-şi vizitaţiunile canonice prin Moldova, să-l cunoască foarte bine şi să-l iubească mai mult chiar decât pe fiii săi sufleteşti, ceeace a şi fost, pare-mi-se, cauza c'a trebuit să părăsească Moldova.

Mai aveam şi datorii de recunoştinţă personală faţă cu Monseniorul Jaquet, care a fost protectorul cu deosebire binevoitor al celor doi copii, pe care i-am avut la şcolile din Fribourg.

Fac aceste împărtăşiri ca motivare a mărturisirii, că sunt preocupat faţă cu Monseniorul Jaquet, căruia aveam să-i mulţumesc şi pentru bunăvoinţa, de care m'am bucurat în timpul petrecerii mele la Fribourg.

Am vorbit împreună, se înţelege şi despre răscoalele ţărăneşti, precum şi despre mânia oarbă, cu care ele au fost înăbuşite. In Elveţia, lumea toată osândia, nu însă pe răsculaţi; Monseniorul Jaquet, om cu multă măsură, a ţinut să mă încredinţeze, că nu împărtăşeşte vederile generale, ci le ia toate drept un fel de calamitate elementară.

«Un fel de urgie a lui Dumnezeu», — am zis eu.

«Da, dacă voiţi», — mi s'a răspuns cu un zimbet oarecum ascuns.

«Nici că se putea altfel într'o ţară, în care toţi îşi dau par'că din adins silinţa să stârpească ori-şi-ce pornire religioasă», — am întimpinat eu.

Distinsul prelat făcù un gest de îndoială.

«Eu, — zise, — cunosc bine Iaşii şi am călătorit mult prin Moldova, dar am avut totdeauna simţământul, că Românii sunt oameni religioşi, ba chiar propagatori ai religiozităţii, şi acolo, unde trăiesc împreună cu Românii, creştinii de alte confesiuni sunt şi ei mai evlavioşi. In România, Românii par lipsiţi de religiozitate, fiindcă nu au conducere şi disciplină religionară. D-Voastră nu aveţi preoţi, nu aveţi seminare, cari ar putea să vă dea în viitor preoţi, iar Episcopatul D-voastră, deşi compus din oameni cu mari calităţi, nu poate în poziţiunea ce i-s'a creiat să facă nimic pentru ridicarea bisericii. Eu am o particulară veneraţiune pentru actualul mitropolit Primat, care e una din cele mai distinse figuri în biserica creştinească, dar ce poate să facă!? Episcopul de Lausanne, care-şi are reşedinţa aici la Fribourg, e un venerabil bătrân trecut de 90 de ani, şi orb, şi surd, dar afacerile diecezei sunt bine conduse, căci deşi e slăbit omul, e tare scaunul, în care şade. Eu cunosc între somităţile politice ale României, ba chiar şi între actualii ei conducători oameni foarte religioşi şi m'am mirat totdeauna, că dânşii nu profită de bunăvoinţa regelui Carol, care e creştin adevărat şi ţine să ridice biserica ţării sale».

«Sunteţi, Monseniore, prea binevoitor, — i-am răspuns, — dar cunoaşteţi pe cei puţini şi treceţi cu vederea pe cei mulţi, cari nu-i lasă să facă binele pe care-l vor. N'au profitat, pentrucă nu e religiozitatea Românilor atât de activă cum o socotiţi. Nu e la Români decât o inconştientă trebuinţă de religiozitate, dar religiozitatea viuă, care hotăreşte faptele, nu există».

Imi dau în clipa aceasta seamă, că azi, când scriu aceste rânduri e din întâmplare ziua de sf. Alexandru, atâtea şi atâtea, chiar a treizecia aniversare a frumoasei biruinţe dela Griviţa. Eram atunci, când a venit ştirea dela Plevna, om tânăr şi lucram dinpreună cu Eminescu în redacţiunea ziarului «Timpul».

Cuprinşi amândoi de o bucurie fioroasă, ne-am adus aminte de Mircea cel bătrân, de Neagoe Basarab, de Mihaiu şi de Ştefan cel Mare şi sfânt, care după fiecare bătălie ridica câte o mănăstire ori câte o biserică, şi am publicat un articol plin de avânt «juvenil», în care stăruiam ca întru amintirea marei fapte naţionale să se zidească o mare biserică monumentală la Bucureşti, unde avem numai bisericuţe. Lumea s'a încălzit şi chiar ziua următoare s'a constituit sub preşedinţia totdeuna zelosului Beizadea Dimitrie Ghica un comitet, care a luat asupra sa sarcina de a conduce lucrarea pornită pentru realizarea «frumoasei» idei. Puteam atunci Eminescu şi eu să credem, că tot a mai rămas în noi ceva din avântul religios al străbunilor noştri: azi însă, dupăce am ajuns om bătrân fără ca să fi văzut fie măcar şi numai un mic început de faptă, ştiu că n'a mai rămas nimic. Am auzit chiar vorba, că e mai bine, că nu s'a zidit acea biserică, deoarece ea n'ar fi putut să fie decât un fel de pocitanie arhitectonică: era ca timpul, în care s'a produs şi tot mai bine decât nimic.

«Nu, monseniore, — am adăogat dar, — aţi luat drept creştini pe oamenii cu bun simţ practic, cari admit, că pentru «prostimea lăsată în părăginire tot mai e nevoie şi de religiune».

«Nu tocmai, — mi s'a răspuns. — Vorbesc de oameni cari se plâng, ca d-ta, că nu pot găsì în biserica lor mângăierea sufletească, pe care o caută şi, urmă monseniorul zimbind, nu au dreptate. Chiar cu preoţii, pe cari îi aveţi azi se poate restabilì prin o bună conducere în timp scurt o bună practică religioasă, căci mai ales de aceasta e vorba. D-voastră voind să daţi preoţimii oarecare erudiţiune, aţi organizat seminare, cari nu sunt în adevăr decât nişte şcoli laice, aţi înfiinţat facultatea de teologie, unde profesorii sunt mai ales laici; şi trimiteţi tineri la Moscova, la Atena, la Cernăuţi ori la universităţi protestante. Prin toate aceste câştigaţi oarecare erudiţiune realistă, dar nu aceasta e ceeace vă trebue, ci îndrumarea spre practică religioasă, destoinicia pastorală, pe care n'o puteţi găsì decât la noi».

Monseniorul Jaquet e de părerea, că România ar trebuì să trimită preoţi tineri şi la universităţi catolice şi îndeosebi la cea din Fribourg, unde nu se propagă catolicismul, ceeace în Elveţia nu e cu putinţă, ci creştinismul şi unde ei ar învăţa multe lucruri bune, nunumai la prelegeri, ci şi plimbându-se pe stradă ori văzând celece se petrec la ţară.

Preocupat, cum sunt, eu nu pot să nu împărtăşesc părerea aceasta. Nu mă îndoesc, că preoţii deprinşi cu disciplina religioasă a bisericii catolice ar putea să contribue la cultivarea simţământului religios mai mult decât cei formaţi la Bucureşti, la Cernăuţi, la Atena ori la Moscova. Stăteam însă la îndoială în ceeace priveşte timpul ce se cere pentruca să ajungem la ridicarea bisericii noastre.

Ii cunosc şi eu pe Români, căci am trăit pretutindeni nu numai în mijlocul lor, ci şi cu dânşii, şi cea mai frumoasă parte a vieţii mele am petrecut-o bucurându-mă de marile lor destoinicii sufleteşti. In părţile mai muntoase ale ţării, unde sângele e mai curat, unde s'au păstrat obiceiurile rămase din bătrâni şi unde n'a pătruns încă în deplin «civilizaţiunea», e în adevăr destulă religiozitate; şi acolo însă şcoala «modernă» strică din ce în ce mai mult sufletele. Mă înspăimânt când mă gândesc la înrâurirea cărturarilor de pe la sate, aceşti oameni cu o spoială de cultură cu desăvârşire realistă, cari strică moravurile, trăiesc din exploatarea nepriceperii şi a bunei credinţe şi-şi bat joc de tot ceeace părinţilor săi le-a fost scump. In părţile şese ale ţării, oamenii aceştia sunt stăpâni deplini. Nu se mai poate face nimic fără de dânşii, căci ţin marea mulţime ferecată prin fel de fel de interese. In harţă necurmată între dânşii, ei ţin satele în continuă turburare. Preotul, învăţătorul, cârciumarul, primarul, perceptorul, notarul şi ceilalţi câţiva cărturari, cari ţin să ajungă ei primari, perceptori şi notari, nu îi mai lasă pe oameni să răsufle. Chiar şi dacă am putea să scăpăm de această plagă ieşită din şcoala «modernă», ne trebue altă şcoală şi timp mai îndelungat ca să răuşim.

Aşa zice toată lumea, şi nu puteam să zic nici eu altfel.

Intorcându-mă din Elveţia, am sosit la Arad, într'o zi de Duminecă.

Părintele Protosincel Roman Ciorogaru, directorul seminarului, oficiase în catedrală, iar după sf. liturgie a ieşit cu crucea la câmp, ca să binecuvinteze sămănăturile.

Aradul e un oraş de vre-o 60,000 de suflete, dintre care vre-o 10,000 sunt Români, aproape toţi ortodocşi. Luau parte la procesiune vre-o 4000 de suflete.

Când procesiunea a sosit în piaţa cea mare a oraşului, clopotele dela biserica Minoriţilor, care se află în acea piaţă, au început să sune. Părintele Ciorogaru s'a oprit dar în faţa bisericii şi a cetit ecteniile, iară corul seminarial a dat răspunsurile cuvenite: lumea trecătoare şi mulţimea din piaţă, catolici, reformaţi, protestanţi, până chiar şi Evrei s'au oprit în loc, s'au descoperit şi şi-au plecat capetele, mulţi au căzut în genunchi, iar mai departe luau parte la procesiune peste 5000 de suflete.

Acelaş lucru s'a întâmplat în faţa altor biserici eterodoxe, şi lumea s'a sporit mereu, iar aceasta într'o ţară sbuciumată de cele mai urîte lupte de rasă.

«E foarte frumoasă această manifestare a spiritului în adevăr creştinesc la oameni, cari se duşmănesc între dânşii i-am zis părintelui Ciorogar; — vorba e însă dacă aceşti oameni caută numai distracţiune ori se şi spovedesc?».

Părintele Ciorogar mi-a zâmbit ca Părintele Chancenotte.

«Acum de curând a fost hramul mănăstirii dela Bodrog, mi-a răspuns Sfinţia Sa. Au venit sate întregi până dela depărtări de două şi trei zile, cei mai mulţi pe jos, conduşi mai ales de învăţători şi cântând psalmi, iar sfânta cuminecătură au primit-o la mănăstire peste 50,000 de creştini».

Aflu acum, că de Sf. Mărie s'au mai cuminecat la Bodrog peste 25,000 de creştini, şi Părintele arhimandrit Hamzea, eugumenul, numai birueşte cu puţinii călugări, pe care îi are sub ascultarea sa.

Dacă se poate lucrul acesta la Arad, se poate şi la Bucureşti, şi la Iaşi, şi la Roman, pretutindeni unde trăiesc Români, căci aceiaş sunt pretutindenea Românii.

Are Monseniorul Jaquet dreptate; n'avem noi Românii nevoie să ne lăpădăm de legea părinţilor noştri, pentruca să găsim mulţumirea trebuinţelor noastre religioase. Putem, dacă voim cu tot din adinsul, să ne strângem cu toţii la un loc, să găsim în timp scurt în biserica, în care am crescut, chiar mai bine decât în ori şi care alta.

Numai însă, dacă îşi vor înţelege şi cărturarii noştri bisericeşti datoria şi se vor îmbărbăta arhiereii noştri.

Noi, cari ştim, cum în zilele de bucurie ori de restrişte, în clipele de grea cumpănă ori de îndoieli mistuitoare, în faţa ispitelor ori la primejdie rugăciunea îl mângăie pe om, îl luminează şi'l linişteşte, îl umple de încredere şi de tărie şi 'l face destoinic de a-şi urma cu pas hotărît

drumul, noi, cari ştim, de câteori ne-am fi perdut, dacă nu ne-am fi găsit mântuirea în puterea cea tainică a rugăciunii, nu putem să osândim, ci numai să plângem pe ceice se perd fiindcă numai sunt în stare să se roage lui Dumnezeu şi să ne rugăm şi pentru dânşii, ca Dumnezeu să-i lumineze, să nu-i ducă în ispită şi să-i scape de ce-l rău. Putem să ne facem rugăciunea fiecare în tăinicia iatacului său, sub cerul liber, în câmp deschis ori în mijlocul unui codru, fie chiar şi în fundul unei temniţi întunecoase, ea tot rugăciune rămâne; mai covârşitoare e însă puterea ei când o facem în faţa altarului, sub conducerea preotului rânduit a fi mijlocitor între noi şi Dumnezeu şi împreună cu mulţi alţi credincioşi ridicându-se în plin avânt glasul spre cer. E în asemenea rugăciune un fel de extaz, beatitudinea celor trecuţi din această lume de mizerii, o stare sufletească, despre care omul ameţit de cultura «modernă» nu poate să-şi facă închipuire. Partea cea în adevăr bună din societatea noastră «cultă» sunt însă oameni şi mai ales femei, cari cunosc starea aceasta sufletească şi însetează mereu de ea, dar o caută şi nu pot s'o găsească în biserica, în care au crescut şi la care ţin cu toată căldura inimii.

E greu să stai în timpul slujbei dumnezeeşti într'o biserică goală, mai greu e să-ţi faci rugăciunea în faţa unor oameni, cari ei înşiş nu se roagă şi nici n'au venit la biserică spre a se ruga, şi de tot greu e când la altar slujeşte un om despreţuit şi atât de adeseori înjosit, încât adeseori, perzându-şi în cele din urmă simţământul de dignitate, e şi vrednic de dispreţ.

Făcută după rânduiala bisericii răsăritene, slujba dumnezeească e bogată în forme şi în toate amănuntele ei mai curată şi mai frumoasă decât în ori şi care altă biserică; vorba e însă, cum e executată de ceice iau parte la ea, şi în practica cultului se petrec în biserica noastră adeseori lucruri, care-l răsvrătesc pe creştinul evlavios.

Iară vina numai în foarte puţine cazuri e a preotului.

Am auzit odată povestea cu actriţa, care, fiind nevoită să cânte în teatrul gol pentru Regele Ludovic II de Bavaria, a fost înăbuşită în cele din urmă de plâns.

Nu poate nici preotul să slujească după cuviinţă într'o biserică goală, şi numai ales într'una plină de oameni, cari n'au venit să-l asculte. Numai pentru cei fără credinţă e «religiunea afacere particulară»: credincioşii se simt părţi dintr'un mare trup bisericesc, lucrează împreună şi se risipesc înspăimântaţi, dacă în timpul acesta numai e destulă vieaţă organică.

Mai are apoi credinciosul trebuinţă şi de povăţuirea duhovnicească a unor preoţi respectaţi, cari îi inspiră încrederea cuvenită şi sunt în stare să-l lumineze, să-i dee îndrumare, să-i fie sprijinitori morali şi să-l mângăie şi stăpânească în vieaţa lui sufletească.

Ne găsind în biserica noastră nici acest razăm duhovnicesc, mulţi credincioşi îşi petrec vieaţa în grea luptă cu sine înşişi, ispitiţi mereu de gândul, că nu le rămâne decât să-şi caute mântuirea în altă biserică.

Deşì om fără chemare dohovnicească, am luat, cum vor fi luat şi alţii, parte la asemenea lupte şi, apărând ortodoxia, am avut mângăierea de a fi ieşit învingător, dar şi durerea de a fi învins — fiindcă cei cu chemarea duhovnicească erau nepăsători. Lumea se alarmează când vre-un suflet mai mult ori mai puţin nevinovat a fost «amăgit» şi s'a lăpădat de biserica noastră. Am avut din cauza unor asemenea convertiri campanii violente, cum a fost nu de mult cea pornită contra Monseniorului Netzhammer, ba chiar şi procese sgomotoase. Ce faci însă când ţi se face obiecţiunea, că în toate aceste vorba nu e de apărarea ortodoxiei, ci de înăbuşirea ori-şi-cărei propagande religioase!?

Dacă nu de aceasta ar fi vorba, aşa se zice, s'ar fi făcut ori s'ar face ceva, ca biserica română să aibă şi ea propagatori, ori cel puţin, apărătorii ei autorizaţi, bine pregătiţi şi ştiuţi de toată lumea, ca ori-şi-cine să poată găsì, când are nevoe de ajutorul lor.

Ce facem noi, oamenii nechemaţi, nepregătiţi şi lipsiţi de autoritate, când vre-un coreligionar al nostru ni se plânge, că se teme să meargă la biserică şi ne întreabă, care anume e biserica, la care s'ar putea duce fără de temerea de a fi jignit în simţământul lui religios?

Ce facem când ne întreabă, care anume e preotul, pe care putem să i-l recomandăm ca duhovnic şi povăţuitor sufletesc?

Ce facem când el ne roagă să-l dumerim asupra vre-unei enciclice ca cea emisă nu de mult de sf. Sinod care zice:

«Iar de veţi serba asemenea sărbători păgâneşti, să ştiţi, că păgâni sunteţi şi *lăpădaţi de sfânta noastră lege.* Să ştiţi, că *nu veţi mai primì* dela Biserică sau dela preoţi nici *botez,* nici *împărtăşanie,* nici *slujbe* pentru voi şi pentru fiii voştri».

Aceasta după puţina noastră pricepere e o excomunicare în toată regula, pe care nu Duhul sfânt a inspirat-o, ci stăpânirea lumească a poruncit-o.

Ceice vor avea să constate vinovăţia şi să le refuze vinovaţilor botezul, împărtăşania, sfeştania, mirul, cununia, maslul ori prohodul sunt fără îndoială preoţii, pe cari îi avem. Cum anume vor face ei constatarea aceasta şi cari sunt garanţiile ce ni se dau, că nu vor greşì şi nu vor abuza de această putere discreţionară, pedepsind şi pe cei nevinovaţi ori nepedepsind pe toţi vinovaţii?

Chiar şi dacă ni s'ar putea da asemenea garanţii, am înţelege să fie pedepsiţi ceice nu-şi botează copiii la timp, nu-i duc la biserică ori ceice nu se cuminecă, dar conştiinţa noastră creştinească nu se poate împăca cu gându-l, ca fraţii noştri şi fiii lor să fie lipsiţi de botez ori de cuminecătură numai şi numai pentrucă într'o zi oarecare n'au ieşit la lucru.

Cine are să ne dumirească?

După simţământul nostru, şcoala despărţită de biserică e o nenorocire. Chiar împăcându-ne însă cu gândul, că nu mai putem să avem o şcoală creştinească, ne întrebăm în fiecare zi: Se potriveşte oare cu spiritul

bisericii noastre şi cu interesele ei de conservare, că în şcolile primare, şi învăţământul religios să fie predat de nişte învăţători, cari nu au nici o legătură cu biserica, n'au primit binecuvântarea arhierească pentru îndrumarea sufletelor spre vieţuire creştinească, nu iau dimpreună cu copiii parte la practica religioasă şi nu ne dau nici o garanţie, că voiesc şi sunt în stare să le dea copiilor o educaţiune religioasă?

Ne mai întrebăm, dacă profesorii de religiune, pe cari îi avem la şcolile secundare şi la cele speciale, sunt ei numai instructori ori totodată şi educatori şi, aşa, cum sunt aleşi şi instituiţi, pot ori nu să îndrumeze tinerimea păstorită de dânşii spre vieţuirea creştinească şi să ne dea garanţii că silinţele lor n'au să rămâie zadarnice.

Cu atât mai vârtos ne întrebăm, dacă seminarele noastre aşa cum sunt organizate, cu programele lor de studii, cu profesorii ce li s'au dat, cu băeţii îmbrăcaţi milităreşte şi deprinşi a purta chipiul pe ureche şi cu îndrumarea educativă ce se dă într'ânsele, sunt ori nu aşezăminte bisericeşti ori pepiniere de agenţi publici.

Ne întrebăm apoi, dacă preoţii scoşi de sub ascultarea Arhiereilor săi şi puşi ca ori-şi-care alţi diregători sub stăpânirea lumească, aşa, cum sunt aleşi, instituiţi, şi trataţi, mai sunt ori nu adevăraţi preoţi.

Ne întrebăm, în sfârşit, dacă Arhiereii noştri aleşi de oameni, cari ei înşişi n'au fost aleşi ca creştini buni şi dintre cari mulţi nici nu mai sunt creştini, sunt ori nu Arhierei după rânduiala sfinţilor Părinţi ai bisericii noastre şi dacă, în poziţiunea ce li s'a creat, pot ori nu să păstorească după voinţa Domnului turma creştinească.

Ne întrebăm noi cei ce mai stăruim în credinţă şi, fiindcă nimeni nu-şi dă silinţa de a ne dumerì, azi se lapădă unul, mâne altul de biserică şi tot mai mult se întinde necredinţa în cei rămaşi.

Au să se îmbărbăteze cărturarii noştri bisericeşti, şi Arhiereii noştri au să-şi facă datoria dumirindu-ne.

Ori şi cât de mult ar fi pornit spre rele omul, el poate să-şi pună însuşi frâu şi e cu putinţă o lume bună, în care oamenii îşi dau silinţa de a-şi face unii altora vieaţa plăcută, cel tare ajută pe cel slab, cel deştept luminează pe cel mărginit şi cel slab ori mărginit nu ureşte pe cel mai presus de dânsul, ci-şi ridică privirea cu dragoste sfioasă la el. La această mai bună vieţuire împreună numai creştinismul adevărat poate să ne ducă.

Dumnezeu a împodobit ţara noastră cu frumseţi mari, ni-a dat bogăţii nemăsurate şi a înzestrat pe poporul nostru cu destoinicii alese: nu avem decât să ridicăm pe preoţii noştri, să-i spălăm şi să-i punem la locul ce li se cuvine nu ca oameni, ci ca preoţi ai bisericii noastre, să le lăsăm Arhiereilor noştri puterea, pe care o au ca purtători şi împărţitori ai darului, şi într'un timp mai scurt decum vor fi crezând mulţi vom ajunge prin credinţa viie, care naşte fapte, la buna vieţuire împreună, de care toţi însetăm.

Trebue însă să ne căim şi să o voim aceasta cu tot dinadinsul, să ne lăpădăm din dragoste către urmaşii noştri fiecare de sine însuş şi să ne spăşim prin jertfe de bună voie păcatele. *I. Slavici.*

TESTAMENTUL EPISCOPULUI NICOLAE POPEA.

Testament. Subscrisul ajungând o etate foarte înaintată, şi ca arhiereu fiind după canoanele bisericeşti obligat a face pentru cazul morţii dispoziţie testamentară, prin aceasta după o precugetare serioasă, fiind pe deplin sănătos, pentru cazul morţii mele dispun următoarele:

I. De erede universal la toată averea mea câştigată cu economie şi mare cruţare din modestele venite ce am avut, designez dieceza al cărei arhiereu sânt, respective biserica română ortodoxă a eparhiei Caransebeşului, care şi pe baza canoanelor este eredele meu legal, şi de executor al acestui testament instituesc pentru totdeauna pe Consistorul plenar diecezan, carele îndată după încetarea mea din vieaţă are a încuia şi sigila toate odăile şi dulapurile mele şi acelea ale fondului instruct de mai nainte; apoi după constatarea morţii mele şi după îmbalsamarea corpului să mă îmbrace conform uzului bisericei noastre, să fiu pus într'un sicriu de metal şi să fiu înmormântat în cripta arhierească din cimiterul bisericei noastre din Caransebeş.

II. Înmormântarea mea să se facă înainte de ameazi după dispoziţiile pe care le va stabilì Consistorul plenar diecezan.

Fac însă următoarele observări:

a) La înmormântarea mea să celebreze preoţii bisericei catedrale şi care va afla Consistorul de cuviinţă, iar plata preoţilor o va hotărî tot Consistorul.

b) În ziua înmormântării să se împartă la săraci 200 cor. (două sute coroane).

c) Medicului meu de casă Dr. C. Popasu i-se va număra un onorar de 500 cor. (cinci sute coroane).

d) Econoamei D-nei Elena Demian, care în timp de 40 de ani a purtat economia casei mele cu cea mai mare dreptate şi hărnicie, cu cinste şi omenie, i-se va număra suma de 1200 cor. (O mie două sute de coroane).

e) Servitorului meu George Dumitru i-se va număra 400 cor. (patru sute coroane).

f) Celorlalţi servitori: grădinarului, vizitiului şi servitoarei câte 150 cor. (O sută cincizeci de coroane).

g) Pentru biserica catedrală unde voi fi înmormântat în cripta arhierească las 1000 cor. (O miie coroane).

h) Pentru biserica «Adormirea maicei Domnului» din Satulung unde m'am născut şi unde sânt îngropaţi părinţii şi fraţii mei şi toţi membrii familiei mele las 2000 cor. (Două mii de coroane).

III. Cât am fost în vieaţă am ajutat pe fiecare din fraţii mei, deci pot zice cu linişte sufletească că cu familia sânt împăcat.

IV. După înmormântarea mea sau şi numai decât după încetarea mea din vieaţă să se publice acest testament la judecătoria reg. ung. de cerc competentă din Caransebeş şi fără întrevenirea judecătoriei, respec-

tive a notarului public regesc, să se facă inventarea tuturor lucrurilor mele, precum şi a celor din inventarul vechiu, prin Consistorul plenar diecezan conform §-fului 136 din Stat. org.

În inventarul lucrurilor şi efectelor mele se află însemnările mele, unde am arătat, că din lucrurile şi efectele mele cari voiesc să rămână pentru fondul instruct al diecezei noastre şi cari să se vândă în favoarea lăsământului meu.

V. Dispun că din toată averea mea ce va rămânea după moartea mea aflătoare în cassa Wertheimiană proprie şi constătătoare din acţii şi libele pe la bănci şi bani gata, după subtragerea tuturor speselor, şi adecă din lăsământul meu curat, Consistorul plenar diecezan să facă o fundaţiune care să poarte numele «*Fundaţiunea Episcopului Nicolae Popea*» spre scopuri bisericeşti-şcolare şi filantropice române ortodoxe pentru toate timpurile. Apoi să facă literile fundaţionale şi acestea să le subştearnă sinodului eparhial spre aprobare. Fundaţiunea să o administreze Consistorul separat de celelalte fundaţiuni şi averi diecezane, sub controla sinodului eparhial, căruia are să subştearnă în tot anul raţiociniu, şi din interesele capitalului fundaţional 20% (douăzeci procente) să se împartă ca stipendii, după aprecierea Consistorului, la studenţi români ortodocşi talentaţi, cu purtare morală bună, de ambele sexe, începând din şcoalele medii, reale, comerciale, la academii de orice specialitate şi la universităţi; apoi după terminarea cu succes bun să li se lase stipendiul din urmă până vor întra în serviciu salarizat, dară terminul acesta să fie numai un an după absolvirea lor şi să între în serviciu, altcum nu se poate folosì de acest beneficiu, având întâietate consângenii mei de ambele sexe, adecă următorii fraţilor mei şi a sorei mele; 20% (douăzeci procente) să se dea ajutoare la învăţăcei români ortodocşi cu purtare morală bună, dela orice meserie sau industrie, asemenea la sodali talentaţi cu purtare morală bună, spre a se trimite în străinătate pela fabrici şi stabilimente mai mari, ca să se poată cualifica în specialitatea lor. Şi în fine să se dea ajutoare la sodali capabili, morali şi cruţători, cari vor începe meserie ori industrie de sine stătătoare, 10% (zece procente) să le întrebuinţeze Consistorul spre scopurile ce le va afla din timp în timp mai de lipsă în dieceză; iar restul de 50% (cincizeci procente) să se capitalizeze. Când capitalul fundaţional va ajunge la suma îndoită, atunci se schimbă dispoziţia de mai sus şi se vor capitaliza numai 25% (douăzăci şi cinci procente), iar celelalte 75% (şaptezeci şi cinci procente), se vor împărţì observând raportul indicat mai sus. — Adaug însă, — că întâmplându-se o reformă în biserica noastră, fundaţiunea aceasta să o administreze autoritatea aceea, care ar avea a săvârşì agendele Consistorului diecezan de acum.

VI. Rămasul meu va consta dară din suma banilor ce va rămânea după subtragerea legatelor de sub pct. II. lit. a, b, c, d, e, f, g şi h, şi a tuturor speselor prevăzute şi neprevăzute, şi are a constituì fundaţiunea mea, după cum am dispus în punctul de mai nainte spre scopuri bisericeşti, şcolare şi filantropice şi alte trebuinţe ale bisericei diecezane.

VII. Tot diecézei Caransebeşului las şi biblioteca mea, afară de documentele privitoare la «Memorialul Metropolitului Şaguna», precum şi manuscrisele şi corespondenţa mea particulară, pe cari le las nepoţilor mei Neagoe V. Popea profesor în Iaşi (România) şi Nicolae Sulica profesor la gimnaziul rom. din Braşov spre lucrare şi publicare, cu condiţia ca la urmă să le restitue diecezei, respective Consistorului diecezan din Caransebeş spre păstrare.

VIII. Acest document cuprinde voinţa mea ultimă testamentară şi este subscris cu mâna mea proprie în faţa a patru martori, mulţămind lui Dumnezeu celui în trei feţe şi atotputernic, că mi-a ajutat să-mi împlinesc cea mai mare şi mai arzătoare dorinţă a mea, Amin. Caransebeş în 17/30 Iunie 1908. *Nicolae Popea* m. p. episcopul diecezei române ortodoxe a Caransebeşului. Fiind subscrişii chemaţi ca martori testamentari expres spre acest scop, adeverim conştienţios, că Prea Sânţitul domn *Nicolae Popea,* episcopul diecezei române ortodoxe a Caransebeşului, locuitor în Caransebeş, nouă cunoscut personal, a declarat în prezenţa noastră, fiind toţi patru faţă de-odată, că actul acesta în tot cuprinsul său, care cuprins noi de altcum nu-l cunoaştem, conţine voinţa sa ultimă testamentară şi este conform voinţei sale, scris de altă mână, dară subscris cu mâna sa proprie. Aceasta adeverim conştienţios. Caransebeş în 20 Iunie (3 Iulie) 1908. *Dr. Iosif Tr. Badescu* m. p. martor. *Spiridon Şandru* m. p. martor. *Aurel Moaca* m. p. martor. *Dr. Dimitrie Cioloca* m. p. martor:

1908 Pv. 2591. Ez a végrendelet a karánsebesi kir. járásbiróságnál a mai napon kihirdettetett. Karánsebesen 1908 augustus 8-án. *Dr. Razel István* sk. kir. albiró.

NOU ALESUL EPISCOP DELA CARANSEBEŞ.

Prin voinţa clerului şi poporului reprezentat în sinodul eparhial dela 21 Septemvrie v. a fost chemat — fără sgomotul unei lupte electorale — la văduvitul scaun episcopesc al eparhiei Caransebeşului Preacuvioşia Sa părintele arhimandrit şi vicar episcopesc *Filaret Musta.*

Nou alesul episcop este acel bărbat, care prin muncă liniştită şi desinteresată a dat mână de ajutor celor doi arhierei vrednici, cari au organizat şi păstorit până acum tinăra eparhie a Caransebeşului: *Ioan Popasu* şi *Nicolae Popea.* Bogatele experienţe în ale înţeleptei conduceri bisericeşti, pe cari nou alesul a avut ocazie să şi le câştige în timpul păstorirei fericiţilor săi înaintaşi, sunt o garanţă pentru viitor. Şi aceasta garanţă este mai preţioasă acum, când buna reputaţie morală a eparhiei Ca-

ransebeşului pare a fi primejduită şi se aşteaptă a fi reintegrată. O asemenea lucrare, pe care o cere chemarea şi binele bisericii, se poate săvârşì numai cu abnegaţie şi bărbăţie creştinească şi cu acea înţelepciune, care ştie angaja la muncă solidară toate elementele bune.

Suntem convinşi că aceste consideraţiuni de categorie superioară au apăsat conştiinţa membrilor sinodului dela Caransebeş, când au încredinţat toiagul vlădicesc părintelui Filaret Musta, ca acelui bărbat ales, care va împlinì cuvântul Domnului rostit prorocului Ieremie: «Iată, eu astăzi te-am pus.... ca să smulgi şi să strici.... ca să sădeşti şi să zideşti» (Ier. 1, 10). Ii dorim şi noi nou alesului mire al eparhiei Caransebeşului ani îndelungaţi de rodnică şi binecuvântată păstorire arhierească!

Nou alesul episcop s'a născut în anul 1839 din familie preoţească, primind prin botez numele Filip. După terminarea claselor liceale la liceul din Beiuş, a urmat cursurile de drept la academia din Dobriţin, iar teologia la institutul din Caransebeş şi la universitatea din Lipsca, unde a fost trimis de fericitul episcop Popasu. In slujba bisericei a întrat în anul 1870/1 ca profesor la institutul teologic, a cărui conducere a luat-o scurt după aceea, pentru a o păstra până la 1888.

Dintre treptele ierarhice, diaconia a primit-o în anul 1870, iar întru presbiter a fost sfinţit de episcopul Ioan Popasu la 1874. In anul următor, dupăce a întrat în cinul monahal, primind numele Filaret, a fost hirotesit întru protosincel de acelaş episcop, iar la 1891 episcopul de pie memorie Nicolae Popea îl făcu arhimandrit.

In vieaţa administrativă a bisericei, nou alesul episcop a întrat în anul 1871 ca asesor onorar în senatul şcolar, apoi doi ani mai târziu trece în aceiaş calitate la senatul bisericesc, iar în 1886 fu ales asesor ordinar salarizat în acest senat. In calitatea din urmă a condus dieceza în timpul vacanţei dela moartea ep. Ioan Popasu până la alegerea şi instalarea ep. Nicolae Popea (Februarie—Iulie 1889). In 1902 ajunge vicar episcopesc.

Dela începutul carierei sale bisericeşti, nou alesul episcop a fost fără întrerupere membru în sinodul eparhial, iar dela 1881 încoace şi în congresul naţional-bisericesc, ca deputat din cler. Congresul din 1881 l-a ales asesor ordinar în senatul bisericesc al consistorului mitropolitan.

Părintele Filaret Musta vorbeşte mai multe limbi. Activitate literară n'a desvoltat.

PREDICĂ DESPRE FURT.

Să nu furi.
II. Moisi XX. 15; Luca XVIII. 20.

Iubiţi ascultători!

Când păşesc astăzi înaintea Voastră pentruca să cuvântez, o fac aceasta, pentruca şi de astădată să împlinesc după putinţă porunca apostolului Pavel ce a dat'o învăţăcelului său Timoteiu în a II. epistolă a sa către el la cap IV. vers 2, unde zice: «Predică cuvântul, stărueşte la timp şi fără timp; mustră, ceartă, îndeamnă cu toată îndelungă-răbdarea şi cu învăţătura», căci după cuvântul aceluiaş apostol din epistola sa către Efeseni cap V. vers 16... «zile rele sunt». Şi dacă ne întrebăm: pentruce sunt zile rele, adecă pentruce sunt în lume şi astăzi atâtea năcazuri? Trebue să răspundem: pentrucă şi azi mereu mâniem pe Dumnezeu prin păcatele noastre cele multe, şi aşa Dumnezeu, ca un bun părinte ne ceartă, pentruca să ne întoarcem către El. Iar dacă ne punem întrebarea, că: oare prin cari păcate mâniem mai mult pe Dumnezeu? Trebue să răspundem, că: prin furt şi desfrânare, căci doar' dintre toate păcatele nici unul nu este aşa de răspândit ca furtul şi desfrânarea. Dovadă sunt procesele cele multe pela judecătorii, dovadă sunt temniţele cele multe şi pline mai cu seamă de furi şi de tâlhari şi în urmă dovadă sunt pagubele cele multe făcute în averea deaproapelui de nenumăraţii făcătorii de rele cunoscuţi şi necunoscuţi.

Deci, Iubiţi ascultători, pentruca să vedeţi: cât de ruşinos şi de păgubitor este furtul pentru ori şi cine, nu numai aici pe pământ, înaintea oamenilor, ci şi în vieaţa viitoare, înaintea lui Dumnezeau, — Vă rog ca să fiţi cu luare aminte şi să mă ascultaţi, pentruca cu ajutorul lui Dumnezeu să vă arat în câteva cuvinte:

a) *Ce este dreptul de proprietate, care este scopul averii şi cari sunt mijloacele iertate pentru câştigarea averii.*
b) *Cine calcă dreptul de proprietate al altuia; ce-l îndeamnă la aceasta şi cum îl calcă.*
c) *Cari sunt pedepsele, ce-i ajung pe ceice vatămă averea altuia pe nedreptul* şi
d) *Cum se poate mântuì cineva de pedepsele acestea, cel puţin înaintea lui Dumnezeu, şi cum se poate ferì cineva de ispita căderii în păcatul furtului.*

Deci să fiţi cu luare aminte, pentruca cu ajutorul lui Dumnezeu, sămânţa ce voiu să arunc să cadă pe pământ bun şi să aducă roduri şi în vieaţa aceasta şi în vieaţa cea de veci.

I.

Dumnezeu, când a făcut pe oamenii cei dintâi, pe Adam şi pe Eva, şi i-a aşezat în raiu, le-a zis: «Creşteţi, şi vă înmulţiţi şi umpleţi pământul şi-l stăpâniţi pe el».(I. Moisi I. 28). Prin cuvintele acestea D-zeu le-a dat

în stăpânire şi folosinţă tot pământul, dimpreună cu toate bunătăţile de pe el, poruncindu-le însă, ca din pomul cunoştinţei binelui şi a răului să nu mânânce, căci în orice zi vor mânca dintr'ânsul, cu moarte vor murì (I. Moisi II. 17). Durere însă, căci ei, la îndemnul diavolului, nu s'au ţinut de porunca aceasta, ci călcându-o, au fost alungaţi din raiu, zicându-le Dumnezeu, că de acì înainte ei şi următorii lor, adecă toţi oamenii, întru sudoarea feţii să-şi câştige pânea de toate zilele până la moarte. (I. Moisi III. 19).

Când Dumnezeu a dat omului în stăpânire pământul, i l-a dat cu dreptul de proprietate şi de folosinţă, căci numai aşa îşi putea ajunge omul scopul, dacă devenea singur stăpân preste rodul mânilor sale. Cu toate acestea, adevăratul proprietar a rămas singur Dumnezeu, căci precum ne spune prorocul şi împăratul David în Psalmul XXIV vers 1: «Al Domnului este pământul şi plinirea lui, lumea şi cei ce locuesc într'ânsa». Aşa dară *dreptul de proprietate şi scopul averei este: asigurarea prin lege a împrejurării, ca tot omul să-şi poată folosì neconturbat de altcineva averea sa câştigată cu dreptate pentru susţinerea sa şi a familiei sale şi pentru ajutorarea deaproapelui său lipsit*, ca aşa toţi să se bucure de o fericire oarecare pe pământ şi toţi să-şi asigure fericirea cea vecinică din vieaţa viitoare, împlinind pe pământ poruncile lui Dumnezeu. Acesta este dreptul de proprietate şi scopul averii, iar acum să vedem, cari sunt ***mijloacele iertate pentru câştigarea de avere.*** Acestea sunt patru.

La avere poate ajunge cineva prin ***moştenire,*** când adecă părinţii, fraţii, surorile ori alte rudenii sau altcineva îşi lasă cuiva averea încă în vieaţă fiind, ca să o stăpânească şi folosescă după moartea lor, după cum îi va plăcea ori după cum au rânduit ei prin testament. — La avere mai poate ajunge cineva prin ***dăruire,*** când adecă cineva capătă avere dela altul în dar, şi cu dreptul de proprietate şi folosinţă încă până trăieşte dăruitorul. De sine înţeles, că nimeni n'are dreptul nici să testeze, nici să dăruiască cuiva nici un fel de avere, decât numai aceea care a fost proprietatea lui câştigată cu dreptul. Dar mai poate ajunge cineva la oarecare avere prin ***aflare — găsire,*** când adecă ajunge în stăpânirea unui lucru perdut de altul, dar numai dacă nu s'a aflat stăpânul adevărat, adecă cel ce l-a perdut şi dacă în cazul acesta i l-a lăsat în stăpânire judecătoria. Aici numai nenorocirea altuia şi întâmplarea oarbă ne-a făcut stăpâni preste averea altuia, iar aceasta singură nu ne dă nici un drept de stăpânire preste lucrul găsit, până când n'am căutat după stăpânul adevărat; şi neaflându-se acela, până când nu ni l-a dat legea în stăpânire dreaptă. Şi aceasta ni-o spune chiar şi conştiinţa sufletului, căci altcum cei fără suflet, adecă cei fără mustrare de conştiinţă, n'ar ascunde lucrurile găsite, ci le-ar stăpânì la arătare. Un alt mijloc pentru îmbogăţire este ***câştigul la loterie.*** Mijlocul acesta este însă foarte îndoelnic şi pe cei mai mulţi oameni îi duce chiar la sărăcie totală, căci în dorul lor nemărginit de a se îmbogăţì iute şi de grabă şi fără muncă, tot ce au pun

pe lotărie, până îşi pierd chiar şi mintea. Ce să zicem apoi despre ceice caută a se îmbogăţì prin ***rămăşaguri şi jocuri de cărţi!*** şi altfel de jocuri hazarde, păcătoase? Ferească Dumnezeu de astfel de câştiguri, căci acelea fiind făcute cu păgubirea deaproapelui (deşì cu învoirea lui, şi în parte sub scutul legii civile) sunt încărcate de blăstămuri şi pe cei păgubiţi adeseori îi aruncă nu numai în sărăcie totală, ci îi duc chiar şi la omoruri ori la sinucidere, mai cu samă dacă s'au jucat cu averea altuia şi o au perdut, fără a o putea întoarce înapoi de unde au luat-o.

Dar dintre toate mijloacele pentru câştigarea pânei de toate zilele şi pentru îmbogăţire cel mai binecuvântat este ***munca dreaptă*** legiuită de Dumnezeu. Când Dumnezeu a alungat afară pe Adam din raiu, pentrucă a mâncat din pomul cel oprit, i-a zis: Intru sudoarea feţii tale vei mânca pânea ta, până te vei întoarce în pământul din care eşti luat. Aşadară, toţi oamenii, pentru-ca să aibă din ce trăì, trebue să lucreze, şi nu numai cât îi trebue de pe o zi pe alta, ci cât poate şi pentru viitor, căci nimeni nu ştie, că mâne oare putea-va lucra, ori fi-va cine să-l ţină şi nu ştie nici până când va trăì. Aceasta este calea cea mai dreaptă şi cea mai binecuvântată de Dumnezeu pentru câştigarea pânei de toate zilele şi pentru îmbogăţire, căci averea câştigată prin muncă dreaptă şi prin cruţare înţeleaptă înveseleşte sufletul omului, şi ştiind cu câte osteneli a câştigat-o, nu o risipeşte în mod uşuratic, cum risipeşte înşelătorul şi furul averea câştigată prin mijloace păcătoase de frică ca să nu i-se ia din mână ca oaia din gura lupului.

Dar oare la mijlocul acesta aleargă furii şi răpitorii, lacomi şi înşelătorii pentru câştigarea pânei de toate zilele ori pentru îmbogăţire? Nu! Căci nici averea căpătată de-agata nu se poate ţinea fără muncă şi ostăneală, dar apoi cea câştigată pe nedreptul şi lipsită şi de binecuvântarea lui Dumnezeu! Deci să vedem, iubiţi ascultători:

II.

Ce-i îndeamnă şi sileşte pe păcătoşii de rele să se atingă în mod neiertat de averea altuia şi cam în ce feliuri şi chipuri fac stricăciune în averea altuia, fie pe faţă ori în ascuns.

Prima cauză, pentru care se feresc unii de munca dreaptă este ***lenea.*** Ei, dar leneşul ajunge întâi la sărăcie, căci de a şi avut ceva avere, aceea o gată curând; apoi ajunge la slăbirea şi îmbolnăvirea puterilor sale atât sufleteşti cât şi trupeşti, încât după ce şi-a gătat averea, nu mai poate nici să lucreze şi în urmă lipsit fiind de avere şi ne mai putând nici lucra, pentru-ca să trăiască, e silit să se atingă de avere străină în mod neiertat, ori să alerge la cerşit din vina lui, şi aşa îl ajung apoi o mulţime de rele şi pedepse şi din partea oamenilor şi din partea lui Dumnezeu. — A doua cauză pentru care aleargă unii la fărădelegi ca să se îmbogăţească este ***lăcomia.*** Sunt oameni, cari moştenesc şi lucră şi cruţă deajuns pentru ca să aibă cu ce trăì cinstit, ba să poată pune

ceva şi la oparte, dar nu se mulţumeşte numai cu rodul muncei lor cinstite, ci împinşi de pofta nesăturată de avere, nu se ruşinează nici de oameni nici de Dumnezeu a alerga şi la asuprirea deaproapelui, fie acela bogat ori sărac, şi aşa nu le pasă, că lăcomia îi va face urgisiţi şi înaintea oamenilor şi înaintea lui Dumnezeu. In urmă, a treia cauză, care duce pe mulţi la vătămarea averii deaproapelui este ***desfrânarea***, căci sunt mulţi şi de acel fel de oameni, cari lucră şi ei deajuns pentru-ca să câştige atâta, cât să poată trăi cinstit, ba să poată pune şi la oparte câte ceva, — ei, dar nu se mulţumesc numai cu un traiu cinstit, ci caută a-şi face şi plăceri neiertate, preste puterile lor materiale şi se slobod la desfrânări de tot felul, la beţii, la curvii, la podoabe, cari încă nu pot fi săturate, întocmai ca lăcomia; astfel apoi şi desfrânaţii, după ce şi-au risipit tot ce au câştigat pe cale dreaptă, pentru-ca să-şi îndestulească cât de cât poftele cele păcătoase şi nesăturate, la urmă nu se ruşinează a se atinge de avere străină, mai cu samă după ce în urma desfrâului s'au făcut leneşi şi li s'au slăbit puterile şi nu mai pot nici lucra ca mai 'nainte. Dar şi aceştia îşi iau plata lor, atât dela Dumnezeu, cât şi dela oameni.

Acestea sunt cauzele, cari duc pe făcătorii de rele la păgubirea deaproapelui, iar acum să vedem, după putinţă, cum păgubesc ei pe deaproapele, adecă cine sunt furii şi tâlharii.

Dumnezeu zice în porunca a 8: să nu furi, adecă *nimeni să nu păgubească pe deaproapele său nici într'un chip, nici pe faţă, nici în ascuns, nici cu puterea, nici cu înşelăciunea* şi pe toţi ceice cad în păcatul acesta, ca şi în orice fărădelege, îi ameninţă şi pedepseşte cu tot felul de rele nu numai aici pe pământ, ci şi în vieaţa viitoare. — Aşadară, fur este tot cel ce înstrăinează averea altuia în ascuns; fur este tot celce răpeşte averea altuia pe faţă şi cu puterea; alăturea cu furii şi cu răpitorii sunt şi gazdele de hoţi, adecă aceia cari ascund pe tâlhari şi lucrurile furate ori răpite de ei; furi şi tâlhari sunt toţi ceice strică, nimicesc ori aprind averea altuia; alăturea cu tâlharii sunt şi ceice păgubesc pe alţii prin înşelăciune, precum: ceice la vânzări şi cumpărări se folosesc de bani falşi ori de măsuri false; cei ce falsifică mijloacele de traiu amestecându-le cu lucruri străine şi fără preţ, ba chiar cu lucruri otrăvitoare; apoi ceice falsifică documente, ceice înşală la vămi; ceice strămută mejdele (semnele de hotar) dela locuri, ceice mână apa pe alt loc din cursul ei natural şi prin aceasta îşi fac folos, iar vecinilor pagubă; ceice aprind lucrurile asigurate, pentru-ca să ridice sumele de asigurare; fur este servitorul, care cu voia ori din negrijă păgubeşte pe stăpân; fur este şi pruncul ce fură dela părinţi; stăpânul ce nu dă simbrie la slugi ori la lucrători; cerşitorul, carele poate lucra; tutorii, cari mâncă averea orfanilor; epitropii, cari mâncă averea bisericii; diregătorii, cari nu grijesc de averea străină încredinţată lor spre păstrare şi administrare; asemenea cu furii sunt ceice nu dau înapoi lucrurile aflate, împrumutate ori zălogite; apoi ceice nu-şi plătesc datoriile, când le pot plăti, ori îşi ascund averea şi o scriu pe alţii pentru-ca să nu fie ce luă

de pe ei în datorii; în sfârşit furi şi tălhari sunt şi uzurarii, cari iau camătă mai mare decât prescrie legea şi apoi ceice se folosesc de strâmtoarea altora pentru de a se îmbogăţì. — Dintre toţi însă cei mai ticăloşi sunt ceice aprind şi omoară pentru-ca să poată jăfuì, apoi ceice asupresc pe văduve, pe orfanii şi pe cei neputincioşi şi săraci, şi în urmă ceice se ating de averea institutelor de binefacere. In urmă furi şi tălhari sunt şi aceia, cari strică cinstea altuia prin clevetiri şi minciuni, precum şi aceia, cari prin sfaturi făţarnice abat pe altul dela faptele cele bune şi pe nesimţite îl duc la fapte rele şi prin aceasta îl lipsesc de numele cel bun înaintea oamenilor şi de fericirea cea vecinică în vieaţa viitoare.

Mai sunt şi altfel de furi şi de tălhari, dar acum să vedem Iubiţi ascultători.

III.

Cari sunt pedepsele ce-i ajung pe furi şi pe tălhari şi pe toţi ceice păgubesc pe deaproapele în orice chip.

Pedepsele acestea sunt de două feluri: unele dumnezeeşti şi altele omeneşti. De pedepsele omeneşti mulţi pot scăpà, precum şi scapă unii, căci dinaintea oamenilor multe fapte se pot ascunde, dar de pedepsele dumnezeeşti nu poate scăpà nimeni, decât numai pocăindu-se şi întorcând înapoi lucrul străin, dacă îl mai poate întoarce ori răscumpăra, căci dinaintea lui Dumnezeu nu poate ascunde nimenea nimic niciodată. Apoi chiar şi dacă şi-a luat cineva pedeapsa dela oameni pentru fărădelegile sale, pentru aceleaşi fărădelegi mai trebue să dee seamă şi înaintea lui Dumnezeu; şi cum va da, dacă nu se va pocăì!

Prima pedeapsă ce-l ajunge pe fur şi pe tălhar, ca şi pe orice păcătos, este ***mustrarea conştiinţei,*** mustrarea sufletului, care vine din ***frica de pedeapsă,*** atât din partea oamenilor, cât şi din partea lui Dumnezeu. Pentru ce? Pentru că, ori cât să fie tălharul de sălbatic la suflet şi la inimă, fără să-i spună cineva anume, el totuş ştie, că furtul e oprit şi de legile dumnezeeşti şi de cele omeneşti, şi că prin urmare, nu poate rămânea nepedepsit. Aceasta i-o spune însuş sufletul lui, care îi zice: ce ţie nu-ţi place, altuia nu face. Că furtul este oprit şi pedepsit de legile omeneşti ne dovedesc temniţele cele multe şi pline mai cu samă de hoţi şi de tălhari, prin cari se fac atâtea cheltueli statului, iar că acela este oprit şi pedepsit şi din partea lui Dumnezeu, ne dovedesc o mulţime de locuri din sf. Scriptură, dintre cari acì voiu reproduce numai unul. Iată ce zice dreptul Iov XV. 21—22: «Şi frica lui în urechile lui. Când va gândì că este în pace, va venì lui perire; şi când i-se va părea că este plin, se va năcăjì, şi toată nevoia va venì preste el». Da, pentru că averea furată dela cel bogat îi apasă sufletul, bine ştiind, că pentru aceea nu el a muncit; averea furată dela cel sărac îi apasă sufletul, pentru că bine ştie, că prin fapta aceasta pe cel sărac l-a aruncat în lipsă şi mai mare, dacă nu chiar la moarte prin foame; banii furaţi îi sunt ca nişte cărbuni aprinşi în buzunare; mâncarea furată i-se opreşte în gât ca o peatră ce n'o poate în-

ghiţì; hainele furate îi acoper trupul ca o pară de foc; pământul ce l-a luat pe nedreptul dela altul îi apasă sufletul ca o stâncă ce-l turteşte de moarte; dar apoi, dacă mai este în el încă şi vre-o leacă de milă, câtă mustrare îi pricinuesc lacrimile, suspinele şi blăstămurile celor săraci şi neputincioşi păgubiţi de el. El nu mai are linişte întocmai ca Cain, care a omorît pe fratele său, căci cine ştie, nu va duce şi el la perire pe cineva prin fărădelegea sa!

A doua pedeapsă ce-l ajunge pe fur este ***ruşinea.*** «Că preste fur este ruşine, şi însemnare foarte rea preste cel cu două limbi», zice înţeleptul Sirach V. 17. Furul nici odată nu poate umbla cu fruntea ridicată printre oameni, căci toţi îl despreţuesc şi-l încunjură, şi mereu se ascunde dinaintea oamenilor şi se teme a-i privì în ochi, ca nu cumva să fie bănuit şi descoperit prin vre-o privire ori vorbă neprecugetată. Dar apoi frica de pedeapsă unde e? Mişcarea unei frunze clătinate de vânt, lătratul unui câne, privirea unui ochiu, vorbirea tăinuită a altora, deschiderea fără veste a unei uşi, apropierea cuiva de el, — toate, toate îl neliniştesc, căci se teme, nu cumva e descoperit deja şi nu va scăpa de pedeapsă.

A treia pedeapsă este ***paguba.*** Pentru că pe lângă despăgubirea lucrului străin, mai trebue să poarte şi o mulţime de spese procesuale, mai perzând şi o mulţime de vreme pela judecătorii şi în temniţă, când ar fi putut lucra şi a-şi câştiga pânea de toate zilele cu cinste. Dar aşa şi averea câştigată cu dreptul se perde prin cea câştigată prin nedreptate şi fărădelege.

A patra pedeapsă este ***închisoarea,*** temniţa, când este scos din societatea oamenilor de omenie şi e lipsit de toate bucuriile vieţii, ba e chinuit chiar cu foame şi cu bătăi, şi e silit a lucra lucruri grele, din cari el nu are nici un câştig. Vestea rea despre tălhari se lăţeşte mai întâi între vecini, apoi în sat, şi în urmă în tot ţinutul, întocmai ca putoarea unei mortăcini, pe carea toţi se silesc a o lăpăda cât mai departe dintre ei. De acì s'a întâmplat nu tocmai de mult, că la cătane se prindeau cu funea întâi tot feciorii cei blăstămaţi, cari furau, cari curveau, cari erau beţivi şi bătăuşi şi numai apoi cei de omenie. Pentru ce? Pentru că toţi voiau să scape de ei, întocmai ca de ferele sălbatice, cari primejduiesc averea şi vieaţa tuturor.

A cincea pedeapsă este ***blăstămul*** din partea celor păgubiţi şi a societăţii, căci unii au fost lipsiţi de bunul lor, iar alţii au fost aruncaţi în mizerie, mai trebuind să susţină şi o mulţime de temniţe, a căror cheltuieli grele toate se scot de pe spatele bietului popor sărac şi năcăjit şi fără să-l poată despăgubì pentru acestea cu nimic. Însaş sf. Scriptură zice că: «Blăstămat tot celce mută hotarele deaproapelui său, şi va zice tot poporul: fie» (II. Moisi XXVII. 17).

A şesea pedeapsă este ***moartea trupească,*** căci nu odată s'a întâmplat, că tălharul prins la faţa locului a fost omorît de ceice l-au prins altă dată, în cazuri grele l-a omorît legea, judecându-l la moartea cea mai

ruşinoasă prin ştreang, la spânzurătoare, şi iarăş alţii mor prin temniţe fără nici o mângăere din partea familiei şi a pretinilor şi a cunoscuţilor lor, păgânii mai totdeauna judecau la moarte pe tâlhari; dovadă cei doi tâlhari răstigniţi pe cruce de-a dreapta şi de-a stânga Domnului Isus Hristos, dintre cari unul s'a osândit şi la muncile cele de veci, căci nici în ceasul cel din urmă al vieţii, nu s'a pocăit.

Dar dintre toate pedepsele acestea cea mai grea este pedeapsa a şeptea: ***moartea sufletească***, adecă osânda sufletului sau muncile cele de veci, cari îi ajung pe toţi păcătoşii, dacă nu se pocăesc încă aici pe pământ. Iată ce ne spune Apost. Pavel în I. epist. către Corinteni, VI 10: «Nici furii, nici lacomii, nici beţivii, nici ocărîtorii, nici răpitorii, împărăţia lui Dumnezeu nu vor moştenì».

Şi de pedepsele acestea se împărtăşesc nunumai furii înşişi, ci şi cei ce se însoţesc cu ei, ori îi ascund şi se împărtăşesc din furatul lor, căci cetim la Proverbe XXVIII 24: «Celce se împărtăşeşte cu furul ureşte şi sufletul său, şi de se va pune jurământ, auzind nu vor crede»

Ba mai mult. *Toate pedepsele acestea, în total ori în parte, se descarcă de multeori şi asupra familiei lor, asupra naţiunei şi a ţării lor, ba chiar şi asupra lumei întregi,* dacă nu s'a purtat grijă de creşterea copiilor şi a poporului în moravuri bune şi dacă făcătorii de rele au fost lăsaţi nepedepsiţi. Că Dumnezeu pedepseşte familii întregi pentru fărădelegea unuia, ni-o spune prorocul Zaharia, V, 1, 3—4 zicând: «Şi m'am întors, şi am ridicat ochii mei, şi am văzut, şi iată o secere sburând, şi a zis (Domnul) către mine: Acesta este blăstămul, carele este preste faţa pământului, că tot furul... şi tot celce jură strâmb de acum înainte până la moarte se va pedepsì... şi o vom scoate pe ea (secerea)... şi va întra în casa furului, şi în casa celuice jură strâmb pe numele meu cu minciună... şi o va perde pe ea şi lemnele ei şi petrile ei». — Apoi, că Dumnezeu pedepseşte şi popoare şi ţări întregi pentru fărădelegile poporului ni-o spune atât sf. scriptură, cât şi Istoria universală, dovadă: risipirea Ierusalimului şi împrăştierea Jidovilor pe toată faţa pământului, pentrucă au răstignit pre Hristos, apoi stingerea altor popoare, precum a babilonenilor, mezilor, persilor, grecilor, romanilor şi a polonilor, adeverindu-se ceeace zice înţeleptul Sirach X, 8, că: «Împărăţia dela un neam la alt neam se mută pentru strâmbătăţi şi pentru sumeţii şi pentru avuţii şi pentruce se sumeţeşte pământul şi cenuşa». — Şi în urmă, că Dumnezeu pedepseşte şi lumea întreagă pentru păcatele cele multe ale oamenilor, ne dovedeşte potopul, amintit în sf. scriptură, din care numai dreptul Noe şi familia lui a scăpat, în corabie, după voia lui Dumnezeu.

Sunt nenumărate ameninţările ce le face Dumnezeu poporului pentru fărădelegile lui. Iată unele din ele. «Blăstăm şi minciună şi ucidere şi furtişag şi preacurvie s'a vărsat pe pământ şi singiuri cu singiuri se amestecă. Pentru aceea va plânge pământul şi se va împuţina cu toţi ceice locuiesc pre dânsul», zice la pror. Osie IV, 2—3. «Şi voiu lăpăda pre

voi dela fața mea, precum am lăpădat pre frații voștri. Pentru aceasta zice Domnul: Iată iuțimea și mânia mea se varsă preste locul acesta, și preste oameni și preste dobitoace și preste tot lemnul țarinei lor, și preste roadele pământului, și va arde și nu se va stinge», zice prin prorocul Ieremia, VII. 20. Și în fine: «Și eu voiu începe a te bate pe tine, perde-te-voiu pentru păcatele tale. Tu vei sămâna și nu vei secera, tu vei stoarce maslină, și nu te vei unge cu unt de lemn, și strugurul, și nu vei bea vin, și vor perì nelegiuirile poporului meu», zice prin prorocul Michea, VI, 13—15.

Așadară toate relele vin pe pământ ca pedeapsă pentru păcatele oamenilor. Deci cei păcătoși să se îndrepteze, iar cei drepți să se ferească să nu cadă și ei în ispita păcatului. Dar să vedem acum, iubiți ascultători.

IV.

Cum poate scăpa cel păcătos de pedepsele păcatelor sale înaintea lui Dumnezeu, adecă în cazul nostru, *cum se pot îndreptà furii și tâlharii de păcatul lor* și peste tot, aceia, cari au nedreptățit pe cineva cu ceva.

Două sunt mijloacele prin cari se poate mântuì omul de păcatul furtului, și acelea sunt: ***întoarcerea de bună voie a lucrului străin înapoi și pocăința.***

Celce a păgubit pe cineva cu ceva, înainte de toate trebue să întoarcă de bună voie lucrul străin înapoi, ori să dee despăgubire pentru el dacă nu-l mai poate întoarce înapoi și apoi să se pocăiască. Aceasta o poruncește însuș Dumnezeu în cartea III. Moisi VI. 1– 5, unde zice, că: sufletul, carele va păcătuì și va greșì, și va întoarce răpirea care au răpit și înșelăciunea care a înșelat, și lucrul care i-s'a încredințat lui; și lucrul perdut, care l-a găsit, și tot lucrul, pentru care a jurat strâmb, și va plătì lucrul acela întreg, și pentru greșala sa va aduce Domnului jertfă, și se va ruga pentru el preotul înaintea Domnului: se vor ierta lui toate câte a făcut și a greșit. Iar în Testamentul nou la Ev. Luca XIX. 8 vedem, că Domnul nostru Isus Hristos numai atunci a mărturisit pe vameșul îmbogățit prin nedreptăți, pe Zacheiu, de fiu a lui Avraam, adecă de mântuit de fărădelegile sale și prin urmare de moștenitor împărăției cerești, dupăce acela s'a declarat, că jumătate din averea sa o dă săracilor și întoarce împătrit paguba tuturor celor ce i-a nedreptățit cu ceva.

Celce nu vrea să dea lucrul străin înapoi, ori să dea despăgubire pentru el, acela nu poate căpăta iertare de păcate; deci nici preotul nu-l poate deslega în taina mărturisirei și nici la sf. cuminecătură nu-l poate slobozì. Aceasta ni-o spune și fericitul *Augustin* când zice: «Dacă lucrul pentru carele s'a făcut păcatul se poate întoarce, dar nu se întoarce înapoi — atunci nu se face pocăința, ci fățărnicie». Chiar să fi suferit cineva temniță pentru lucrul străin, acela totuș trebue să-l dea înapoi, dacă poate, căci până atunci nu se poate îndrepta nici înaintea lui Dumnezeu pentru păcatul său.

La întoarcerea lucrului străin trebue să avem în vedere următoarele: Lucrul străin trebue dat înapoi la acela dela care s'a înstrăinat, ori în lipsa aceluia, moştenitorilor lui, iar în lipsa acestora să se dea săracilor, ori să se folosească spre scopuri de binefacere. — Dacă cel vinovat se teme a-l da înapoi în persoană, atunci să-l dea înapoi prin mijlocirea preotului în taina mărturisirei, carele îi va justifica predarea prin revers dela proprietar, ori să-l pună la loc, de unde proprietarul să-l afle sigur. — La întoarcere trebue întors şi folosul de pe timpul cât lucrul acela a stat în mână străină. — La întoarcere şi despăgubire sunt datori şi ceice s'au împărtăşit din lucrul străin. — Celce nu mai poate întoarce înapoi tot ceeace a înstrăinat, e dator a întoarce atâta cât poate. — Celce din cauza sărăciei ori din cauza altor pedeci nu poate întoarce înapoi îndată lucrul străin, trebue să-l întoarcă îndată ce va putea, dar trebue să se silească a-l putea întoarce cât mai curând. — In urmă, cel ce din orice cauză neatârnătoare de el nu poate întoarce niciodată înapoi, acela e dator să se roage lui Dumnezeu pentru păgubaş, pentru ca să-l despăgubească Dumnezeu din darurile sale cele bogate în vieaţa aceasta şi în vieaţa viitoare.

Că nici pocăinţa fără întoarcerea lucrului străin înapoi — dacă se poate — şi nici întoarcerea lucrului străin înapoi fără pocăinţă nu foloseşte nimic, întocmai cum nu poate sbura nici pasărea numai cu o aripă, — ne adevereşte următoarea întâmplare: Un om bogat, carele avea multe avuţii străine la sine, îmbolnăvindu-se de moarte de o aprindere grea la o mână, a chemat pe preot la sine ca să se mărturisească. Preotul a şi venit şi între alte păcate mărturisindu-i că are avere străină în mânile sale, preotul i-a dat sfatul să o întoarcă înapoi, căci până atunci nu poate să-l deslege de păcate şi să-l cuminece şi nici să-i facă sf. maslu. Auzind aceasta bogatul, a zis preotului: Dacă aş întoarce înapoi toată averea străină, atunci cei trei copii ai mei mi-ar rămânea pe strade cerşitori. Văzând preotul îndărătnicia bogatului plin de lăcomie şi de nedreptate, s'a folosit de o apucătură pentru ca să-l înduplece la o pocăinţă mântuitoare. Bine, a zis preotul, eu ştiu un leac sigur, pentru ca să te vindeci, dar te-ar costa foarte mulţi bani. — Să ne coste chiar şi mii, a zis bogatul, dau oricât, numai să mă vindec. — Trebue să-ţi ungi mâna cu unsoare topită din mâna unui om viu, a zis preotul, şi bolnavul îndată a chemat pe cei trei fii ai săi, dar nici unul n'a voit să-şi arză mâna nici cât de puţin pentru tatăl lor. — Iată fiii tăi, i-a zis atunci preotul, nici unul nu vrea să-şi arză mâna nici cât de puţin, nici chiar numai o mână pentru tine, şi tu eşti gata să te arunci întreg pentru ei în focul cel de veci. — Auzind aceasta bogatul, s'a luminat, şi întorcând tot înapoi s'a mântuit de păcat şi a murit liniştit în nădejdea vieţii de veci.

Dar să sfârşesc.

In cele zise până acì v'am arătat, iubiţi ascultători, ce este dreptul de proprietate, care este scopul averii şi cari sunt mijloacele iertate pentru câştigarea averii. Dumnezeu a dat omului avere ca să se susţină pe sine

şi familia sa şi pentru-ca să ajuture pe cei lipsiţi şi să aducă jertfă lui Dumnezeu, iar ca mijloace pentru câştigarea de avere sunt iertate numai moştenirea, dăruirea şi munca dreaptă. — V'am arătat apoi cine sunt furii şi tâlhari şi cari sunt cauzele cari îi duc pe aceştia la păcat, adecă: lenea, lăcomia şi desfrânarea. — Apoi v'am arătat ce pedepse îi ajung pe furi şi pe tâlhari, mustrarea conştiinţei (provenită nu atât din părerea de rău, că au vătămat pe Dumnezeu, ci mai mult din frica de pedeapsă,) apoi ruşinea, paguba, închisoarea, blăstămul, moartea trupească şi moartea sufletească, cari pedepse îi ajung nunumai pe ei, ci şi pe familia, poporul şi ţara lor, ba şi pe lumea întreagă. Iar în urmă v'am arătat, că de păcatul furtului se poate mântuì cineva numai întorcând lucrul străin înapoi — dacă se poate — şi pocăindu-se.

Şi dacă ne punem întrebarea, că: ce îndeamnă pe oameni la rău? Răspundem, că: diavolul, carele se încuibă în inima lor; căci precum ne spune Ev. Marcu VII. 21—22: «Că dinlăuntru, din inima oamenilor ies cugetele cele rele, şi preacurviile, curviile, uciderile, furtişagurile, lăcomiile, răutăţile, înşelăciunile, faptele de ruşine, ochiul viclean, hula, trufia, nebunia». Deci pentru ca să nu cădem în vre-un păcat, trebue să alungăm din inimile noastre cugetele cele rele făcând rugăciune mereu, şi postind şi făcând milostenie cu fapta şi cu cuvântul; iar de am făcut ceva pagubă deaproapelui nostru, să o întoarcem înapoi şi să ne pocăim. Cei ce au avere străină în mânile lor, să urmeze lui Zacheu, întorcându-o înapoi şi făcând milostenie săracilor; iar ceice din cauza sărăciei nu mai pot întoarce lucrul străin înapoi, aceia să urmeze tâlharului de pe cruce ce s'a pocăit, căci: «Ce folos este omului, de ar dobândì lumea toată, iară sufletul său îşi va pierde, sau ce schimb va da omul pentru sufletul său» (Mat. XVI. 26). Lucraţi, cruţaţi şi vă rugaţi, dar precum ne spune Domnul nostru Isus Hristos: «Nu vă adunaţi vouă comori pe pământ, unde rugina şi moliile le strică şi unde furii le sapă şi le fură. Ci vă adunaţi vouă comori în cer, unde nici rugina, nici moliile nu le strică şi unde furii nu o sapă, nici o fură» (Mat. VI. 19—20); «daţi milostenie... Că unde este comoara voastră, acolo va fi şi inima voastră» (Luca XII. 33—34). Amin.

Gavriil Hango,
presbiter.

Lucrează în spiritul rugăciunii, cercetează lucrurile acestei lumi, căci aşa îţi porunceşte datoria chemării tale, dar priveşte-le numai cu un ochiu, pentruca celalalt să-ţi fie mereu aţântit spre lumina cea vecinică. Ascultă pe înţelepţii lumii, dar ascultă-i numai cu o ureche, pentruca ceealaltă să-ţi fie gata mereu a asculta tonurile blânde ale cerescului tău Părinte. Scrie numai cu o mână, iar cu ceealaltă te ţine de vestmântul Domnului, precum se ţine pruncul de vestmântul părintelui său. Fără această măsură de precauţiune ţi-ai frânge capul de pietrile dure ce le întâlneşti în cale... Binecuvântă-mă Doamne!

A. M. Ampère, fizician francez renumit (1777—1836).

MIŞCAREA LITERARĂ.

I. CĂRŢI.

Biserica Catedrală dela Mitropolia ortodoxă română din Sibiiu, de Dr. Il. Puşcariu, Dr. M. E. Cristea şi M. Voileanu. Sibiiu Tipografia arhidiecezană 1908. 194 pg. 4°.

Catedrala Mitropoliei noastre, aşa cum se înalţă între vechile ziduri săseşti ale Sibiiului, strălucitoare, ca Sionul împăratului Solomon din Ierusalim, şi înfrumseţată, ca o tineră mireasă întru podoabele sale, este, fără îndoială, o clădire măreaţă şi cuceritoare. Pentru aceia însă, cari trecând preste desfătarea ochiului trupesc, ne îndreptăm privirile sufletului în trecutul bisericii noastre, măreţia Catedralei nu răsare numai din maiestatea stăpânitoare a boltiturilor sale sau din strălucirea în largi depărtări a turnurilor sale aurite, ci această măreţie sporeşte şi se înalţă, mai vârtos, prin *valoarea istorică şi naţională* a fiinţării sale.

E măreaţă catedrala noastră, câtă vreme idea întemeierii ei am moştenit-o dela Şaguna şi câtă vreme ne înfăţişează desăvârşirea şi încununarea apostoleştilor lui străduinţe pentru reînfiinţarea vechii mitropolii ortodoxe din Ardeal.

E monumentală catedrala noastră, pentrucă este întruparea unui sfânt ideal al părinţilor noştri.

Şi ne e scumpă catedrala noastră, pentrucă este o mărturie clasică despre tăria credinţii şi a simţului religios, gata de jertfire, al poporului românesc.

Sub raportul acesta, oricât ar lăsa de dorit măestria alcătuirii şi curăţenia stilului ei, catedrala este o operă monumentală; este *opera străduinţelor nobile şi a daniilor de bunăvoie ale unui neam de oameni oropsiţi şi săraci.*

Pe temeiul acestor consideraţiuni socotim, că este a se apreţia şi *monografia* catedralei, alcătuită, din încredinţarea Venerabilului Consistor arhidiecezan, de cei trei sfetnici înalţi ai bisericii noastre şi apărută de curând, sub titlul de mai sus.

Monografia aceasta nu este altceva, decât cronicarul credincios, care ne povesteşte domol şi amănunţit toate fazele şi momentele de însemnătate cari alcătuiesc istoricul acestei zidiri, dela ideie şi până la plăsmuire.

Şi era de lipsă povestea acestui cronicar, pentruca oricine o va ceti — şi cine nu va ceti-o? — să aibă prilejul a admira înc'odată luptele şi stăruinţele de fier ale acelui Şaguna, care n'a pregetat a străbate împărăţia noastră întreagă, ca să strângă milostenie pentru o biserică corăspunzătoare demnităţii episcopiei sale şi a poporului său; să aibă prilejul a resimţi apoi înc'odată acele momente de duioasă însufleţire şi de sfântă bucurie, care i-au pătruns sufletul în timpul zidirii şi mai ales la praznicul cel de obşte al sfinţirii ei, — momente, cari cu multă căldură şi sinceritate

se oglindesc în partea a treia şi cea mai frumoasă a lucrării, scrisă de părintele protosincel *Dr. Cristea.*

Şi câtă vreme monografia catedralei va împodobì, ca un frumos album bisericesc, biblioteca preoţimii noastre, a celei de acum şi a celei viitoare, ea va stârnì în sufletul tuturora o evlavioasă aducere aminte de suferinţele şi jertfele părinţilor şi 'n acelaş timp dorinţa ferbinte: ca toţi cei, cari vor slujì lui Dumnezeu în această catedrală să fie la înălţimea frumuseţii şi importanţei sale istorice, pentruca astfel în plăzmuirea ei cea tare să se închege, ca într'un vecinic simbol, *Credinţa în Dumnezeu şi dragostea de neam, de limbă şi de lege, care ne-au păstrat-o smeritele bisericuţe de lemn ale strămoşilor.*

Gh. Tulbure.

Praelectiones de liturgiis orientalibus habitae a Maximiliano principe Saxonie, Tom. I. Friburg 1908. Preţul 6 cor.

Despre această scriere, pe care nu o cunoaştem încă, se află în fascicolul III. al revistei rom.-cat. «*Teologisch-praktische Quartalschrift*» apărut de curând, următoarea dare de seamă, pe care o traducem aproape întreagă:

Dupăcum titlul ne spune, această scriere conţine prelegerile pe cari le-a ţinut Alteţa Sa Maximilian principe de Saxonia, ca profesor la universitatea din Friburg în Elveţia, despre liturgiile orientale. Astfel de prelegeri a mai ţinut pe vremuri profesorul Nilles S. I. în Innsbruck, dupăcum se poate cunoaşte din al său Kalendarium utriusque ecclesiae. Oraşele Freiburg şi Innsbruck au universităţi internaţionale, la cari este cu putinţă să se trateze şi asemenea chestiuni speciale; la institutele diecezane ori chiar şi la universităţile ai căror ascultători sunt candidaţi cari se află nemijlocit înaintea sfinţirii pentru treptele mai înalte (diacon, presbit şi episcop), prelegerile trebue să se mărginească numai la liturgia romană şi au să trateze în cursul unui an de şcoală întreg terenul extins al liturgicei. Între asemenea împrejurări nu mai rămâne timp pentru a trata liturgia comparativă, ci cel mult la unele partii se mai pot lua în considerare şi cultele înrudite. Cu atât este mai mare meritul principelui Maximilian, că a avut curajul să ţină prelegeri despre liturgiile orientale şi să le facă cunoscut cuprinsul lor şi publicităţii. Ce e drept şi până acum am avut lucrări pe acest teren dela Nilles, Denzinger, Daniel iar în timpul mai nou dela Baumstark Anton şi dela alţii, — dar lucrarea Alteţei Sale ne înlesneşte esenţial orientarea pe întreg terenul acesta spinos. Aceasta lucrare vrea să aducă un servit ştiinţii şi totodată să pregătească calea, pe care urmând popoarele creştine orientale atât de împrăştiate, să se re'ntoarcă la biserica romană.[1] Deja Leo al XIII-lea a avut în vedere această cale şi s'a pronunţat cu mult respect asupra vechimei şi a vredniciei ritului oriental.

[1] La biserica romană, nu se poate „re'ntoarce" biserica ortodoxă a Răsăritului, căci n'a făcut parte niciodată din biserica romană, ci *aceasta* a rupt legăturile de universitate cu constituţia bisericii vechi creştine. *N. R.*

Greutatea unei asemenea lucrări este evidentă, dacă luăm în considerare, că profesorul are să adune roade de pe un câmp încă puţin cultivat, iar ascultătorii fără aparat literar au să-şi culeagă cunoştinţele numai din gura profesorului, putându-se pe lângă aceasta întreba în fiecare oară dacă au câştigat sau nu vre-un grăunte folositor pentru formarea lor în vederea activităţii pastorale. Fără ajutorul unui preot, care cunoaşte riturile din praxă, unui autodidact îi va fi peste putinţă să înţeleagă exact termini ca: ectenii, condac, stihiră, tropar etc. cari nouă ne sunt străini de tot. Chiar un Ieronim s'a convins, că pentru a învăţa evreeşte are trebuinţă de un ovreu, care să-l înveţe sunetele aspre ale limbii evraice. Celea mai mari greutăţi ale studiului riturilor orientale zac în trebuinţa de a stăpânì bine limbile orientale: siriacă, coptică, armeană etc. Profesorul Dr. Bickel posedea cunoştinţele de limbă necesare şi se purtase cu gândul să se ocupe de liturgiile orientale, în legătură cu traducerea părinţilor bisericeşti, dar n'a trăit ca să-şi execute planul.

Tomul prim al acestei lucrări, care se va continua, conţine o întroducere în toate liturgiile orientale, şi în ea se tratează despre autenticitatea, vechimea, valoarea dogmatică şi morală, despre legătura liturgiilor orientale cu cele apusene etc. Ca aceea formă care a servit de bază pentru toate liturgiile, înaltul autor nu socoteşte a fi liturgia cuprinsă în cartea a opta a constituţiunilor apostoleşti, precum cercă să dovedească Dr. Probst într'o scriere apărută în 1870, — ci crede împreună cu Brigtman că ar fi existat un *original antiohean* care a servit ca model, dar îi atribue acestei păreri numai magnam verisimilitatem. Ceeace n'am aflat în acest capitol al cărţii, e răspunsul la întrebarea: de ce s'au compus în Orient atâtea liturgii diferite, pe când în Occident nu? Fără îndoială la aceasta a contribuit mult ivirea certelor şi a sectelor trinitare, dar înainte de toate jurisdicţiunea episcopilor in rebus liturgicis; căci altcum n'ar fi fost cu putinţă, ca doi episcopi apropiaţi, ca Vasilie şi Chrisostom, să-şi permită a face modificări liturgice atât de esenţiale.[1] La aceasta s'a mai adăogat şi indiferentismul credincioşilor după încetarea persecuţiunilor şi cerinţa de a se prescurta serviciul divin. Număroasele liturgii diferite se reduc la 4 familii: 1) a sf. Iacob din Ierusalim, 2) a sf. Marcu din Alexandria, 3) a sf. Tadeu din Mesopotamia, 4) a sf. Ioan din Efez. Din aceste familii s'au desvoltat liturgiile: greceşti, cea armeană, coptică etc. In locul acestor deducţiuni extinse putea să ne lămurească mai uşor acelaş lucru un arbore genealogic, de felul celui al gradelor de înrudire.

Recensentul mai scoate apoi la iveală, că în liturgiile orientale s'ar afla mărturisirea unor credinţe ale bisericei occidentale (?) şi că sunt nepractice din cauza duratei lor, iar cărţile liturgice din cauza volumului mare ce-l au. Deasemenea s'ar arăta în cartea prinţului Maximilian, că în liturgiile orientale lipseşte corectitudinea critică, iar la cler şi popor ar

[1] Explicarea aceasta nu e tocmai exactă. *N. R.*

exista un mare contrast între cult şi obiceiuri. Dar adauge recensentul: o asemenea învinuire s'ar putea aduce şi bisericei apusene, căci stă în legătură cu humana fragilitas.

În al doilea capitol al lucrării se vorbeşte despre clădirile bisericeşti, despre iconostas, altar, despre vasele şi îmbrăcămintele sfinte. În această privinţă aduce mai bune servicii euchologiul de Rajewsky, fiindcă ne arată totul în ilustraţiile cari îl împodobesc. Explicarea istorică a originei vestmintelor e lăsată la o parte, pentrucă o încercare de acest fel se află în opul mai nou alui P. Braun S. I.

La sfârşitul cărţii se află şi un călindar, cum s'a mai publicat şi de P. Nilles. Volumele cari vor urma se vor ocupa de singuraticele liturgii orientale în special.

Stilul textului latinesc este foarte cursiv şi uşor. Prin această calitate, opul se recomandă şi unui public din alte ţări. Atât poate să afle fiecare s'ar ocupa cu această carte, fără să-şi facă ca problemă a vieţii studiul liturgiilor orientale, că pe lângă liturgia romană mai există în grădina lui Dumnezeu încă multe straturi din cari se ridică spre cer miresmele multor flori bine mirositoare.

Laudă şi cinste se cuvine opului şi nu mai puţin şi înaltului său autor.

Trad. *N. B.*

Schiţa monografică a Sălagiului, întocmită de *Dr. Dionisie Stoica* şi *Ioan P. Lazar* 1908 pp. 326. Asupra acestei scrieri bine apreciate vom reveni în nrul viitor.

II. REVISTE.

Fiind literatura noastră bisericească de tot săracă în publicaţii sistematice de valoare mai mare, ne-am hotărît să deschidem această rubrică permanentă unde se vor pomenì revistele, ce sosesc la redacţie, scoţându-se la iveală îndeosebi chestiunile ce privesc mai deaproape preoţimea noastră şi amintindu-se articolele mai de valoare.

Candela, foaie bisericească-literară, pornită la 1 Iulie 1882 în Cernăuţi la iniţiativa arhiepiscopului şi mitropolitului Silvestru, preotul vrednic şi omul de ştiinţă distins îndeosebi prin cuvântări bisericeşti şi cărţi didactice-religioase ca şi prin o rodnică activitate publică. Intâiul redactor de scurtă vreme a fost preotul şi mai apoi prof. *Dr. Vas. Mitrofanovici,* care precizează scopul revistei în: «a face pe păstorii de suflete cunoscuţi cu progresele cele mai alese pe terenul ştiinţei teologice, a le da indicări binechibzuite în chestiuni grele şi încurcate din praxa pastorală şi a-i aduna într'un focar comun la o legătură mai strânsă». În anul următor (1883) se retrage prea împovorat de muncă în alte direcţii, lăsând grija redacţiei arhipresbiterului *Artemie Berariu,* dovedit de bun îndrumător prin articoli de cuprins practic pentru preoţime şi prin predici în graiu poporal. Din 1905 primredacţia trece în mâna prof. *Dr. Emilian Voiutschi,* întovărăşit la administraţie ca şi la redacţie de prof. *Dr. Teodor Tarnavschi,*

harnici luptători ai adevărului, ai dreptății și virtuții. Autori ai mai multor temeinice studii sistematice și predici cuprinzătoare, ce lămuresc adevărurile bisericei noastre și îndrumă vieața sufletească a credincioșilor.

Anul trecut și-a sărbătorit revista iubileul de 25 ani, sub patronagiul arhiepiscopului și mitropolitului Dr. *Vladimir de Repta,* profesorul cuminte de odinioară, fruntașul bisericei de acolo, muncitor fără preget și mai apoi vlădica înțelept. Cu această ocazie s'a desvălit tabloul colecției de până acum cu părțile științifice și practice. Terenul științific a fost brăzdat și este cultivat de profesorii facultății de teologie, însoțiți de alți teologi de acolo și de aiurea, atingând prin recenziuni amănunțite și destrămând prin dese studii bazate aproape toate chestiunile de dogmatică și morală, revărsând lumină prin cercetări îndelungate asupra trecutului istoric ca și a chestiunilor de drept bisericesc, de pastorală și liturgică. Partea practică se înfățișează într'un bogat repertor de predici pentru Dumineci și sărbători, la diferite ocaziuni solemne și acte din vieața creștinilor precum și în îndrumări privitoare la chemarea, rostul și misiunea preotului, dându-se indigitări și rezolvându-se o seamă de chestiuni nehotărîte, dubioase.

Numărul din urmă al anului acestuia cuprinde studii de cercetări științifice neisprăvite, ca «Vieața și activitatea sf. apostol Paul», de *prof. Dr. V. Gheorghiu,* și «Plângerile lui Ieremia», traduse din textul masoretic și comentate de *Dr. O Isopescul,* asupra cărora ne vom întoarce, când le vom aveà complete în ediție separată.

Răvașul, revistă culturală ilustrată, anul VI, apare de 2 ori pe lună sub direcția părintelui protop. *Dr. E. Dăian* în *Cluj.* «Creștinesc în fond, românesc în spirit, literar în formă», «Răvașul» caută înviorarea vieții sufletești prin cuprinsul său *creștinesc,* prin lățirea adevărurilor creștine și prin bucăți de literatură sănătoasă. Programul e cuprins în mărturisirile: «că îmbunătățirea stării unui popor, care prin cursul unor lungi veacuri a ajuns unde se află, nu se poate face între împrejurări normale, care singure pot venì în socotință, decât printr'o răbdătoare și stăruitoare lucrare culturală. Cultura poporului nostru își are obârșia în biserica creștină. Creștinismul este substratul întregii noastre vieți; numai printr'o regenerare a vieții noastre religioase, morale, ne putem înviora vieața sufletească și ca individualitate și ca popor. De aceea ne punem întru toate pe temelia creștină, căutând să statornicim echilibrul și armonia sufletească a culturei cu adevărurile creștine, condiționat fiind dela această armonizare, orice progres serios» și se întregește apoi direcția revistei în Nr. 3: «În chaosul frământărilor de tot felul, în care azi cele mai opuse direcțiuni de idei se încrucisează una cu alta: socialismul internațional cu naționalismul, materialismul cu idealismul; democrația cu demagogia și aristocrația și știința cu credința», căutând să aducă în armonie nizuințele bune a tuturor celor de bună credință, va propoveduì pe baza învățăturilor creștine un naționalism curat, fără șovinism, un idealism senin, dar sănătos și rodnic de fapte bune, o democrație cinstită, fără fanfaronade demagogice, în care aristocrația spiritului înălțat prin adevărata cultură a minții și a inimei, să

alcătuiască singura elită, generoasă, iubitoare de massele largi şi bine cârmuite. Iar peste toate şi ca temei al tuturor nizuinţelor noastre, vom arăta că adevărata ştiinţă nu contrazice ci întăreşte credinţa, iar religiunea cea adevărată, întemeiată pe o ascultare raţionabilă de biserica creştină, este izvorul cel mai puternic de înviorare, regenerare şi întărire a neamului nostru». În alvia largă a acestui program nu tocmai lesne de tradus în faptă, munceşte conştienţios şi cu sârguinţă fără pretenţii de a croì curente şi fără râvnă de a pune stăpânire preste toate. În cadrele lui încape cuvântul mântuirii sufleteşti alături de cuvântul artei înălţătoare de suflet, având colaboratori încălziţi la suflarea prielnică a *curentului românesc* ce s'a statornicit în literatură, se dau bucăţi, unde intelectuali mireni fac apostolie religioasă, pentru reformarea relelor, ce se revarsă pe urma lipsei de adevărate convingeri religioase, cuprinzând teren tot mai larg corupţiunea moravurilor vechi şi bune. Se găsesc bucăţi de literatură informativă, notiţe preţioase despre lucruri vechi, desgropări de fapte şi oameni (mai ales bisericeşti) vrednici a fi cunoscuţi. Uneori se ridică împotriva liber cugetătorilor cari atacă toate problemele morale cerute de viaţă şi propuse de creştinism: «De minune, că reformatorii de azi ai eticei prezintă moralul creştinesc ca o moralitate de un grad inferior, ei vor cu orice preţ să ne reducă între grilajul motivelor pedepsei şi premiului, şi să ne arete lumei ca pe nişte sclavi. Nici acesta nu-i lucru curat şi e cel puţin o preocupare.

«Programul moralului creştin este: Fiţi desăvârşiţi precum tatăl vostru din ceruri desăvârşit este; cine ţine la acest program nu se teme de iad şi nu aşteaptă raiul, ci face binele pentrucă îşi trăieşte traiul în D-zeu. Aceasta e şi chemarea noastră: să trăim vieaţa întru Dumnezeu şi în măsura în care ne-am nizuit spre ideal, în măsura aceea ne-am întărit în lăuntrul nostru şi-am devenit fericiţi; pentrucă în noi a fost raiul... («Nizuinţe etice») alteori acel preot al artei, care e eminamente şi preot alui Hristos, — care e Agârbiceanu, — cu măiestria artistului ne dovedeşte cum singurul razim al nesiguranţei omeneşti e credinţa în Hristos: «...Şi când mă gândesc că numai omul, cel mai desăvârşit organism din vieaţa planeţei noastre, priveşte cu teamă, neîncrezător, neştiutor la fiecare zi ce-i vine, în ceasul acesta de dimineaţă mintea mă duce departe la alte consideraţii, la alte observări.

«E drept că unii astronomi, ba chiar ţăranii noştri, unii din ei, din câteva semne, îndelund observate, cam dau cu socoteala, de va fi vreme bună ori rea... Dar oare este astronom, este filozof, află-se ţăran pe lume ori babă vrăjitoare, care să-mi poată spune ce voi păţì astăzi..? . .Şi totuş, ca cineva să-şi înceapă cu temei o zi de muncă trebue să fie sigur cel puţin de atâta că nu va trăì înzadar, că munca ce va pune-o în aceea zi nu se va împrăştia în cele patru vânturi... căci «dacă noi oamenii va fi să trecem prin vieaţă purtând cu noi în suflet vecinic această nesiguranţă chinuitoare, ar trebuì vrând-nevrând, să ne pierdem nădejdea, voia

de muncă, dorul de vieaţă». Dar precum «de cu seară, de cu noapte, chiar de către ziuă puţini pot proroci viitorul zilei de azi, iar dela apariţia stăpânului (soare) însă e mai uşor; tot aşa nesiguranţa de pe vieaţa omenească, dela cel mai simplu până la cel mai desăvârşit complex al actelor omeneşti, — a alungat-o numai şi singur Impăratul şi stăpânul: Iisus Hristos»... a alungat din sufletul cui vrea să-l urmeze «teama de ce va fi cu mine» nu prin teorii filozofice, căci acelea într'o zi te înalţă într'alta te deprimează — dupăcum eşti dispus: nici prin cercetări şi date ştienţifice, căci acelea ştim cu toţii cât sunt de nesigure, aşa că la trei-patru veacuri se pune tot alt fundament cutărei şi cutărei ştiinţe, ci Iisus a făcut această adevărată mare minune, prin credinţă. Prin credinţa care e neasămănat mai mult decât ştiinţa şi decât toate ştiinţele laolaltă. Prin credinţa care nu-i altceva — obiectiv luată — decât descoperirea acelor adevăruri, cari taie mai adânc şi mai esenţial în vieaţa noastră sufletească, — ori individual ori colectiv socotită. — Prin credinţa, care a strălucit aşa de mult odată, care-i aşa de hulită şi despreţuită astăzi, — care va lumina iarăş mâne. Şi credinţa aceasta, indicând pe scurt, ne scapă de teama, de nesiguranţa vieţii, prin trei ajutoare — ele însele adevăruri vecinice. Intâiul e ajutorul dat minţii prin adevărata pricepere a vieţii şi a rostului nostru în ea. Al doilea ajutorul dat inimei prin convingerea că Dumnezeu poartă grijă de noi. Al treilea ajutor pe-o formă şi minţii şi inimii dat prin convingerea, că nimic nu e în lume de aşa preţ încât perzându-l să-ţi perzi şi nădejdea. Gândiţi-vă puţin — ori dacă vreţi mult — ş'o vieaţă întreagă la acestea trei ajutoare, şi băgaţi de seamă dacă nu vine din ele singura siguranţă în vieaţă, dacă este ştiinţă ori filozofie, ori altă credinţă, care să poată da aceste trei ajutoare?... («Ceasuri de dimineaţa».)

Amvonul, organul societăţii clerului român. «Ajutorul» din Bucureşti, — anul al XI-lea.

Societatea preoţimei deacolo «Ajutorul» precum numele o vădeşte e un fel de tovărăşie de binefacere şi ajutorare şi s'a înfiinţat, dupăce prin secularizarea averilor mănăstireşti instituţiile de ajutorare a neputincioşilor s'a luat din mâna clerului mizer şi slăbănog orice sprijin, căutându-se deci refugiu de sărăcie — şi îşi are organul său.

Intâia încercare de înşghebare a societăţii s'a făcut pela 1870, sub prezidiul părintelui diacon, acum Arhiepiscop şi Metropolit al Moldovei şi Sucevei *D. D. Parteniu,* însă din vina mediului încunjurător şi a împrejurărilor neprielnice a rămas fără izbândă, sămânţa n'a adus roduri izbăvitoare, dară nici n'a putrezit. La 1877 sub povăţuirea Metropolitului *Calinic Miclescu,* preoţimea a dat fiinţă societăţii, care la început se îndeletnicea mai mult cu adunarea fondului, ce sporea încet, decât cu ajutorarea. Abia dupăce, în virtutea obiceiului boieresc de pe vremuri, inimile încep să se deschidă, oameni de bine aduc darul lor şi mai ales Arhiereii se disting prin lăsăminte, sub conducerea preşedintelui, azi arhiereul *Calist Botoşeneanu,* societatea «mama orfanilor şi a văduvelor» se înfiripă

deabinele. Scopul ei este «ajutorarea văduvelor şi orfanilor preoţilor decedaţi, foşti membri ai societăţii şi mai departe a ajutora familiile ai căror membrii n'au făcut şi nu fac parte din această societate» întrucât îngădue «fondul de azistenţă» înfiinţat pe lângă cel al societăţii «pentruca pe deoparte să se poată alina durerile, iar pe de altă să servească inimilor generoase şi în viitor, ca casă de încredere şi aşa cu avutul lor să vie în ajutorul lumei suferinde şi aci». Fondul societăţii se urcă la suma de 243.525,81 lei, dupăce în decursul vremii a împărţit mai tot atâtea ajutoare: 152.313,25 lei, şi merge sporind, de când societatea e recunoscută de persoană iuridică (1895) şi are 4 filiale în: T.-Vestei, Giurgiu, T.-Măgurele şi Câmpu-Lung dupăcum însuş clerul sporeşte în bună stare, de când s'a înstăpânit legea, care le asigură existenţa (1894) şi lumea azistă cu mângăiere la înălţarea Bisericii naţionale prin puterea de muncă şi râvnă tot mai mult desinteresate a nouălor elemente recrutate din cele două feliuri de seminare ca şi din şirul licenţiaţilor în teologie.

Cum astăzi nu mai poate exista societate fără nizuinţe culturale, anul acesta «Ajutorul» şi-a clădit local propriu «unde preoţii prin conferenţe şi prin consfătuiri frăţeşti să se lumineze unul pre altul[1]». Scopul şi l-a mai lărgit apoi prin «a clădì aziluri pentru infirmi, o şcoală pentru orfanii minori şi în fine a înfiinţa o bibliotecă proprie pentru cultura intelectuală a membrilor» şi în fine susţine organul «Amvonul», în care (nrii 2 5) se fac lungile rapoarte şi dările de seamă despre mersul societăţii,[2] se publică cuvântările răspânditoare de mirezmele binefacerilor şi mulţămirea pentru dragostea de a ajuta, se dau îndemnuri calde pentru îndreptarea morală şi sprijinirea scopurilor bisericei («Raportul actualului preşed. Chiriac Bidoianu, la sărbarea patronilor societăţii), încolo se discută chestiuni privitoare la trebuinţele preoţimei dela sate, deosebindu-se art. «Revista intereselor papistăşeşti dela noi din România» şi «Uniţii faţă de biserica dominantă a statului român», care scoate la iveală cum învrăşbirile de interese particulare — dela Academie — sunt substratul unor vehemente atacuri la adresa bisericei ortodoxe a statului, îndreptate prin diferite ziare şi reviste. Autorul luând apărarea, încearcă a lămurì, că revărsarea *conştiinţii naţionale* nu-şi are izvorul în *unire* câtă vreme a existat şi s'a vădit în atâtea acte premergătoare din vieaţa Românilor, cari cu toată greutatea copleşirei slavone n'a putut fi împedecate...

— Despre altele în viitor. Preot ***P. M.***

Revista catolică ungurească: «Katholikus Szemle», în nrul său din Octomvrie, pe lângă materialul obicinuit, publică un interesant studiu despre *Tolstoj,* marele sărbătorit al Rusiei. Autorul *(Dr. L. Kocsis)* caracterizează în chip destul de judicios şi obiectiv sistemul filozofic alui Tolstoj,

---

[1] Înfiinţată în 30 Iunie a. c.

[2] Ce urît se ţese după „imnul ocazional *„cu inimi umilite“*, după care se începe imediat servirea oaspeţilor *cu şampanie“* în atmosfera aceia, de multă binefacere caritară, care plutea în sala mare la inaugurarea noului local.

precum şi relaţiile lui cu Biserica ortodoxă rusească, de aceea ţinem să împărtăşim cititorilor noştri cel puţin pasagiile finale ale interesantului său studiu. El zice:

„. Intreg sistemul lui Tolstoj e clădit pe o contradicţie şi inconsecvenţă mare. Tolstoj spune, că n'are rost vieaţa individuală, de aceea să slujim binele de obşte. Dar ce este această obşte, dacă nu totalitatea individualităţilor cu aceleaşi netrebnice interese personale, pe cari Tolstoj le osândeşte?

«Tolstoj, ce e drept, a aflat deplină linişte în sistemul său, pe care l-a întrodus apoi şi în vieaţă, răspândind pretutindenea ideile sale. In buna credinţă, că a aflat adevărul, a pornit lupta mare şi curagioasă împotriva celor mai mari din duşmani, împotriva statului şi a bisericei ortodoxe. Zadarnic îl rugă Turgenyev chiar de pe patul de moarte: «Prietine, vezi ţi de socotelile literari! Talentul tău îl ai de sus, de unde este toată darea cea desăvârşită. — Dragul meu prieten şi mare scriitor al Rusiei, ascultă-mi rugămintea aceasta». Dar Tolstoj nu l-a ascultat, cu trup cu suflet a pornit marea propagandă, în slujba căreia a pus chiar şi plăsmuirile sale beletristice. Şi tocmai una din acestea: «Învierea» (cea din urmă) a provocat ruperea lui de biserica ortodoxă.

«A fost excomunicat (în 1901), aceasta însă a contribuit numai şi mai mult la preamărirea lui. Din toate colţurile împărăţiei ruseşti i-s'au ridicat osanale; în Moskva tineretul l-a sărbătorit în chip demonstrativ, în Petersburg i-au încununat chipul, şi o mulţime de aderenţi de-ai săi în scrisori deschise au rupt o cu biserica. Bătrânul Tolstoj a putut să vadă cum prind ideile sale. Şi într'adevăr ceice cunosc împrejurările ruseşti spun că influinţa lui Tolstoj e foarte mare şi adâncă. Dar oare care va fi efectul acestei înrâuriri? Nu de mult Tolstoj a condamnat cu asprime tendinţele revoluţionare ruseşti, cu toatecă o bună parte din crearea acestor stări nenorocite îi revine lui. Cum poate lua Tolstoj altora în nume de rău, dacă şi ei fac, ceeace a făcut şi el la rândul său: aleg din principiile altora, numai pe cele corăspunzătoare individualităţii lor proprii? Sunt mulţi în Rusia, cari întocmai ca şi Tolstoj şi-au pierdut credinţa din pruncie, încât au ajuns la nihilism. Ei bine, oamenii aceştia preamăresc în Tolstoj pe nihilistul, care, ca şi dânşii, nu dă nici o însemnătate vieţii *individuale* desconsideră cultura modernă, atacă instituţiile politice, sociale şi religioase şi tind la nimicirea oricărei autorităţi. Şi dacă sunt mai aprinşi la fire, de ce n'ar recurge la mijloace mai violente? Apoi cum să te miri, că bietul mojic din toată filozofia lui Tolstoj n'a înţeles decât cuvintele: «Pământul este al celui ce-l lucră»? Netăgăduit, altruismul său sincer are mare influinţă asupra omului, dar în concepţia aceasta scălciată nu-şi pierde oare orice influinţă salutară? Într'adevăr sistemul lui Tolstoj în întregimea sa e dezastruos, — ca apariţie culturală însă e foarte interesant şi — mângăitor. Proprie nu e altceva decât un refugiu dinaintea raţionalismului lipsit de orice mângăieri şi ca atare e de caracter universal. Trăsătura

aceasta fundamentală se încheagă şi din toate creaţiile sale beletristice, în cari ni se dau într'o puternică formă poetică învăţături adânci şi universale din istoria omenimei. Pentru aceea este aşa de mare Tolstoj ca scriitor şi pentru aceea este aşa de trainică temelia însemnătăţii lui în literatura universală. Vor uita oamenii ideile lui filozofico-religioase, romanele sale însă îi va încânta de-a pururea». *Informator.*

INFORMAŢIUNI.

Sinodul eparhial dela Caransebeş, ţinut în 21 Septemvrie v. pentru alegerea episcopului a fost condus de P. S. Sa părintele episcop al Aradului ca mandatar al I. P. S. Sale părintelui mitropolit *Ioan Meţianu.* Dintre 57 de voturi, părintele arhimandrit *Filaret Musta* a întrunit 41, părintele protosincel *Dr. I. Olariu* a primit 13 voturi, iar 3 bile au fost albe. A fost proclamat ales episcop al eparhiei Caransebeşului păr. Filaret Musta. Protocolul alegerii a fost transpus sinodului episcopesc pentru pertractare canonică şi substernere la Maiestatea Sa spre preagraţioasa întărire a alegerii. Se aşteaptă să urmeze preaînalta întărire.

Lumina electrică în biserică. In urma mai multor întrebări, congregaţiunea romană a riturilor a adus următoarea hotărîre cu privire la întroducerea luminei electrice în biserică:

Este oprit a se întrebuinţa lumină electrică nu numai pe altar, ci şi înaintea sf. altar, înaintea relicviilor şi a icoanei sfinţilor, în locul luminărilor şi al candelelor obicinuite. Pentru alte trebuinţe ale bisericei este permis a se întroduce lumina electrică, întru cât nu subversează intenţia de a întroduce o iluminaţie teatrală (S. Rit. Congr. d. d. 22 Nov. 1907). *La noi în catedrală încă s'ar cuvenì să nu lipsească de pe masa sf. altar luminările prescrise, în locul lampelor electrice de astăzi.* Nu trebue trecut cu vederea faptul, că luminările îşi au însemnătatea lor istorică şi mai ales simbolică, care face parte întregitoare din simbolismul frumosului nostru rit.

Drapelul în Nr. 109 publică observările unui preot în preajma conferinţelor preoţeşti întroduse şi în eparhia Caransebeşului. Din acele observări rezultă o nemulţumire cu introducerea conferinţelor preoţeşti şi un regret că s'a înăbuşit de cei dela conducerea bisericească mişcarea justă şi laudabilă a preoţimei de a se organiza în *reuniuni.* Căci preotul «crescut pururea în bruscări şi nesocotiri» (în seminarul diecezan de acolo — zice preotul) iar în activitatea sa pastorală tratat «cu nesocotire, neluare în samă, cu dictatură crasă» nu mai este întrebat ce dorinţe şi dureri are, — încă ar avea multe de spus şi ar trebuì să i-se dea ocazie să le spună. — Credem şi noi, că a sosit timpul să se preocupe preoţimea noastră din întreaga mitropolie de ideia unei organizări *în reuniuni,* cari în alte biserici

au dat roade bune şi folositoare. Cu aceasta chestiune ne ocupăm şi noi, fiind unul din punctele cardinale din programul revistei noastre. Cu atât mai mult ne bucurăm, că ea preocupă şi pe unii dintre preoţi. Vom reveni.

Behaismul. În Württemberg şi Bavaria s'a început propagandă pentru răspândirea unei secte teosofice mohamedane, numită behaism. Intemeietorul acestei secte nouă este persul Beha, care a murit în anul 1892 în oraşul Acco din Palestina. Lucrarea începută de dânsul a continuat-o fiul său Abba, care astăzi stă în fruntea unei comunităţi religioase constătătoare din peste un milion de aderenţi, numiţi behaişti, cari locuiesc mai ales în Persia, dar au început a face propagandă şi în alte ţări. Behaismul s'a ivit pe terenul islamismului şiitic, care primeşte de rigoare numai învăţătura cuprinsă în Koran, pe când tradiţiunei (Sonna) îi dă o interpretare mai liberală şi n'o consideră ca strict obligătoare, cum o consideră islamismul ortodox al sunniţilor. Beha s'a declarat pe sine ca cea mai nouă emanaţiune a spiritului mondial. Fiul său Abba a respins învăţătura islamismului despre raiu şi orice credinţă într'o altă lume, căci aceasta ar fi o superstiţie proprie numai religiunilor inferioare. Credinciosul behaist are să-şi câştige numai cultură şi bogăţie, căci la aceste se reduce problema omului pământean. Porunca iubirii deaproapelui, toleranţa religionară, egalitatea femeii cu bărbatul, înfrăţirea tuturor oamenilor pentru susţinerea pacii universale, — aceste sunt principiile behaiste împrumutate din islamism, creştinism şi francmasonism şi împreunate într'un sistem fantastic. Ovrei palestineni au transportat behaismul în Franţa, de unde s'a lăţit în Germania, şi aici a câştigat pe un oarecare Dr. Dreyfuss, care s'a făcut misionar behaism şi a întemeiat în oraşul Stuttgart o comunitate religioasă, din care fac parte persoane din societatea cultă. Propaganda face acum încercări să pătrundă şi în păturile poporului de rând. Behaişti cari cred numai în avere s'ar afla şi la noi.

In Peking s'a ţinut anul acesta o frumoasă serbare a păcii confesionale, la care au luat parte vre-o 800 persoane, cari aparţinea la 13 confesiuni creştine. Serbarea a fost pusă la cale de pastorul *Gen Ciau Hai*, care priveşte cu mare mâhnire sufletească desbinarea dintre creştini şi lucrează cu zel pentru o apropiere a confesiunilor. Harnicul pastor a rămas plăcut surprins, văzând că invitarea sa a fost primită cu simpatie din partea tuturor confesiunilor, între cari şi cea ortodoxă. Serbarea a constat dintr'o slujbă dumnezeiască, la care preoţii singuraticelor confesiuni au cetit pe rând părţi alese din sf. Scriptură întreţesute cu cântări religioase diferite. Toţi ceice au luat parte la serbare au rămas foarte mulţumiţi, şi prevenirea binevoitoare cu care s'au întimpinat confesiunile creştine a făcut asupra tuturora o adâncă impresie.

Evang. Missionen 1908. pag. 188.

Congresul de educaţie morală la Londra. In 25 Septemvrie a. c. s'a deschis la Londra cel dintâi congres internaţional de educaţie mo-

rală, la care au luat parte învăţaţi aproape din toate statele civilisate. Problemele discutate s'au referit îndeosebi la formarea caracterului moral prin şcoală şi la raportul religiunei faţă de această chemare a educaţiunei. S'au ridicat voci şi pro şi contra unei educaţii morale sprijinită pe temelia religiunei. Asupra chestiunilor cari ne interesează mai de aproape şi pe noi din cele discutate la congres, vom vorbì mai pe larg în numărul viitor.

Inmormântare bisericească intersisă. Intr'o pădure din apropierea Vienei, unde-şi curmă vieaţa mulţi nenorociţi s'a găsit spânzurat un om bogat. Medicul poliţienesc şi-a dat părerea, că sinucigaşul a fost la conştiinţă clară până la ultimul moment, prin urmare fapta lui este imputabilă. Pe baza acestei păreri a medicului, preotul n'a voit să îndeplinească actul înmormântării bisericeşti, deoarece după orânduirile canonice ale bisericei, sinucigaşilor a căror faptă este imputabilă li-se detrage slujba înmormântării. La o ocazie mai târziu preotul a comunicat medicului, că pe baza atestatului medical n'a înmormântat pe sinucigaşul imputabil, ceeace de altcum se întâmplă rar, căci de obiceiu se presupune că sinucigaşii nu se află în stare normală când îşi curmă firul vieţii. Medicul la aceasta a răspuns preotului, că sinucigaşul scurt înainte de sinucidere pe o notiţă provăzută cu dat şi iscălitură în regulă, a testat întreaga sa avere destul de considerabilă mai multor societăţi filantropice, — şi adause medicul: «dacă l-aş fi declarat ca iresponsabil, atunci societăţile filantropice nu primeau nimic din moştenire, căci notiţa de testare n'avea nici o valoare».

Viaţă latentă. Pe baza mai multor observări, făcute la oameni cari se considerau ca *morţi,* fie în urma unei boale, fie în urma unei nenorociri, s'au putut constata încă semnele unei *vieţi,* care trăia ascunsă sub încetarea aparentă a unor funcţiuni principale (respirarea, pulsul inimei etc.) ale organizmului. Această vieaţă s'a numit de unii fiziologi «latentă» Această interesantă apariţiune a atras în timpul mai nou atenţiunea bărbaţilor competenţi; îndeosebi P. *Ferreres* S. I. a pus-o în discuţie prin scrierea «Moartea reală şi cea aparentă», publicată în anul 1904. Această scriere, care a fost tradusă în mai multe limbi, a produs sensaţie în lumea specialiştilor. Nu de mnlt a apărut (Koblenz 1908, Verlag der Zentralauskunftstelle der Kath. Presse) şi în traducere germană făcută de un expert fiziolog *Dr. Iosef Geniesse.* În această scriere ni-se spune, că bolnavii, cari au pătimit de boale grele (aprindere de plămâni, tifus, coleră etc.) şi cari după toate aparenţele se considerau ca morţi, mai duceau încă o vieaţă latentă care dura cel puţin *o jumătate de cias* până la totala despărţire a sufletului de corp. La ceice au murit repentin ori în urma unei nenorociri (d. ex. la cei înecaţi, spânzuraţi, loviţi de fulger etc.) durează viaţa latentă chiar mai multe oare — după Feijov chiar până la 10 oare. Dr. Blanc afirmă că la ostaşii căzuţi în luptă durează viaţa latentă uneori

până la patru zile, ba chiar şi după 12 zile putea fi trezită la o activitate normală. Mulţi medici sunt de părerea că numai începutul *descompunerii* organismului poate fi socotit ca criteriu sigur al morţii reale, pe când înţepenirea, petele ce se ivesc pe organizm ş. a. nu sunt semne sigure, cari să adeverească mai presus de orice îndoială că ar fi încetat şi viaţa latentă.

Am amintit părerile acestor învăţaţi, fiindcă preotul la înmormântări are ocazie să observe semnele unei vieţi latente. Dacă vre-un mort ar putea să-i trezească bănuiala unei vieţi latente, atunci e dator să cheme un specialist şi numai după constatarea morţii faptice din partea acestuia, să săvârşească actul înmormântării. Cu deosebire la cei morţi repentin în urma unei nenorociri, e de lipsă să fie preotul cu toată atenţiunea, ca nu cumva să săvârşască fapta grozavă a înmormânta pe un om mort numai la aparenţă, dar care de fapt trăieşte. Dr. I. Geniesse în cartea pe care a tradus-o dă şi unele învăţături referitoare la modul cum s'ar putea trezi la vieaţă un mort aparent.

Urmările alcoolului. Urmările dezastroase ale alcoolizmului ni-le arată datele statisticei morale, care constată, că cele mai multe nenorociri, crime şi fărădelegi se întâmplă Lunia, deci în ziua care urmează exceselor de Dumineca. Astfel constată anuarul cassei clădirilor din cercul Zürich, publicat de curând, că nenorocirile întâmplate Lunia întrec cu 42% pe cele întâmplate în celelalte zile din săptămână. Imprejurarea, că şi nenorocirile întâmplate Dumineca se anunţă tot numai Lunia schimbă acest raport numeric numai cu 2%. De sigur că asemenea constatări s'ar putea face şi la noi, ştiut fiind, că şi poporul nostru mai ales în Dumineci şi sărbători se dedă exceselor beţiei. De aici se poate vedea cât este de folositoare pentru moralitatea şi sănătatea poporului, hotărîrea de a se închide cârcimele în Dumineci şi sărbători.

Asociaţia studenţilor creştini constă din vre-o 2000 de societăţi, răspândite în multe ţări, cari au peste 115,000 de membri. Mii de misionari au ieşit din acele societăţi (numai în America peste 3000). In *Iaponia* există 58 de societăţi cari fac parte din asociaţia studenţilor creştini, având 2007 membri; iar în *China* există 44 de societăţi cu 2767 membri. Numeri plini de nădejde pentru viitorul creştinismului! Frumos exemplu pentru tinerimea noastră universitară.

Societatea de lectură «Andreiu Şaguna» din Sibiiu s'a constituit pe anul şcolar 1908/9 în şedinţa ţinută la 14/27 Septemvrie 1908 sub prezidiul P. C. S. d-lui Dr. Eusebiu Roşca, protosincel, director seminarial, în modul următor:

Preşedinte: Dr. Ioan Lupaş, prof. sem. Vicepreşedinte: Traian Cibian, cl. c. III. Arhivar: Virgil Nistor, cl. c. III. Notar: Valeriu Judele, cl. c. I. Cassar: George Ciupe, cl. c. III. Controlor: Ilariu Reit, cl. c. I. Bibliotecar: Nicodim Cristea, cl. c. II. Vicebibliotecar: Nicolau Răduleţiu,

ped. c. I. Redactor: Ioan Popa, cl. c. III. Econom: George Zavici, ped. cursul III.

Membri în comisiunea literară: Pavel Borzea, cl. c. III., Alexandru Moldovan, cl. c. III., Emanuil Ciulei, cl. c. II., Iosif Trifa, cl. c. II. Grigoriu Vermeşan, cl. c. I., Simeon Turtea, cl. c. I., Ioan Baboe, ped. c. III., Filimon Boer, ped. c. III., Ioan Dragomir, ped. c. II.

O reformă în organizarea Vaticanului. Sub acest titlu publică revista bisericească «Păstorul Ortodox» Nr. 9, un articol, tradus din «Journal de Genève» de P. C. Sa păr. arhimandrit *Iuliu Scriban*, în care se dau informaţii despre organizaţia ce papa Sixtus V. a dat-o congregaţiunilor bisericei romane occidentale şi despre unele reforme pe cari le-a întrodus actualul papă Piu X. Aceste reforme întroduse în vechiul organism al congregaţiilor se referesc la înfiinţarea unei congregaţiuni nouă numită «sacramentală», care va fi însărcinată numai cu chestiunile privitoare la partea disciplinară a sacramentelor, şi anume cu toate chestiunile de căsătorie, cari până acum se ţineau de diferite congregaţiuni. Piu X. mai decretează ca: cei săraci să nu plătească nici o taxă, ci vor primì gratis toate dispensele de căsătorie ori în alte chestiuni; se opresc darurile în natură pe cari până acum le primeau unii funcţionari; se scurtează vacanţele funcţionarilor; şi se şterge uzul de până acum de a cere mijlocirea unor agenţi bisericeşti pentru rezolvirea afacerilor aparţinătoare competinţei congregaţiunilor.

Tipicul cultului religios.

Cazuri liturgice şi date tipiconale pe luna lui Octomvrie 1908.

5 Octomvrie: Dumineca a 19-a după Rosalii, glas 1-iu, voscr. a 7-a.

La Vecernie şi la Utrenie: cântările glasului din Octoich şi ale zilei mineale, după tipicul Octoichului.

La Liturgie: cele obicinuite, Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci, Axionul: „Cuvine-să cu adevărat" şi Priceastna: „Lăudaţi".

12 Octomvrie: Dumineca a 21-a după Rosalii, glas 2, voscr. a 8-a.

La Vecernie şi la Utrenie: cântările glasului din Octoich şi ale zilei mineale.

La Liturgie: cele obicinuite, Apostolul şi Evangelia Duminecii a 21-a, Axionul: „Cuvine-să cu adevărat" şi Priceastna „Lăudaţi".

14 Octomvrie: Cuvioasa Parascheva.

La Vecernie şi la Utrenie: Toate ale sărbătorii cu Parimii, Litie, Polieleu, Catavasii ş. c. cum se găsesc la Mineiu.

La Liturgie: cele obicinuite cu „Fericirile" din Mineiu, Apostolul, Evangelia şi Priceastna sărbătorii, Axionul: „Cuvine-să cu adevărat".

19 Octomvrie: Dumineca a 20-a după Rosalii, glas 3, voscr. a 9-a.

La Vecernie şi la Utrenie: cântările glasului din Octoich şi ale zilei mineale.

La Liturgie: cântările obicinuite, Apostolul şi Evangelia acestei Dumineci, Axionul: „Cuvine-să cu adevărat" şi Priceastna „Lăudaţi".

26 Octomvrie: Dumineca a 23-a după Rosalii şi sfântul M. Mucenic Dimitrie glas 4, voscr. a 10-a.

La Vecernie şi la Utrenie: cântările Octoichului şi ale sărbătorii cu Parimii, Litie, Polieleu şi Catavasii din Mineiu, cum prescrie tipicul Octoichului, când sărbătoarea unui sfânt cade în ziua unei Dumineci.

La Liturgie: Apostol şi Evangelie ale Duminecii şi ale sărbătorii, Axionul: „Cuvine-să cu adevărat", Priceastna Duminecii şi a sărbătorii. *Cantor.*